

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

XVII. Yüzyılda Eyüp Kazasında Kitap Kültürü
(Tereke Kayıtlarına Göre)

Yüksek Lisans Tezi

Şüheda TOKAT

Mart 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

XVII. Yüzyılda Eyüp Kazasında Kitap Kültürü
(Tereke Kayıtlarına Göre)

Yüksek Lisans Tezi

Şüheda TOKAT

Danışman

Prof. Dr. Bilgin Aydın

Mart 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Şüheda Tokat tarafından hazırlanan " XVII. Yüzyılda Eyüp'te Kitap Kültürü (Tereke Kayıtlarına Göre)" başlıklı bu yüksek lisans Tezi, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Bilgin Aydın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Kenan Yıldız
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz Dıgıroğlu
Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 16/ 03 / 2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun Chicago kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Bilgin AYDIN

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Şüheda TOKAT

ÖZET

XVII. Yüzyılda Eyüp Kazasında Kitap Kültürü (Tereke Kayıtlarına Göre)

Tokat, Şüheda

Yüksek Lisans Tezi, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bilgin Aydın

Mart 2023

Bu tez, XVII. yüzyılda Eyüp'te kitap kültürüne ışık tutabilmek ve hâlihazırda yapılan kitap kültürü/okuma kültürü çalışmalarına katkı sağlayabilmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma yapılırken birincil kaynak olarak Eyüp (Havass-ı Refia) Şer'iyye Sicilleri kullanılmıştır. XVII. yüzyılda Eyüp'te kayıtlara geçmiş olan tüm defterler taranmış, bu defterlerdeki tereke kayıtları tespit edilmiştir. Tespit edilen terekeler kitap içerip içermemesi yönünde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İçerisinde kitap bulunan terekeler ise çalışma konusunun asıl malzemesini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında kitap sahibi olan kişilerin tereke kayıtlarında yer alan bilgiler çerçevesinde kısa biyografileri çıkarılmıştır. Bu bağlamda XVII. yüzyıl Eyüp'ünde yaşamış kitap sahibi kişiler mesleklerine, unvanlarına, eğitimlerine, cinsiyetlerine vb. göre gruplandırılarak Osmanlı toplumunda hangi zümreye mensup kişilerin hangi kitaplara sahip olduğu, kitapların fiyatları, muhtevaları gibi konular ele alınmıştır. Aynı zamanda elde edilen veriler, XVII. yüzyılda Üsküdar'ında kitap kültürü üzerine yapılmış bir tezin verileriyle karşılaştırılarak mukayeseli sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eyüp, Şer'iyye Sicilleri, Havass-ı Refia, Tereke, Muhallefât, Kitap Kültürü

ABSTRACT

Book Culture In Eyüp In The 17th Century

(According To Tereke Records)

Tokat, Şüheda

Master Thesis, Department of Information and Document Management

Advisor: Prof. Dr. Bilgin Aydın

March 2023

This thesis has been prepared in order to shed light on the book culture in Eyüp and to contribute to the current book culture / reading culture studies. While conducting the study, Eyüp (Havass-ı Refia) Court Records were used as the primary source. All the books recorded in Eyüp in the 17th century were scanned, and the probate inventories in these books were determined. Identified inventories were examined in detail whether they contain books or not. The inventories with book lists in them constitute the main material of the study.

Within the scope of the study, short biographies of the people who own the book have been given within the framework of the information contained in the probate inventories. In this context, book owners who lived in Eyüp in the 17th century differ in terms of their profession, title, education, gender, etc. The subjects such as which books belonged to which group in the Ottoman society, the prices and contents of the books they owned were discussed. At the same time, some determinations were made by comparing the obtained data with the data of a study on book culture in 17th century Üsküdar with the data obtained in the thesis.

Keywords: Eyüp, Havass-ı Refia, Tereke, Muhallefat, Book Culture

ÖNSÖZ

XVII. yüzyılda Eyüp Kazasında Kitap Kültürü başlıklı bu tez çalışması kapsamında XVII. yüzyıl Eyüp Şer'iyye Sicilleri ayrıntılı bir şekilde taranmış, kitap ihtiva eden terekeler tespit edilmiş ve tereke kayıtlarından elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bu veriler, ölen insanların geride bırakmış olduğu mallar arasında zikredilen kitapların isimleri, konuları, fiyatları, kitap sahipliği gibi konular üzerinde fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Üç bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde XVII. yüzyılda Eyüp kazasında sosyal ve ekonomik hayata değinilmiş, bahsi geçen dönemde kayıtlara geçmiş olan terekeler incelenmiştir. İkinci bölümde, XVII. yüzyılda Eyüp'te kitap sahibi olan şahısların terekeleri ve terekelerinde bulunan kitaplar ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu bölümde kitap sahipleri Mutasavvıflar, Ulema, Çelebiler, Ağalar, Beşeler, Esnaf ve diğer zümrelere ait meslekler ve kadınlar olarak ayrı ayrı gruplarda ele alınarak kendi içlerinde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde XVII. Yüzyıl Eyüp Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan terekelerden elde edilen verilerin analizleri yapılmıştır. XVII. yüzyılda Eyüp'te en çok dolaşımda bulunan kitaplar, kitapların muhtevaları, Üsküdar'da ve Eyüp'te dolaşımda bulunan kitaplar, müellif adları ile anılan kitaplar, kitap sahiplerinin meslekleri, kitap sahiplerinin cinsiyetleri ve kitap sahiplerinin Eyüp'te oturdukları mahalleler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tezimi hazırlarken benden desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Bilgin Aydın'a, İSAM Kütüphanesi'nde nezareti altında yanında çalıştığım için kendimi çok şanslı hissettiğim hocam Prof. Dr. İsmail E. Erünsal'a teşekkür ederim. Gerek ders döneminde gerekse tez yazma sürecimde her soruma özenle cevap veren ve konulara farklı pencerelerden bakmamı sağlayan sayın hocam Doç. Dr. Kenan Yıldız'a, lisans döneminde bu konuya yönelmemde büyük katkısı olan hocam Doç. Dr. Filiz Dıġıroġlu'na, hem iş hayatım hem de tez sürecim boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Esra Karayel Muhacır'a, yüksek lisans hayatım boyunca bana destek olan İSAM Kütüphanesinden mesai arkadaşlarıma ve Kütüphane Müdürümüz Mustafa Birol Ülker'e, bu süreçte beni her zaman destekleyen aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
I. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Araştırmada İzlenilen Metod	1
1.3. Literatür Değerlendirmesi	2
1.4. XVII. Yüzyılda Eyüp'te Sosyo-Ekonomik Hayat	5
1.5. XVII. Yüzyılda Eyüp'te Şer'iyye Sicilleri ve Terekeler	12
II. BÖLÜM: XVII. YÜZYILDA KİTAP SAHİPLERİ VE TEREKELERİ	15
2.1. Mutasavvıf Terekeleri	16
2.2. Ulema (Kadı, Müderris, Naib, Efendi Unvanlı) Terekeleri	24
2.3. Çelebi Terekeleri	47
2.4. Ağa Terekeleri	54
2.5. Beşe Terekeleri	57
2.6. Esnaf ve Diğer Zümrelere Ait Terekeler	58
2.7. Kadın Terekeleri	67
III. BÖLÜM: KİTAPLARA VE SAHİPLERİNE ANALİTİK BİR BAKIŞ	75
3.1. XVII. Yüzyılda En Çok Dolaşımda Bulunan Kitaplar	75
3.2. XVII. Yüzyılda Dolaşımda Bulunan Kitapların Muhtevaları	93
3.3. Üsküdar'da ve Eyüp'te Kitaplar: Bir Mukayese	110
3.4. Müellif Adları ile Anılan Kitaplar	117
3.5. Kitap Sahiplerinin Meslekleri	123
3.6. Kitap Sahiplerinin Mahallelere Dağılımı	126
KAYNAKÇA	134

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Şeyh Yahya Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	22
Tablo 2. Ahmed Dede b. Mustafa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	24
Tablo 3. Abdurrahim Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	28
Tablo 4. Berberzâde Mustafa Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	30
Tablo 5. Hasan Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	31
Tablo 6. Helvacızâde Abdullah Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	33
Tablo 7. Hattat Musa Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	35
Tablo 8. Abdülaziz b. Mustafa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	37
Tablo 9. Ömer Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	38
Tablo 10. Mustafa Paşa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	40
Tablo 11. Mehmed Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	41
Tablo 12. Osman Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	43
Tablo 13. Abdullah Mehmed Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	44
Tablo 14. Mar'âşî Osman Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	45
Tablo 16. Şeyhzâde Abdullah Çelebi'in Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	53
Tablo 17. Peşkirici Ali Ağa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	56
Tablo 18. Mehmed Beşe b. Abdurrahman'ın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	58
Tablo 19. İsmail b. Abdullah'ın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi	60
Tablo 20. el-Hac Ahmed b. Mehmed el-Bağdadi'nin terekesinde bulunan kitapların listesi	61
Tablo 21. Tübedâr el-Hac Mehmed'in Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi.....	62
Tablo 22. Kitap Sahiplerinin Kitaplarının Toplam Servet İçerisindeki Değerinin Tüm Servetlerine Oranları.....	74
Tablo 23. XVII. Yüzyılda Eyüp'te Dolaşımda Olan Kitapların Listesi.....	93
Tablo 24. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Kur'an-ı Kerim ve İlgili Eserler	94
Tablo 25. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Medrese Kitapları	102
Tablo 26. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Sözlükler.....	104
Tablo 27. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Tasavvuf Konulu Kitaplar	106
Tablo 28. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Halk Kitapları	108
Tablo 29. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Tarih Konulu Kitaplar	110
Tablo 30. Üsküdar ve Eyüp'te Şer'iyye Sicilleri, Terekeler ve Kitap Sahipleri.....	110
Tablo 31. XVII. Yüzyılda Üsküdar'da ve Eyüp'te Dolaşımda Olan Kitapların İsimleri ve Fiyatları.....	117
Tablo 32. Kitap Sahiplerinin Meslekleri ve Kitap Sayıları.....	124
Tablo 33. "Efendi" Lakabına Sahip Olan Kişilerin Listesi.....	125
Tablo 34. Kitap Sahiplerinin Mahallelere Göre Dağılımı.....	128
Tablo 35. Tereke Sahiplerinin Cinsiyetleri	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri’ndeki Terekeler ve Kitap Olan Terekler.....	14
Şekil 2. XVII. Yüzyılda Eyüp’te Kitap Sahibi Grupların Grafiğı.....	16
Şekil 3. Meslekler ve Bu Mesleklere Mensup Kişilerin Toplam Kitap Sayılarının Gösterildiğı Grafik.....	125
Şekil 4. Kitap Sahiplerinin Kadın ve Erkekler Üzerine Dağılımını Gösteren Grafik	129

Kısaltmalar:

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

Bkz.: Bakınız

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

ŞS.: Şer’iyye Sicili

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Vb.: Ve benzeri

V.: Varak

M.: Miladi

H.: Hicri

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

İKA: İsam Kütüphanesi Arşivi

b.: bin

bnt.: binti

I. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. Amaç

Bu tez, tereke kayıtları ışığında Eyüp Kazası'nda kitap kültürünü incelemek ve XVII. yüzyılda Eyüp'te kitabın sosyal hayattaki rolünü değerlendirmek maksadıyla kaleme alınmıştır. İncelenen terekeler, içerisinde bulundurdıkları zengin muhteva gereği kitaplarla ilgili yapılan tespitlerin beraberinde bizlere kitaplarla alakalı farklı istatistiki yaklaşım ve değerlendirmeler yapma fırsatı vermiş ve böylelikle bahsi geçen döneme sosyo-ekonomik boyut ve entelektüel birikim açısından da bakmamıza imkân sağlamıştır. Söz konusu tezin birincil kaynağını yalnızca tereke kayıtları oluşturduğundan kitap kültürü, kitap sahipliği, okur-yazarlık ya da kitap koleksiyonerliği hakkında kesin yargılardan veya genellemelerden ziyade elde edilen verilerle çıkarımlarda bulunulmuştur.

1.2. Araştırmada İzlenilen Metod

Bu araştırmanın ana kaynağı Eyüp (Havass-ı Refia) Kadı Sicilleri'dir. Havass-ı Refia Sicilleri, İSAM Kadı Sicilleri Kataloğunda toplamda 631 defter olarak görünmektedir. Bu defterlerin 112 tanesi XVII. yüzyıla aittir. Araştırma kapsamında bahsi geçen defterler taranmış, tespit edilen 679 tereke içerisinde bulunan kitaplar listelenmiştir. Bu listelerin yanı sıra kitapların konuları, fiyatları, kitap sahiplerinin cinsiyeti, mesleği, mal varlığı, kaydın tutulduğu tarih gibi ayrıntı bilgiler de not alınmıştır. XVII. yüzyıl kapsamında incelenen defterlerde Hicri 1041/M. 1631 yılına denk gelen 32 numaralı deftere yani yüzyılın ilk otuz yılının sonuna kadar kitap ihtiva eden hiçbir terekeye rastlanmamıştır. 1631-1701 yılları arasında ise, 62 terekede kitap kaydı bulunmakta olup bunların 2'si aynı kişiye aittir. Böylelikle XVII. yüzyılda Eyüp'te yaşamış ya da bir vesile ile Eyüp'e gelmiş kitap sahibi olan kişi sayısı 61 kişi

olarak tespit edilmiştir. Tarama, tespit ve tarihi belgelerden veri elde edip analiz etme yönteminin uygulandığı bu tezde verilerden nicel sonuçlar elde edip grafikleştirme metodu da kullanılmıştır.

Defterlerin bazıları çok tahrip olduğundan (yırtılma, çürüme, mürekkep akması vs.) bazı kayıtları okumakta ve transkripsiyonunda birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Tereke kayıtlarının, bazı defterlerde hiç yokken bazılarında ise çok sayıda olması da dikkat çeken hususlar arasındadır.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Eyüp kadı sicilleri üzerine neşir veya araştırmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. TDV İSAM tarafından “İstanbul Kadı Sicilleri”nden, Eyüp mahkemesine ait toplamda 12 defter neşredilmiş olup bunların 8 tanesi XVII. yüzyıla aittir. Ayrıca Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan *İslâm Ansiklopedisi*’nde yer alan maddelerden de kitapların mahiyeti ve müellif adlarının tespitinde yararlanılmıştır.

Eyüp kitap kültürü ve tarihi konusundaki tez çalışmamızda İsmail E. Erünsal’ın araştırmaları önemli bir kaynak ve rehber olmuştur. Kitap tarihi çalışmalarının öncü isimlerinden Erünsal’ın yayınlamış olduğu “*Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*”¹, “*Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*”², “*Osmanlılardaki Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*”³ isimli kitapları bu alana katkı sağlayan en önemli eserlerdendir. Yine Erünsal’ın Bilgin Aydın ile birlikte yazmış olduğu “*Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII.-XX. Yüzyıllar)*”⁴ başlıklı makale hem medresede okutulan kitap isimlerinin hem de kitap konularının tespitinde çok faydalı bir kaynak olarak literatürde yerini almıştır.

¹ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

² İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018).

³ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik : Tarihi Gelişimi ve Organizasyon*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020).

⁴ İsmail E. Erünsal, Bilgin Aydın, “Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII.-XX. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019), s. 93-120.

Bilgin Aydın ve Ekrem Tak'ın birlikte kaleme almış olduğu “XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)”⁵ isimli makale XVII. yüzyıl medrese talebelerinin okuduğu kitaplara odaklanmaktadır.

Orlin Sabev'in “Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları”⁶, “Okuyan Taşralı Bir Toplum: Rusçuk Müslümanları'nın Kitap Sevgisi (1695-1786)”⁷, “18. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kitap Sahipliği”⁸ isimli makaleleri de terekelerle ve dolayısıyla kitap kültürü ilgili yapılmış değerli çalışmalardandır. Alaattin Dolu'nun yazmış olduğu “18. Yüzyılda Kudüs'te Kitap Sahipliği”⁹ isimli çalışmada bölgesel kitap kültürü çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Abdullah Poş da bölgesel kitap kültürü çalışmalarına “Taşrada Kitapsever Bir Toplum: Tarsus Müslümanları Örneği (1827-1918)”¹⁰ isimli makalesi ile katkı sağlamıştır.

Ali İhsan Karataş'ın 1995 yılında hazırlamış olduğu 16. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar¹¹ isimli yüksek lisans tezi Bursa kitap kültürü konusunda öncü çalışmalardandır. Yine Karataş'ın Bursa sicillerine dayalı olarak hazırlamış olduğu makale çalışmaları da kitap tarihi açısından önemli ve taşradaki kitap sahiplikleri ve okuma kültürüne dair ayrıntıları ile vasıflı çalışmalardır.

⁵ Bilgin Aydın, Ekrem Tak, “XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19 (2019), s. 183-236.

⁶ Orlin Sabev, “Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları”, *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012 Bildiriler*, (Ankara: T. C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2013), s. 259-272.

⁷ Orlin Sabev, “Okuyan Taşralı Bir Toplum: Rusçuk Müslümanları'nın Kitap Sevgisi (1695-1786)” *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2011), s. 575-607.

⁸ Orlin Sabev, “18. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kitap Sahipliği”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, Ed.:Bahaeddin Yediyıldız, Kerstin Tomenendal, cilt 1,(Ankara: Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü 2008), s. 153-157.

⁹ Alaattin Dolu, “18. Yüzyılda Kudüs'te Kitap Sahipliği”, *Osmanlı Döneminde Kudüs'te İlim Hayat ve Eğitim Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Editörler: Zekeriya Kurşun, Ahmet Usta, (İstanbul: Bağcılar Belediyesi; Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, (t.y.)), s. 49-80.

¹⁰ Abdullah Poş, “Taşrada Kitapsever Bir Toplum: Tarsus Müslümanları Örneği (1827-1918)”, *İSTEM*, 2014, cilt 12, sayı 24, s.103-129.

¹¹ Ali İhsan Karataş, “16. Yüzyıla Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar”, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1995).

Temel Öztürk, Trabzon'daki kitap kültürünü terekeler ışığında hazırladığı farklı makalelerle literatüre kazandırmıştır. “*Kadı Sicillerindeki Terekelere Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Okunan Ahlak Kitapları*”¹², “*Trabzon Valisi Üçüncüoğlu Ömer Paşa’nın (1739-1741) Kitap Kültürü*”¹³, “*Trabzon Valisi Abdurrahman Paşa’nın (1728-1730) Kitap Kültürü*”¹⁴, “*Kadı Sicillerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Bilim Tarihi Üzerine Okunan Kitaplar*”¹⁵, “*Kadı Sicillerindeki Terekelere Göre Lale Devri’nde Trabzon’da okutulan Kitaplar*”¹⁶ bu konuda yazmış olduğu makalelerden bazılarıdır.

Meredith Quinn’in, “Books and Their Readers in Seveenteenth-Century Istanbul”¹⁷ isimli doktora tezi İstanbul kitap kültürü çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Üsküdar Şer’iyye Sicilleri’nde bulunan tereke kayıtları incelenerek hazırlanan çalışmalardan Esra Karayel Muhacır’ın “*XVII. Yüzyılda Üsküdar’da Kitap Kültürü*”¹⁸ başlıklı yüksek lisans tezi, İstanbul’da kitap kültürü ile ilgili ilk incelemelerden birini teşkil etmektedir. Yine Esra Muhacır, hazırlamış olduğu “*Osmanlı Üsküdar’ında Bilginin Toplumsallaşması XVI.-XVIII. Yüzyıllar (Şer’iyye Sicilleri Işığında)*” isimli doktora tezi ile, üç yüzyıl boyunca Üsküdar terekelerinde tespit ettiği kitaplar üzerinden kitapların sahipleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve kitabın Üsküdar toplum hayatındaki yeri ve önemini incelemiştir. Muhacır, çalışması ile kitap kültürü çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmuştur.¹⁹ Devamında Nisa Öktem,

¹² Temel Öztürk, “*Kadı Sicillerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Okunan Ahlak Kitapları*”, Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu 6-7-8 Ekim 2016, II. C., (Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 1054-1068.

¹³ Temel Öztürk, “*Trabzon Valisi Üçüncüoğlu Ömer Paşa’nın (1739-1742) Kitap Kültürü*”, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, II. C., (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), s. 212-235.

¹⁴ Temel Öztürk, “*Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa’nın (1728-1730) Kitap Kültürü*”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, IV. C., III. Kısım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), s. 1093-1110.

¹⁵ Temel Öztürk, “*Kadı Sicillerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Bilim Tarihi Üzerine Okunan Kitaplar*”, *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Trabzon 2020, s. 361-380.

¹⁶ Temel Öztürk, “*Kadı Sicillerindeki Terekelere Göre Lale Devri’nde Trabzon’da okutulan Kitaplar*”, *Lale Devri’nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, (Konya: Kömen Yayınları, 2018), s. 852-876.

¹⁷ Meredith Quinn, “Books and Their Readers in Seventeenth Century”, Unpublished PhD Diss., Harvard University, 2016.

¹⁸ Esra Muhacır, “*XVII. Yüzyılda Üsküdar’da Kitap Kültürü*”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013).

¹⁹ Esra Muhacır, “*Osmanlı Üsküdar’ında Bilginin Toplumsallaşması XVI.-XVIII. Yüzyıllar (Şer’iyye Sicilleri Işığında)*” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

“XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı’da Kitap Kültürü”²⁰ çalışması ile Üsküdar’dan sonra İstanbul’un ikinci önemli kazası olan Galata’daki kitap kültürünü incelemiştir. Fatih Bozkurt’un hazırlamış olduğu *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*²¹ isimli doktora tezi ve yayınlanmış makaleleri de terekeler konusunda birçok soruya cevap vermiştir. Asım Zubcevic ise hazırlamış olduğu “*Book Ownership in Ottoman Sarajevo 1707-1828*” isimli doktora tezi ile Saraybosna’daki kitap kültürünü ele almıştır.²²

Berat Açıl’ın editörlüğü’nde hazırlanmış olan “*Osmanlı Kitap Kültürü*”²³ isimli çalışma, Osmanlı kitap kültürü ismi ile yayınlamış ilk çalışma özelliğini taşımaktadır. Eserde Cârullah Efendi’nin Kütüphanesi ve Derkenar Notları fıkıh usûlü, hadis, tasavvuf, siyer tarih gibi alanlardan birbirinden değerli makalelere yer verilmiştir.

Tülay Artan’ın yayına hazırladığı “*Eyüp: Dün/Bugün*”²⁴, “*18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*”²⁵ isimli sempozyum kitaplarında yer alan Eyüp ile ilgili çeşitli konulardaki makalelerden de yararlanılmıştır.

1.4. XVII. Yüzyılda Eyüp’te Sosyo-Ekonomik Hayat

Osmanlı döneminde İstanbul, Bilâd-ı Selâse ile çoğu zaman birlikte anılırdı. Bilâd-ı Selâse (Üç belde) olarak tanınan beldelerin büyüğü ve ticari açıdan Avrupa ile bağlantılı olanı İstanbul gibi “mahrusa” sıfatını taşıyan Mahrusa-i Galata, ikincisi tarım alanlarıyla İstanbul’u besleyen Kasaba-i Eyüp; üçüncüsü ise Boğaz’ın karşı

²⁰ Nisa Öktem, “XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı’da Kitap Kültürü, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017).

²¹ Fatih Bozkurt, “Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)” (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

²² Asım Zubcevic, “Book Ownership in Ottoman Sarajevo, 1707-1828,” 2015.

²³ “*Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*”, Ed. Berat Açıl, (İstanbul: İLEM Yayınları, 2. Basım, 2020).

²⁴ “*Eyüp: Dün/Bugün*”, Haz. Tülay Artan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994).

²⁵ “*Eyüp’te Sosyal Yaşam: Kadı Sicilleri Işığında*”, Haz. Tülay Artan, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1988).

yakasındaki Medine-i Üsküdar'dan oluşmaktadır.²⁶ Bilâd-ı Selâse'nin bir parçası olan, uhrevi ve kutsal bir kimliğe sahip Eyüp kazasının tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Eyüp, İstanbul'un kara surları dışında bir Türk kasabası olarak teşekkül etmiştir ve kasabanın kuruluş serüveni Ebâ Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin kabrinin tespit edilmesiyle başlamıştır.²⁷

İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul dört ayrı yargı bölgesi olarak teşkil edilmiş, sur içine İstanbul kadısı ve Bilâd-ı Selâse bölgelerine ise ayrı ayrı kadılar tayin edilmiştir. Bilâd-ı Selâse'nin bir parçası olan Eyüp Kadılığı'nın yargı alanı Çatalca'yı da kapsamaktaydı ve buralarda naibler görev yapmaktaydı. Eyüp Kadılığı için ise çoğunlukla Havass-ı Refia, Havass-ı Aliyye gibi isimler kullanılırken nadir de olsa Havass-ı Konstantiniyye de kullanılmaktaydı.²⁸ Kuşu, Seyahatname'den aktardığı bilgilere göre XVII. yüzyılın ortalarına doğru Eyüp kadılığının 500 akçe mevleviyet olduğu ve yıllık yargı gelirinden 10.000 kuruş elde ettiğinden ve bu kadılığa Sahn-ı Seman ile Süleymaniye gibi büyük medrese müderrislerinden atama yapıldığından bahseder.²⁹

Robert Mantran, Eyüp'ün Türk ağırlıklı bir merkez olduğundan, İstanbul'un Araplar tarafından ilk defa kuşatılmasında şehit olan Eyüb el-Ensari'nin mezarının burada olması sebebiyle Osmanlıların en kutsal mekânlardan biri olarak kabul edildiğinden dolayı burada gayrimüslimlerin bulunmasının hoş karşılanmadığından bahsetmektedir.³⁰

İstanbul'un Türklerin eline geçmesiyle birlikte Eyüp'te bir müslüman mahallesi kurulmaya başlamıştır.³¹ Fetihden hemen sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından Eyüp Sultan Camii ve etrafındaki medrese, aşhane-imaret, hamam ve

²⁶ Necdet Sakaoğlu, "Havass-ı Refia Kadılığı," *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla X. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 12-14 Mayıs 2006* (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 2006) s. 68.

²⁷ Selma Kuşu, "XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat" (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2019), s. 11.

²⁸ İlhami Yurdakul, "Eyüp Kadılığı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler, 13-15 Mayıs 2005* (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 2005), s. 42.

²⁹ Kuşu, "XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat," s. 72.

³⁰ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, cilt. I (Ankara: V Yayınları, 1986), s. 69.

³¹ Semavi Eyice, "Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi", *Tarihi Kültürü Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu II Tebliğler* (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 1998), s. 17.

türbeden oluşan Eyüp Sultan külliyesi yaptırılmıştır.³² Eyice, bu külliyyeden sonra Eyüp'teki en büyük dinî eser olarak Mimar Sinan'ın 1577'de inşa ettiği Zal Mahmud Paşa Camii'ni işaret etmektedir.³³

Eyüp semti, sınırları içerisinde bulundurduğu Hazret-i Eyüp Türbesi dolayısıyla manevi bir merkez olarak bilinmektedir. Bu merkez Osmanlı devlet protokolü tarafından da kabul edilmiş hatta tahta çıkan yeni padişahlar için hükümdar olduğunu tasdik etmesi amacıyla Eyüp'te kılıç kuşanma töreni düzenlenmiştir.³⁴

XVII. yüzyılda Eyüp İstanbul ile birleşmiş olup, Evliyâ Çelebi'ye göre İstanbul ile Eyüp arasında boş arazi kalmamıştır. Evliyâ Çelebi'ye göre, XVII. yüzyılda 9800 kadar binası ve çarşısında 1085 dükkânı vardır. Evliyâ, Eyüp'e bağlı yirmi altı nahiye, 700 köyün bulunduğunu belirtir. XVII. yüzyıl ortalarında Eyüp'te 100 oyuncakçı ve İskele Caddesi üzerindeki Oyuncakçılar Çarşısı denilen mevkide 105 çalışan mevcuttur.³⁵

XVI. ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul nüfusuna dair bilgilerin yetersiz olduğu, hatta 1634-1719 yılları arasındaki süre zarfında Galata ve Eyüp kazalarında nüfus sayımı gerçekleştirmediği belirtilmektedir.³⁶ XVII-XVIII. yüzyıl arasında 85 yıl kadar nüfus sayımı yapılmamış olması, nüfus ile ilgili edinebileceğimiz bilgilerin kısıtlı olacağını göstermektedir. XVII. asırda Anadolu ve Rumeli taraflarında gerçekleşen savaşlar, Celâli isyanları gibi hadiseler ve meydana gelen bazı huzursuzluklardan dolayı İstanbul'a olan nüfus akışının artmaya başladığı bilinmektedir.³⁷ Bu döneme ait nüfus hesaplamaları ile ilgili ise muhtelif görüşler vardır. Robert Mantran XVII. yüzyıl sonlarında İstanbul ve dış mahallelerinin nüfusunu 600.000-750.000 arasında olduğunu varsaymaktadır.³⁸ Fakat Yunus Koç, bu sayıyı ve Mantran'ın nüfus hesaplama yöntemini eleştirerek farklı bir hesap yapar ve 396.000 civarında bir sayı

³² Semavi Eyice, "Eyüp Sultan Külliyesi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), s. 9.

³³ Eyice, "Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi," s. 18.

³⁴ A.g.m., s. 17.

³⁵ Tülay Artan, "Eyüp," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), s. 2-3.

³⁶ Kuşu, "XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat," s. 97.

³⁷ M. Münir Aktepe, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'elesine Dair Bazı Vesikalar," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* IX, s. 13 (1958), s. 1.

³⁸ Kuşu, "XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat," s. 96.

verir.³⁹ Yapılan çalışmalar incelendiğinde bu döneme ait net bir nüfus bilgisinin verilemeyeceği görülmüştür.

Eyüp, tarihi ve manevi kimliğinin yanı sıra Osmanlı döneminde çocukların eğlendiği yerlerin başında gelmekteydi. Nitekim semtte kuş lokumu, kağıt helvası, dondurma satan esnaf ile oyuncakçıların bulunması bunun bir işaretiydi. Eyüp'te icra edilen kuzu kasapları, ördekçiler, tavşancılar, marangozlar, kalafatçılar, boyacılar gibi mesleklerin gelişmesi bu esnafın oyuncakçılar için hammadde ihtiyacını karşılamasına bağlanmaktadır.⁴⁰

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde eğitim sisteminin temel kurumu medreselerdir. Osmanlı bürokrasisinde önemli yer tutan birçok ilim adamları, bürokratlar ve diğer önemli simalar medreselerde yetişmiştir. Devletin İlmiye teşkilatında yer alan medreseler, başta hükümdar ve devlet adamları veya zengin kişiler tarafından bir vakıf olarak kurulur ve maddi kaynağı da düzenlenen vakfiyelerde belirtilirdi.⁴¹

Donuk, Nev'îzâde Atâyî'nin *Zeyl-i Şakâik*'na göre 16. ve 17. yüzyıllarda İstanbul merkez ve ilçelerinde toplamda (darülhadis ve darülkurrarlar hariç) 95 medresenin aktif olduğundan bahsederek ve yaptığı çalışmada İstanbul'da yer alan medreseleri önem sırasına göre de listelemektedir. Bunların başında Sahn-ı Seman, Süleymaniye, Sultan Selim-i Kadim ve Haseki Sultan Medreseleri yer alır ve bu medreselerin tarihine, buralarda verilen derslere değinilir. Sahn-ı Seman Medresesi'nde; Kadı Beyzavi ve Ebussuud Efendi tefsirleri, Buhari ve Müslim'in hadis kitapları, *Dürer ü Gürer*, *Şerh-i Miftah*, *Sadruşşerî'a*, *İslâh u İzah Şerh-i Tecrid*, *Hâşiye-i Tecrid*, *Hidâye*, *Keşşâf*, *Telvihi*, *Mevâkif*, *Şir'atü'l-İslâm*, *Eşbâh ve Nezâir*, *Kâfiye*, *Şerh* gibi kitaplar okutulurken, Süleymaniye Medresesi'nde; yukarıda sayılanlara ek olarak *Înâye*, *Kimyâ-yı Saadet*, *Menâr-ı İbn Melek*, ve *Muğni'l-Lebib*, Sultan Selim-i Kadim Medresesi'nde ise *Hâşiye-i Tecrid*, *Kadı Beyzâvî Tefsiri*, *Kâfiye*, *Misbah*, *Avâmil*, *İslâh u İzah*, *Uyûnu'l-Mezâhib*, *Dürer ü Gurer*, *Hidâye*, *Miftah*,

³⁹ Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* VIII, s. 16 (2010), s. 189.

⁴⁰ Sakaoğlu, "Havass-ı Refia Kadılığı," s. 70.

⁴¹ M Kemal Özergin, "Eski Bir Ruzname'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, s. 4-5 (1974-1973), s. 264.

Sadruşşerî'a ve Cami'u'l-Fusuleyn isimli kitaplar okutulmaktaydı. Son olarak Haseki Sultan Medresi'nde okutulan kitapların isimleri ise şöyledir: *Telviḥ, Hidâye, Miftah, Mevâkıf, Kâfiye, Dürer ü Gürer, Ekmel, Hânuri ve Kâri'u-Hidâye*.⁴²

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesine göre ise İstanbul'da XVII. yüzyılda 78'i umumî ve 16'sı mesleki medrese olmak üzere 94 medrese vardı. Bu medreseler Üsküdar, Kasımpaşa, Eyüp, Sultanahmet, Beyazıt, Süleymaniye, Vefa, Vezneiler, Topkapı, Koca Mustafa Paşa, Cerrahpaşa ve özellikle yoğun olarak Fatih Camii ile Çarşamba'da toplanmıştı.⁴³

Bir ruznameden aktarılan verilere göre ise XVII. yüzyılda İstanbul'da 131 medrese bulunduğu bunların 7'sinin de Eyüp'te yer aldığından bahsedilmektedir ki bu da semtin payitaht medreselerinin yaklaşık %5'ine ev sahipliği yaptığını gösterir.⁴⁴ Bu medreseler; Medrese-i Hazret-i Eyyub-i Ensari, Medrese-i Mehmed Paşa, Medrese-i Zal Paşa, Medrese-i Kasım Paşa, Medrese-i Defterdar Mahmud Çelebi, Medrese-i Taşköprüoğlu ve Medrese-i Behram Kethuda'dır. Buna ek olarak Cafer Paşa Medresesi isimli bir medresenin 1660 tarihli ruznamede yer almadığı halde bu tarihlerde aktif olduğundan ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar da hizmete devam ettiğinden bahsedilmektedir.⁴⁵ Eyice ise Eyüp'teki medreseler için; Osmanlı dönemi boyunca Eyüp Sultan'da inşa edilen cami, mescit ve tekkelerin çokluğuna nazaran medreselerin sayısının 10'u geçmeyeceğinden bahsetmektedir.⁴⁶

XVIII. yüzyılın başında yapılan sayıma göre bu tarihlerde Eyüp'te Hocazâde Seyyid Hoca, Ebüssuûd Efendi, Hekim Kutbeddin, Memi Efendi, Şah Sultan, Mehmet Hoca, Çavuş Kasım, İslam Bey, Abdullah Hoca, Kızıl Mescit, Nişanca Paşa'da Rami Paşa, Kaptan Veli Paşa, Nazperver, Kasım Paşa, Davud Ağa, Mihrimah Sultan, Müezzîn Süleyman Çelebi, Daye Hatun, Nakkaşzâde el-Hâc Mehmet Efendi, Ethem Dede, Abdi Efendi, Hacı Hüsrev, Battalzade, Emir Buhari, Topçular ve Merkez Efendi

⁴² Suat Donuk, "Nev'îzâde Atâyî'nin Zeyl-i Şakâik'ına Göre 16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul Medreseleri," *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Şükran Fazlıoğlu, Fuat Aydın, 1. baskı. (İstanbul: Mahya, 2019) s. 464–467.

⁴³ Temel Öztürk, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul Medreseleri," *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum 5-7 Ekim 2012* (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013) s. 353–354.

⁴⁴ Özergin, "Eski Bir Ruzname'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri," s. 268.

⁴⁵ Kuşu, "XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat," s. 172.

⁴⁶ Eyice, "Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi," s. 20.

isimleriyle bilinen toplam 26 mektep bulunmaktaydı.⁴⁷ Bahsi geçen sayım 1711 yılında yapıldığı için bu listede yer alan birçok mektebin XVII. yüzyılın sonlarında da aktif olabileceği düşünülmektedir. Nitekim listede ismi yer alan bazı mekteplerin yapım tarihleri de 1585-1586 olarak verilmiştir.

Eyüpsultan semti içerisinde fazlaca türbe, mescit, cami, çeşme, tekke, medrese vb. tarihi yapılar barındırmaktaydı. Bu yapılar sayesinde, Eyüp semtinin tarihi gelişimi hakkında bilgiye sahip olabilmekteyiz. Yapılan çalışmalar incelendiğinde XVII. yüzyıl Osmanlı'sında tasavvuf hayatına dair önemli bilgilere ulaşmaktayız. Bu dönemde birden çok tarikat ve bu tarikatlara bağlı kollar ortaya çıkmıştır. Aziz Mahmud Hüdayi'nin tesis etmiş olduğu Celvetiyye tarikatı bu yüzyılda kurulmuş, Kadiriyye tarikatı bu yüzyılda İstanbul'a girmiş, Halvetiyye tarikatına bağlı birçok şube bu dönemde kurulmuş, tekke sayıları artmış, devlet adamları bu tekkeleri inşa etme işine oldukça önem vermiştir.⁴⁸

XVII. yüzyılda Eyüp'te Sivâsî, Hakîkî Dede ve Taşlıburun/Lagârî olmak üzere 3 tekke kurulmuştur. Sivâsî Efendi Tekkesi, Şemsi Sivâsî Tekkesi, Abdülehad Nûrî Efendi Tekkesi, Abdülmecid-i Sivâsî Tekkesi olarak da bilinen Sivâsî Tekkesi Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer almaktadır. Abdülmecid Sivâsî'nin vefatına kadar yaşamını sürdürdüğü bu evine dervişlerin, fukaraların, devlet erkânının, tarikat şeyhlerinin yaptığı ziyaretler, gelen bu misafirlere kurulan sofralar, zikir halkaları ve yapılan sohbetler dolayısıyla buranın bir tekkeyi andırdığından bahsedilmektedir.⁴⁹

Hakîkî Dede Tekkesi, Hakîkî Osman Efendi Tekkesi, Hakîkîzâde Osman Efendi Tekkesi, Şeyh Osman Tekkesi, Çuhadar Osman Efendi Tekkesi gibi farklı isimlerle anılan bu tekke Molla Aşkî Mahallesi'nde yer aldığı ve Ümmî Sinan'ın halifelerinden Seyyid Seyfullah Efendi'nin halifesi Hakikizâde Şeyh Osman Efendi tarafından kurulduğu bilinmektedir.⁵⁰

⁴⁷ Kuşu, "XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat," s. 175.

⁴⁸ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), s. 26.

⁴⁹ Nuran Çetin, "Eyüp Tekkeleri" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s. 206–207.

⁵⁰ A.ge., s. 225.

Yapılan araştırmalara/çalışmalara göre Lagârî Tekkesi, Cennet Tekkesi ve Lagârî Mehmed Efendi Tekkesi gibi isimlerle bilinen Taşlıburun Tekkesi, Eyüp'te Bahâriye Mevlevîhânesi'nin karşısında yer aldığı ve Lagârî lakabıyla bilinen Bayrâmî-Melâmi tarikatına mensup Mehmed Efendi tarafından tesis edildiği anlaşılmaktadır.⁵¹

XVII. ve XVIII. yüzyılların, Eyüp'ün çeşme ve sebil gibi su yapıları bakımından en zengin dönemi olduğunu ve bu yüzyılların önemli yapılarından olan Şah Sultan Külliyesi'nin, Mihrişah Sultan Külliyesi'nin, Kalenderhane Tekkesi'nin sebil ve çeşmelerinin o dönemin en güzel örneklerini sergilendiğinden bahsetmektedir.⁵²

XVII. yüzyılda Eyüp'te dört tane sebil/çeşme yaptırılmıştır, bunlardan ilki, 1606 tarihinde ve Eyüp Muhlis Paşa Caddesi'nde yaptırılmış olan Kapıcı Çeşmesi'dir. İkincisi, Camii-i Kebir haremindedir bulunan Ahmed Han (I) Sebili'dir (M. 1613). Bir diğeri Silâhdar Bıyıklı Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış olan Aynalı Çeşme ve Sebili (M. 1636)'dir. Ve sonuncu çeşme ise M. 1685 yılında yapılan Otakçılar Mezarlığı Çeşmesi'dir.⁵³

Günümüz itibari ile Eyüp'te Eyüpsultan Merkez, Nişanca, Defterdar, Düğmeciler, İslambey, Rami Cuma, Topçular, Rami Yeni, Silahtarağa, Sakarya, Alibeyköy Merkez, Esentepe, Karadolap, Yeşilpınar, Akşemseddin, Çırçır, Güzeltepe ve Emniyetetepe mahalleleri yer almaktadır.⁵⁴

⁵¹ A.g.e., s. 227.

⁵² Hatice Fahrünnisa Kara, "Bir Dünya Kenti İstanbul ve İlk Türk (Osmanlı) - İslam Yerleşmesi Eyüp Üzerine," *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)* (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 2000), s. 107.

⁵³ Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri (Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil)* (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993).

⁵⁴ Eyüpsultan ilçe haritası , erişim tarihi: 18.02.2023

<http://www.eyupsultan.gov.tr/ilceharitasi2#:~:text=Ey%C3%BCpsultan%20%C4%B0l%C3%A7esi%20yerle%C5%9Fme%20alan%C4%B1daki%20mahalleler,%C3%87%C4%B1r%C3%A7%C4%B1r%2C%20G%C3%BCzeltepe%20ve%20Emniyetetepe%20mahalleleridir>.

1.5. XVII. Yüzyılda Eyüp'te Şer'ıyye Sicilleri ve Terekeler

Şer'ıyye Sicilleri, Osmanlı Devleti'nde halkın kadı mahkemelerine yansıyan davalarının karara bağlanması sırasında tutulan, miras, alacak-verecek, nikah, anlaşmazlık vb. konuların yer aldığı kayıtlardır. Kadı sicilleri olarak da bilinen Şer'ıyye Sicilleri hukuk tarihi, sosyal ve ekonomik tarih, entelektüel tarih gibi konular başta olmak üzere günlük hayata dair veriler sunmaktadır. Siciller sayesinde, kaydın tutulduğu bölge hakkında mimari yapı, nüfus yapısı, mahalle kültürü, ekonomi, sosyal yaşam gibi hayatın içinden bilgilere sahip olabiliriz. Sicillerde ilam, hüccet, vakfiye, muhasebe, ferman, berat, mürasele gibi kayıtların yanı sıra, Osmanlı maddi kültürü ve entelektüel tarihi alanında çok önemli bilgiler veren tereke/muhallefat kayıtları bulunmaktadır.

Osmanlı kadı sicillerinde yer alan en önemli kayıt türlerinden biri olan terekeler, ölen kişilerin geride bıraktıkları malların listesi olarak tanımlanabilir “Muhallefât” ve “metrukât” olarak da geçen terekeler, ölen insanların arkalarında bıraktıkları miras ile ilgili bilgilerin de yer aldığı kayıtlardır. Daha geniş tanımla terekeler; ölen kişilerin medeni halleri, aile yapıları gibi bilgileri barındıran, sahip oldukları her türlü eşya (mutfak eşyası, giyim-kuşam eşyaları, ev-dükkân gibi, akla gelebilecek her türlü eşyalar), köleler, cariyeler ve tüm malların sayılarak ve mirasçılar arasında paylaştırıldığı ayrıca, borç bilgilerinin de yer aldığı belgelerdir.⁵⁵

Miraslar, genelde tarafların talebi sonucunda mahkeme kanalıyla kayda geçirilir ve paylaşımı yapılır.⁵⁶ Osmanlı sosyal hayatında ölen kişinin mirasçılarının her zaman mahkemeye gittiğini söylemek pek mümkün olmamakla birlikte tarafların anlaşmazlığa düşmesi, ölen kişinin varislerinin bulunmaması veya varisler arasında bulug çağına ermemiş çocukların bulunması gibi terekeyi mahkemenin tutmasını zorunlu kılan durumlar söz konusu olabilmekteydi.⁵⁷

⁵⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659),” *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi* III, s. 5–6 (1966), s. 1.

⁵⁶ Cengiz Toraman, “Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması,” *Mali Çözüm Dergisi*, s. 71 (2005), s. 122.

⁵⁷ Ahmet Köç, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Ankaralı Bir Kadı: Muslu Efendi ve Terekesi,” *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, c. I, 2012, s. 325.

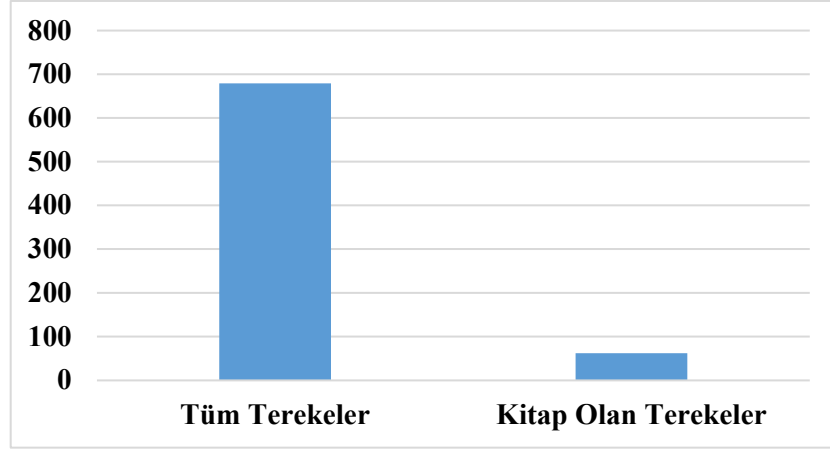
Şer'iyye sicilleri ve özellikle terekeler sürekli artan bir ilgiye mazhar olmaktadır. Eyüp sicilleri de konuları ve ihtiva ettiği zengin malzeme dolayısıyla Eyüp tarihinin başlıca kaynakları arasında bulunmaktadır. İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivinde 9.872 adet sicil bulunmakta olup, bunlardan 629 tanesi Eyüp Mahkemesi'ne aittir. Eyüp Sicilleri Hicri 978-1342 yıllarına ait olup 364 yıllık bir zaman dilimini ihtiva etmektedir.⁵⁸

Havass-ı Refia Mahkemesi'nin XVII. yüzyıla ait toplam 112 adet sicili bulunmaktadır. Dönemin sicillerine bakıldığında, bazı vakfiyeler dışında, kayıtlar kullandığımız terekeler de dâhil olmak üzere genelde Türkçe'dir.⁵⁹

Tespit ettiğimiz terekelerde Eyüp'te yaşayan muhtelif grupların sahip olduğu kitaplar özellikle dikkati çeken bir husus olarak ifade edilebilir. Taranan 112 sicilde toplam 61 terekede kitap tespit edilmiş olup tereke sahiplerinin tamamı Müslümandır. Burada dikkat çeken bir başka husus ise 1633 yılına kadar hiçbir terekede kitap çıkmamış olmasıdır. Ancak bu tarihten itibaren tereke kayıtlarında kitaplar görülmeye başlamakta ve yıllar ilerledikçe terekelerde kitap sayısı da artmaktadır. Tespit edilen terekeler arasında sadece *Mushâf-ı Şerif*, *Enâm-ı Şerif* gibi tek kitap bulunanlar olsa da, dönemin kitap kültürüne ışık tutabilecek, birçok kitabı içeren terekelere de rastlanmaktadır. Bunlar arasında özellikle ilmiye sınıfına mensup olan kimselerin sahip olduğu kitaplar, tabii olarak, hem sayıca hem de nitelik bakımından diğerlerine göre öne çıkmaktadır.

⁵⁸ Abdülaziz Bayındır, "Eyüp Mahkemesi," *I. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler* (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 1997), s. 20.

⁵⁹ Kenan Yıldız, "Osmanlı Kadı Sicilleri ve Kanuni Dönemi Sicillerinden İstisnai Örnekler = Ottoman Court Records and Exveptional Cases from the Era of Suleiman the Lawgiver," *Arşiv Dünyası* VI, s. 1 (2019), s. 57.

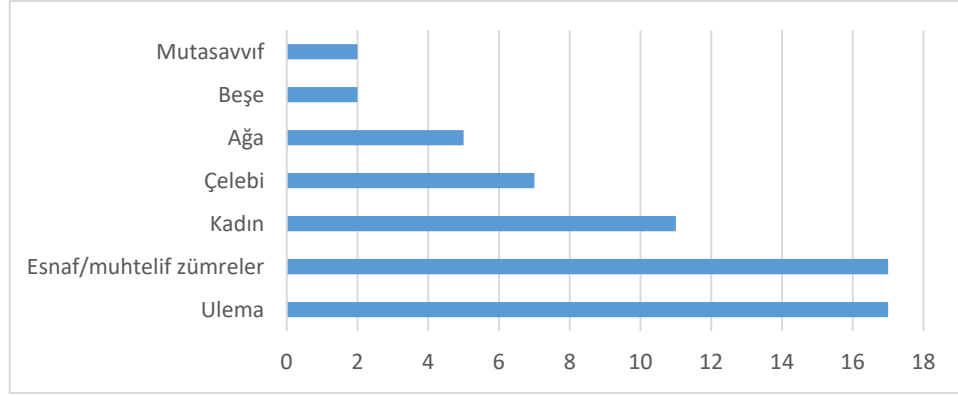

Şekil 1. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'ndeki Terekeler ve Kitap Olan Terekler

II. BÖLÜM: XVII. YÜZYILDA KİTAP SAHİPLERİ VE TEREKELERİ

XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nde 10 padişah görev yapmıştır. III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman (Genç) dönemlerinde yani 1633 yılına kadar Eyüp'te tutulmuş tereke kayıtlarında kitaba rastlanmamıştır. 1633 yılına gelindiğinde, IV. Murad döneminde tutulmuş tereke kayıtlarında kitaplar görülmeye başlanmıştır. 1633-1640 yılları arasında 2 kişinin terekesinde toplamda 104 kitap kayıtlara geçmiştir. Sultan İbrahim devrinde yalnızca bir tereke kaydında kitaba rastlanmıştır. IV. Mehmed'in görev yaptığı tarihlere gelindiğinde ise 1662 yılına kadar yine tereke kayıtlarında hiç kitaba rastlanmamış fakat 1662 yılına gelindiğinde, 6 kişinin terekesinde toplamda 17 kitap görülmüştür. II. Süleyman zamanında 13 kişinin terekesinde 109 adet kitaba sahip olduğu gözlemlenmiştir. II. Ahmed devrinde özellikle 1695 yılında terekesinde kitap bulunan kişi sayısında bir artış olmuş ve 18'e ulaşmıştır. Fakat bu 18 kişinin terekesinde bulunan kitap sayısında artma olmadığı görülmüştür. II. Ahmed devrinde 18 kişinin toplamda 66 adet kitaba sahip olduğu görülmektedir. Son olarak II. Mustafa devrine bakıldığında da 18 kişinin kitap sahibi olduğu ve bu 18 kişinin toplamda 290 kadar kitabı olduğu gözlemlenmiştir.

Bu bölümde, kitap sahibi olan bu kişiler ilgi alanlarına, mesleklerine vb. gruplara ayrılarak tereke kayıtları ve bu tereke kayıtlarının içerisinde barındırdıkları kitaplar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Şekil 2. XVII. Yüzyılda Eyüp'te Kitap Sahibi Grupların Grafiğı

2.1. Mutasavvıf Terekeleri

“Mutasavvıf” unvanı, tasavvufî hayat tarzını benimsemiş kişiler için kullanılmaktadır. XVII. yüzyıl Eyüp Şer’iyye Sicilleri’nde kitap sahipleri arasında mutasavvıf olarak nitelendirebileceğimiz iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Yahyazâde Tekkesi isimli tekkede şeyhlik ile meşgul olmuş olan Şeyh Yahya Efendi ve diğeri ise “dede” unvanı taşıyan Ahmed Dede b. Mustafa b. Abdullah’tır. Bu unvan ise, Anadolu’da kurulan bazı tarikatlarda belli bir mertebeye ulaşmış dervişlere verilmektedir.⁶⁰ Mutasavvıf olarak değerlendirdiğimiz bu iki kişiden en geniş kitap koleksiyonuna sahip olanı Şeyh Yahyâ Efendi’dir. Yahyâ Efendi’nin, aynı zamanda XVII. yüzyıl Eyüp Şer’iyye Sicilleri’nde bulunan terekelere göre bu dönemdeki en zengin kitap koleksiyonuna sahip kişi olduğunu söylemek mümkündür. Ahmed Dede b. Mustafa’nın koleksiyonunda ise Yahya Efendi’ye nispeten daha az kitap bulunsa da tasavvufî hayat tarzını benimsemiş bu insanların kitap sahibi olarak farklı bir zümreyi oluşturmaları kitap tarihi ve sahipliğı bakımından önemlidir. XVII. yüzyılda Eyüp terekelerinde kaydedilmiş olan yaklaşık 590 kitabın % 40’ını mutasavvıflar zümresinde yer alan kişilerin sahip olduğı kitaplar oluşturmaktadır.

⁶⁰ Süleyman Uludağ, “Dede,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), s. 76.

1- Şeyh Yahyâ Efendi b. el-Merhum Şaban Efendi'nin Terekesi ve Kitapları

Eyüp sakinlerinden Şeyh Yahya Efendi b. Şaban Efendi Cami-i Kebir mahallesinde yaşamış, vaizlik görevini yerine getirirken vefat etmiştir. Şeyh Yahya Efendi'nin terekesinin düzenlendiği tarih itibari ile (Hicri 22 Zilhicce 1109/Miladi 1 Temmuz 1698) XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Eşinin ismi Ayşe Hatun bnt. Abdurrahman'dır. İki kız olmak üzere Abdulhalim Çelebi, Abdullah Çelebi, Abdurrahman Çelebi, Mehmet Emin, Fatıma ve Zeynep isimlerinde 6 tane evlada sahip olan Şeyh Yahya Efendi'nin bir de cariyesi vardır. Saliha ismindeki bu carie, efendisinden hamile kalmış fakat çocuk henüz dünyaya gelmeden efendisi Şeyh Yahya vefat etmiştir. Bu sebepten ötürü, cariyesinin dünyaya getirmek üzere olduğu çocuğa da Şeyh Yahya Efendi'nin mirasından pay düşmüştür. Doğacak olan çocuğun cinsiyeti bilinmediği için de erkek çocuklarına düşen akçe miktarınca hisse pay edilmiştir.⁶¹

Şeyh Yahya Efendi'nin toplam serveti 143.412 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Terekesi, çalışma kapmasında incelenmiş diğer terekelere oranla daha zengin bir muhtevaya sahiptir. Günlük yaşam için gerekli olacak eşyaların yanı sıra terekesinde birçok kitabı bulunan Yahya Efendi'nin kitaplarının toplamı 173'e ulaşmaktadır. Yaşadığı döneme oranla terekesinde bulunan 173 kitap çarpıcı bir rakam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir şeyhin, dönemine göre büyük bir kitap yekûnu olarak kabul edebileceğimiz 173 kitabı dönem içerisinde pek çok bürokratla ve ilmiye sınıfıyla mukayese edebileceğimiz değer ve önemde bir koleksiyon oluşturmaktadır. 143.412 akçelik toplam servetinin 64.754 akçesini kitapların oluşturduğu Şeyh Yahya Efendi'nin koleksiyonunun toplam servet içerisindeki oranına bakıldığında % 45,15 gibi önemli bir oran karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda XVII. yüzyıl boyunca incelenen Eyüp terekelerinde en yüksek kitap değerine ve en geniş kitap koleksiyonuna sahip kişi olarak Şeyh Yahya Efendi birinci sırada gelmektedir.

Terekede bulunan kitapların toplam değeri 64.75'dir. Bu da şahsın toplam servetinin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Şeyh Yahya Efendi'nin kitap

⁶¹ İsam Kütüphanesi Arşivi (İKA), Eyüp Şer'iyye Sicili (Eyüp ŞS), No: 115B/V. 52 (Hicri 22 Zilhicce 1109/Miladi 1 Temmuz 1698).

koleksiyonunda oldukça nitelikli kitaplar vardır. Yahya Efendi'nin en değerli kitabı 7.200 akçelik fiyatı ile *Şerh-i Mişkâtü Aliyyü'l-Kâri*'dir. Bu kitap Ali el-Kârî'nin *Mişkâtü'l-Mesâbih* isimli esere yazdığı şerh olmalıdır. 6.000 akçelik fiyatı ile *Tefsir-i Abdülbâki* onu takip eder. *Tefsir-i Abdülbâki* isimli kitap ise, Abdülbâkî et-Tebrîzî'nin "*Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*" isimli eseridir.⁶² Değeri en düşük olan kitabı ise 3 akçelik fiyatı ile *Şerh-i Dibâce*'dir.

Şeyh Yahya Efendi'nin terekesinde bulunan kitaplar genellikle fıkıh, tefsir, hadis gibi dini konular ağırlıklı olmakla beraber tasavvuf, edebiyat, mantık, gramer gibi sahalara ait kitaplar da bulunmaktadır.

Kitap Adı	Konusu	Fiyatı
Mushâf-ı Şerîf 1	Kur'an-ı Kerim	3.600
Defa Mushâf-ı Şerîf	Kur'an-ı Kerim	1.800
Enâm-ı Şerîf	Kur'an-ı Kerim	39
Hilye-i Şerîf		120
Tefsir-i Abdülbâkî cild	Tefsir	6.000
Tefsir-i Şeyh cild	Tefsir	960
Nısıf Tefsir-i Şeyh cild	Tefsir	360
Tefsir-i Celâl cild	Tefsir	240
Şerh-i Manavî	Fıkıh	600
Şerh-i Alaka ve Câmiu's-Sağîr cild	Belagat-hadis	360
Câmiu's-Sağîr fi'l-Hadis cild	Hadis	300
Meşârik İbn Melek		720
Şerh-i Mişkâtü'l aliyyü'l-Kari		7.200
Mişkâtü'l-Mesâbih cild	Hadis	1.800
Tefsir-i Ebu's-Suûd cild	Tefsir	1.200
Ezkâr-ı Nuri cild		300
Mevahibü'd-Diniyye	Siyer	920
Tefsir-i Amme-i Şerîf ile Âhirü'l-Kur'ân cild	Tefsir	300
Uyûnü't-Tefâsîr cild	Tefsir	240
Mesabih İbn Melek cild 1	Fıkıh	1.200
Mesâbih-i Şerîf cild		720
Nâkıs Mesâbih cild	Hadis	240
Sadrüşşeria cild	Fıkıh	480

⁶² Alaaddin Şükür, "Abdülbâkî et-Tebrîzî'nin 'Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd' Adlı Eserindeki Metodu," *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, s. 6 (2018), s. 6-46.

Ahi Çelebi Hâşiye-i Sadrüşşeria cild	Fıkıh	900
Kadı Beyzavi cild	Tefsir	3.000
İhya-i Ulûm		2.400
Kenz cild	Fıkıh	120
Kimya-yı Saâdet cild	Ahlak-tasavvuf	120
Şerh-i Şifa cild	Siyer	840
Mecâlis-i Mev'ize cild		1.200
Mecâlis-i Seniyye cild	Tasavvuf	240
Defa Mecâlis	Tasavvuf	360
Şifa Kadı İyaz cild	Siyer	120
Mutavassıt Ahterî cild	Lügat	1.080
Tefsir-i Hanefî Sure-i Buruc cild	Tefsir	130
İbrahim Halebî cild	Fıkıh	360
Tarikat-i Muhammediye cild	İlmihal	240
Hakâik cild		120
Ahsenü'l-hadis cild	Kur'an-ı Kerim	240
Dürer cild	Fıkıh	1.320
Terğibü'n-Nevâfil Cild		240
Mülteka ma'a Şakâik cild	Fıkıh	480
Siyer-i Veysî cild	Siyer	240
Muhtasar Vikâye cild	Fıkıh	320
Hâfız cild	Edebiyat	240
Tertîb-i Zib'a cild	Kuran'ı- Kerim ilimleri	600
Minhâcü's-Salikîn		40
Mecmua li Aliyyi'l-Kâri cild		240
Şerh-i Esmâ-i Hüsna ve Risale-i Mahmud Efendi	Tasavvuf	120
Ziyaü'l-Mesâbih Hâşiye İbn Melek cild	Fıkıh	360
Mişkâtü'l-Envâr cild		360
Metali el-Envâr cild	Mantık	360
Risâle-i Kuşeyrî cild	Tasavvuf	340
Ahlak li-Şa'râni	Ahlak	360
Seyyid Ali eş-Şerhü Şir'a cild		360
Zühretü'r-Riyâz cild		240
Tevarih-i Âl-i Osmân cild	Tarih	120
Kâşi.. li-cami?		600
Mecâlis-i Seb'ıyyât cild		120
Silsiletü'z-Zehab	Edebiyat/tasavvuf	240
Câmiü'l-Fezâil Cild		120
Mecâlis-i Mergûbe Cild		60
Defa Mecâlis İzniki cild		60

Mecmua cild	Belirsiz	480
Metni Meşârik cild		240
Metali'un-Nirin? cild		450
Tilavât-ı kur'ân ma'a Resâil		1.200?
Isam ale'l-Câmi cild	Nahiv	120
Taarruf fi't-Tasavvuf cild	Tasavvuf	120
Metali'u'n-naat?		240
Avarifü'l-Meârif cild	Tasavvuf	240
İfsah Kafiye cild		300
Seyyid Abdullah ma'a Şerh-i Lübbâb	Fıkıh	120
Nâkıs Mecâlis-i Rûmî cild		600
Şerh-i Muhtasar fi'l-Fıkıh	Fıkıh	120
Akaid-i Molla Celâl	Akaid	240
Vikâye Tercümesi cild	Fıkıh	240
Tenvîrî'l-Ebsâr cild	Fıkıh	240
Hadâyikü'l-Hakâik cild		120
Ravzu'r-Riyâz cild		240
Şerh-i Akaid cild	Akaid	60
Riyazü'd-Defn cild		620*
Minyetü's-Salikîn		60
Fezâil el-Evrâk cild		60
Cevâhirü'l-Fıkıh	Fıkıh	60
Kitâb-ı Âdâb-ı Ehlullâh fi't-Tasarrûf		60
Sefînetü'n-Necât		60
Tenvîr fi İskât-ı Tedbir?	Tasavvuf	60
Gülistan-ı Burusevi	Edebiyat	180
Cam-ı Cem Fârisî cild	Tarih	230
Beyzavi İbn-i Temcîd cild	Tefsir	360
Enîsü'l-Munkatîin cild		60
Islah-ı İzah cild		120
Lügat-ı Mirkat cild	Lügat	60
Nısıf Zeylâi Şerh-i Kenz Cild	Fıkıh	480
Şerh-i Şâtıbi cild	Kıraat	120
Tezkire-i Latîfi cild	Edebiyat	30
Şeyhzâde cild		340
Subhatü'l-Ebrâr Fârisî cild	Tasavvuf	120
Divân-ı Riyâzî	Edebiyat	120
Tarifât-ı li Seyyid Şerîf cild	Lügat	60
? El-efkar cild		60
Muhtasar fil-Meânî cild	Fıkıh	540
Defa Muhtasar cild	Fıkıh	120

Mecmua-i Tıb Muciz cild	Tip	120
Mutavvel-i Hatâi Cild		60
Mutavassıt cild	Gramer	60
Tenbihü'l-Ğâfilîn Nakıs cild		120
Seb'ıyyât ma'a Cüz Kelâm cild		60
Sitani? cild		60
İftitah cild	Gramer	30
Kutbiddîn Tasdikât ma'a Tasavvurât cild	Mantık	60
Tavzih cild	Fıkıh	480
Mecmua fi't-Tasavvuf cild	Tasavvuf	60
Şerh-i el-Muzec cild		30
Tasavvurat ma'a Tasdikât ve Seydi		100
Şerh-i Akâid cild	Akaid	30
Kutbiddin Seydi	Mantık	30
İsaguci ma'a hüssam-ı katı	Mantık	30
Ahkâm-ı Cinâyet Cild		120
Hall'ül-Müşkilât Şeyh Muhiddin el Arabî		30
Şerh-i Dibâce	Gramer	3
Şerh-i Hikem cild		30
Defa Seyyid Alizâde	İlmihal	90
Ferâc-ı Cümel		39
Telhis cild	Belagat	120
Harita cild		320
Dav Cild	Gramer	90
Muhtasar Mevzuat cild	Fıkıh	60
Defa Dürer cild	Fıkıh	1200
Metn-i Ş-Şir'a cild	Hadis	30
Divân-ı Şâhî cild	Edebiyat	30
Kitâbü's-Salât cild		180
Terğibât Cild		30
Hayâlî ale'l-Akâid cild		30
Letâifü'l-Âlâm cild	Tasavvuf	60
Kitâb-ı Lübbâb cild	Fıkıh	180
Ahlâk-ı Şirvânî cild		120
Şerh-i Mişkât-ı Mesâbih	Hadis	300
Mir Ebü'l-Fetih cild		180
Minyetü'l-Fiker		45
Şâfiyye cild	Nahiv	60
Şurât-ı's-Salât	Namaz	30
Sıfâtü'l-Âşikîn	Tasavvuf	30
Isam cild	Nahiv	30

Şerh-i Ferâiz ma'a Lâmiî Cild		60
Bâhnâme ma'a Manzûme	Tıp	30
Kasîde-i Şerh-i İbn-i Fâsi cild		40
Menakıb-ı Mevlâna	Tasavvuf	12
Gülistan Pend-i Attâr ma'a Nasihat-i Mülûk	Edebiyat-Ahlak	120
Araiş cild		60
Fârisî Tefsir cild	Tefsir	30
Fârisî Leylâ-i Mecnûn	Edebiyat	21
Ta'likât-ı Sâdi		120
Tuhfetü'l-Müluk ma'a berhidi?	Tıp	90
Arabî Lûgat ma'a Fârisî	Lûgat	42
Menâkıb-ı Veyse'l-Karânî ma'a Mir'ât	Tasavvuf	43
Fârisî Mecnua cild	Belirsiz	39
Mecnua-ı Kebîr Vesâir Cild	Belirsiz	480
Miftah Kısımın Sâlis	Belagat	60
Nuhbetü'l-Hikâye cild		60
Sâmî fi'l-Esâmî cild	Lûgat	15
Evrâd-ı Hafta		60
Divân-ı mağribî? alayî Sıhâh-ı Acem alayî cild	Tasavvuf	60
Ferîşte alayî	Lûgat	120
Fârisî Tenbîhü'l-Ğâfilîn		120
Nâkıs Fıkıh Şerhi	Fıkıh	60
Misbâhü'l-Hidâye ma'a Nâkıs Mutavvel ma'a Âdâb		720
Tuhafât-ı Abir?		60
Mecnua-i Sivâsî cild		600
İmad kıtası	Mantık	300
Cüzdan ve Mahfaza		60
Cüzdan içinde Gâyetü'l-Beyân cüzleri	Tıp	30

Tablo 1. Şeyh Yahya Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

2- Ahmed Dede b. Mustafa b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Ahmed Dede b. Mustafa b. Abdullah, Eyüp Kazası Baba Haydar mahallesi sakinlerindendir. Tereke kaydının düzenlendiği tarih miladi olarak 2 Nisan 1701'dir. Gündelik eşyaların yanı sıra birçok kitaba sahip olan Ahmed Dede b. Mustafa'nın

kitaplarının değeri 3.170 akçedir. Toplam serveti ise 8.455 akçeye ulaşan Ahmed Dede'nin servetinin % 37,49'unu kitap koleksiyonu oluşturduğundan Ahmed Dede b. Mustafa'nın kitaplarının önemli bir koleksiyon teşkil ettiğini söyleyebiliriz.⁶³

Ahmed Dede b. Mustafa b. Abdullah'ın terekesinde 57 adet kitap kaydı vardır. Bu kayıtlar detaylı incelendiğinde sadece bir kitabının isminin açık bir şekilde verildiği görülmektedir; 405 akçelik değere sahip olan *Siyer-i Şerîf*. Tereke kaydında bulunan diğer kitaplar “Kitab Alayı”, “Defa Kitap” ve “Evrak-ı Perişan” gibi kitap adlarının tespitin mümkün olmadığı ifadelerle kayıtlara geçmiştir. Terekede yer alan kitapların bu tür belirsiz ifadelerle kayıt altına alınmasında ise birkaç neden olabilir. Öncelikle bilindiği gibi katipler genellikle değerleri 20-30 akçeden az olan kitapları ayrı ayrı isimleri ile değil de toplu bir şekilde vermişlerdir.⁶⁴ Bunun yanı sıra naiblerin/katiplerin kitap adları hakkında bilgiye sahip olmaması, bazı kitapların uzun isimler taşıması bu nedenler arasında sayılabilir.

Terekede bulunan kitapların değerlerine bakıldığında, *Siyer-i Şerîf* 405 akçe olup *Evrâk-ı Perişân* (100 akçe) olarak kayıtlara geçmiştir. *Evrâk-ı Perişân* ifadesi ile tam olarak neyin kast edildiğini söylemek pek de mümkün değildir. Ahmed Dede b. Mustafa b. Abdullah'ın terekesinde yer alan kitapların fiyatlarını onunla aynı dönemde yaşamış olan diğer tereke kayıtları ile kıyasladığımızda ise tereke sahibinin dönemine göre değerli kitaplara sahip olduğunu söylemek mümkün olmasa da topluca kaydedilmiş kitapların fiyatları bize ortalama fiyatları hakkında bir fikir verir.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Siyer-i Şerîf	Siyer	405
Defa kitap 5	Belirsiz	450
Kitab Alayı 5	Belirsiz	380
Defa Kitap 5	Belirsiz	300

⁶³ İKA, Eyüp ŞS. No: 115A/V. 39 (H. 23 Şevval 1112/M. 2 Nisan 1701).

⁶⁴ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik : Tarihi Gelişimi ve Organizasyon*, s. 287.

Defa Kitab 5	Belirsiz	280
Defa Kitab 5	Belirsiz	255
Defa Kitab 5	Belirsiz	220
Defa Kitab 5	Belirsiz	200
Defa Kitab 5	Belirsiz	160
Defa Kitab 5	Belirsiz	150
Defa Kitab 5	Belirsiz	140
Defa Kitab 5	Belirsiz	130
Evrak-ı Perişan	Belirsiz	100

Tablo 2. Ahmed Dede b. Mustafa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

2.2. Ulema (Kadı, Müderris, Naib, Efendi Unvanlı) Terekeleri

Ulema, Osmanlı'da İlmiye sınıfına mensup kimseler için kullanılan bir unvandır. Osmanlı İlmiye sınıfı, medresede tahsil görerek ve icazetle mezun olarak eğitim, hukuk, fetva, başlıca dini hizmetler ve merkezi bürokrasi ile ilgili alanlarda bazı makamları dolduran ve çoğunlukla Türklerden ve müslümanlardan oluşan bir meslek grubudur.⁶⁵ XVII. yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde İlmiye sınıfına mensup birçok şahıs bulunmaktadır. Bu şahısların meslekleri tespit edilebilenleri arasında kadılık, müderrislik veya naiblik ile meşgul olanlar öne çıkmaktadır. Bu mesleklerin yanı sıra isminde "Efendi" unvanı bulunan Eyüp sakinleri de ulema sınıfına dahil edilmiştir. Efendi unvanı, XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra eğitim görmüş itibarlı kimseler için kullanılan bir tabirdir.⁶⁶ Ulema sınıfına dahil ettiğimiz toplamda 17 kişi vardır. Bu

⁶⁵ İpşirli, "İlmiye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), s. 141.

⁶⁶ Orhan F. Köprülü, "Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 10 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), s. 455.

da, Eyüp'te XVII. yüzyılda kitap sahibi olan 61 kişinin neredeyse % 27'den fazlasının ulema sınıfına mensup kişiler olduğunu göstermektedir.

3- Abdurrahim Efendi b. el-Hac Hasan'ın Terekesi ve Kitapları

XVII. yüzyıl Havass-ı Refia Sicilleri'nde kitap ihtiva eden ilk tereke Abdurrahim Efendi'nin terekesidir. Bu tereke kaydı Arapça olarak tutulmuştur. H. 15 Ramazan 1046 / M. 31 Ocak 1637 tarihinde tutulmuş bu kayıttan, Abdurrahim Efendi'nin Kefe'de (Rumeli Vilayet'inde) memur olarak görev yaparken vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁷

Kitap koleksiyonunun fazlalığı bakımından Şeyh Yahya Efendi'den sonra gelen isim 100 adet kitabı ile Abdurrahim Efendi el-Hac Hasan Efendi'dir. 61.210 akçelik servetinin 21.620 akçesini kitapların oluşturduğu Abdurrahim Efendi'nin kitaplarının toplam serveti içerisindeki payı % 35,32'dir. İsminde bulunan "Efendi" lakabından ve koleksiyonunda bulunan kitapların çeşitliliğinden dolayı ilmiye sınıfına mensup olduğunu düşünmekteyiz. Abdurrahim Efendi'nin sahip olduğu kitaplar konuları itibariyle çeşitlilik göstermektedir. Tefsir, fıkıh, hadis, edebiyat, tarih, lügat gibi çeşitli konularda kitaplara sahip olması ve memur olması sebebiyle kadı veya müderris olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Terekede bulunan kitaplar arasında en kıymetlisi 3.000 akçelik fiyatı ile *Metn-i Menâr*'dır. Bu kitap Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin fıkıh usulüne dair kaleme aldığı, medreselerde ders kitabı olarak okutulan, üzerine birçok şerh, haşiye yazılan *Menârü'l-Envâr* isimli kitabı olmalıdır.⁶⁸ Abdurrahim Efendi'nin terekesinde yer alan değeri en düşük kitap ise 5 akçelik kıymeti ile *Muhtasar*'dır. Muhtasar, bazı dönemlerde ilgi görmüş, hacmi büyük olan kitapların kullanımı sırasında ortaya çıkan güçlükleri önlemek amacıyla meydana getirilen özetleri kapsamaktadır.⁶⁹

⁶⁷ İKA, Eyüp ŞS. No: 32/V. 61-62 (H. 15 Ramazan 1046 / M. 31 Ocak 1637).

⁶⁸ Ferhat Koca, "Menârü'l-Envâr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 19 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), s. 118.

⁶⁹ İsmail Durmuş, "Muhtasar," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), s. 57.

Hidâye Burhâneddin el-Merginânî'nin Hanefî fıkıhı ile ilgili kaleme aldığı eseridir.⁷⁰ Abdurrahim Efendi'nin terekesinden 3 ayrı nüshasıyla dikkatimizi çeken kitaplardandır. Toplamda 950 akçelik değere sahip olan *Hidâye*'lerin bir tanesi birinci cilt, diğerleri ikinci (*Hidâye cild-i evvel*, *Hidâye cild-i sâni* gibi) cilt olarak kayıtlara geçmiştir.

Kitaplar içerisinde dikkat çeken bir kitap da Osmanlı kadısı ve müderrisi olarak bilinen Kefevî Hüseyin Efendi'nin yazmış olduğu *Râznâme* kitabıdır. Bu kitap, *Sevânihu't-te'fe'ül* isimli kitabın ilaveler yapılmış halidir.⁷¹ Abdurrahim Efendi'nin terekesinde yer alan *Râznâme* nüshası 50 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

Kitap Adı	Konu	Fiyat
Tefsîr-i Şerîf Ebu's-Suûd	Tefsir	500
Hidâye Cild-i Sâni	Fıkıh	500
Mükemmel Ahbâr		300
Ziyadât-ı Camiu's-Sağîr	Hadis	150
Mükemmel Şifa		200
Gülistân-ı Müzehheb	Edebiyat	800
Câmiu's-Sağîr Kıt'a	Hadis	150
Pezdevî		300
Câmiu's-Sağîr Hüsâmeddin	Hadis	50
Ravza		300
Yakup Paşa		400
Şerh-i Akâid	Akaid	300
Dekâyiku'l-Hakâyık	Lügat	500
Divân-ı Hâfız	Edebiyat	300
Ramazanzâde Tevârihi	Tarih	120
Monla		120
Mecmua	Belirsiz	120
Tebyîn-i Ahısnaği?		100
Mültekâ el-Ebhûr	Fıkıh	500
Sa'diyye Beynaz Ebâ Hayyan?		100
Kâmus Kıtası	Lügat	300

⁷⁰ Cengiz Kallek, "El-Hidâye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 17 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 471.

⁷¹ Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), s. 186.

İlâmü'l-Ahbâr		800
Mutavvel Muhtarussihah	Lügat	500
Fusû'l-İmâdi	Fıkıh	400
Keşşâf Kıt'a	Tefsir	450
Mutavvel	Belagat	300
Mecmua	Belirsiz	150
Münyetü'l-Muğni		300
Mirâc-ı Şerif-i Müteallik		50
Nefs-i Kadı		1.500
Kamus Nısıf	Lügat	1.000
Şerh-i Şer'i		600
Râzname-i Hüseyin Efendi	Tarih	50
Beyaz Mecmua	Belirsiz	200
Metn-i Bidâye	İslam tarihi	200
Ahlâk-ı Alâi	Ahlak	700
Mecmua	Belirsiz	50
Vâni		300
Tefsir-i Müteallik Mecmua	Tefsir	150
Cevahirü'l Muğniyye		300
Talibe		100
Ramazan Efendi Mecmuası		700
Mecmua-i Nefis		50
Mecmua	Belirsiz	70
Ferâiz Mecmuası	Feraiz	50
Milel Nihal	Mezhepler Tarihi	150
Kudûrî	Fıkıh	200
Hidâye Cild-i Evvel	Fıkıh	300
Sukûk		200
Metn-i Menâr	Fıkıh	3.000
Menasık-i Hac		20
Şerh-i Mukaddimeti Cevrî		60
Mülte hazat/Mûlahazat*		150
Dürretü'l-gıraz/firaz*		100
Dede Efendi		400
Feraiz-i Seydi	Feraiz	140
Mecmua	Belirsiz	150
Muntasıh? Zerkeşî		120
Dav'ül-Misbâh	Nahiv	100
Mecma-i Fenârî	Mantık	150
Mesâbîh	Hadis	150

Akâmü'l-Mercân		100
Telhis	Belagat	1.000
Hidâye Cild-i Sâni	Fıkıh	150
Muğrib el-Luga	Lügat	500
Telhis	Belagat	60
Minhâc-ı Şâfi		100
Riyâzü'l-İnşâ		150
Edebü'l-Kaza	Fıkıh	50
İslâh ve İzah		300
Muhtasar	Fıkıh	5
Mecma-ı İbn-i Melek	Fıkıh	150
Mecmua	Belirsiz	200
Evail Mecmuası		60
Tâhrirü'l-Ahâdis		150
Dav'üs-Sirâc		60
Meşârik tercümesinden bir kısım		100
Esmâ ve Ricâl Kıt'a		100
Şerh-i Ahısna		50
Muğrib-i Mutarzî	Lügat	150
Buhârî kıtası	Hadis	5
Sahîh-i Müslîm Kıtası	Hadis	100
Kıt'a-i Tefsir-i Suûdî	Tefsir	50
Kâfi kıt'a		150
Harbendî/sarbendi mufti?		5
Fâik kıt'ası		100
Kitap kıt'a	Belirsiz	100
Mecmua	Belirsiz	100
Ta'rifât	Lügat	50
Buhârî Kitabı	Hadis	50
Hadisten bir kitab	Hadis	30
Fıkıh	Fıkıh	30
Tefsir Mecmuası	Tefsir	10
Türkî bir kıta kitab	Belirsiz	50
Muhtasar Ferâiz		50
Mecmua	Belirsiz	80
Kütübü Muhtasarat	Fıkıh	300
Sadrüşşeria	Fıkıh	500
Fetava Mecmuası	Fıkıh	400
Münhasır		200

Tablo 3. Abdurrahim Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

4- Berberzâde Mustafa Efendi b. Mehmed b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Camii-i Kebîr mahallesi sakinlerinden olan Berberzâde Mustafa Efendi b. Mehmed b. Abdullah'ın tereke kaydı M. 27 Şevval 1102/H. 24 Nisan 1691 tarihinde tutulmuştur. Mustafa Efendi b. Abdullah'ın Mehmed, Aîşe ve Fatîma isimlerinde üç tane evladı bulunmaktadır. Berberzâde Mustafa Efendi de geniş sayılabilecek bir kitap koleksiyonuna sahiptir. İsminde bulunan Berberzâde lakabından atalarının berberlik mesleği ile uğraşmış olabileceğini düşündüğümüz Mustafa Efendi'nin yine isminde bulunan "Efendi" ünvanından ilmiye sınıfına mensup olduğunu söyleyebiliriz. Tereke kaydından 48 adet kitabı olduğu anlaşılan Mustafa Efendi'nin kitaplarının toplam değeri 6.040 akçeye ulaşmaktadır. Toplam serveti ise 103.740 akçe olan Mustafa Efendi'nin kitapları servetinin % 5,64'ünü oluşturmaktadır.⁷²

Ancak Berberzâde Mustafa'nın kitaplarını incelediğimizde kitaplarının toplam değeri servetine göre az olup 6.040 akçe kadardır. Tereke kaydında bulunan "*Mushâf-ı Şerîf*" 3.100 akçelik fiyatıyla, Mustafa Efendi'nin sahip olduğu en pahalı kitap niteliği kazanmaktadır. Sahip olduğu kitaplar arasında *Hilye-i Şerîf*, *Sadrüşşeria* ve *Gunye* de bulunmaktadır. Berberzâde Mustafa'nın terekesinde kitapların birçoğu ayrı ayrı isimlerle kaydedilmemiş "Kütüb Alayı 19", "Defa Kitab Cild 20" ve "Defa Kitab Cild 5" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu da bizim Berberzâde Mustafa'nın kitaplarının isimlerini, fiyatlarını ve konularını tespit etmemize imkan bırakmamıştır.

Terekede yer alan bir diğer kıymetli kitabı 360 akçelik değeri ile *Sadrüşşeria*'dır. Bu kitap, tam ismi Sadrüşşeria es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşeria Ömer b. Sadrişşeria el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî olan Hanefî fakihi ve kelim alimi olarak bilinen Sadrüşşeria'nıdır.⁷³

Berberzâde Mustafa Efendi'nin tereke kaydına bakıldığında sahip olduğu kitaplardan dördünün açık adlarıyla yazıldığı görülmekte, kitaplarının toplamı ise 48'e ulaşmaktadır.

⁷² İKA, Eyüp ŞS. No: 115A/V. 41 (M. 27 Şevval 1102/H. 24 Nisan 1691).

⁷³ Şükrü Özen, "Sadrüşşeria," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* c. 35 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008). 'den aktaran Esra Muhacır, "XVII. Yüzyılda Üsküdar'da Kitap Kültürü" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013), s. 70.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mushâf-ı Şerîf 1	Kur'an-ı Kerim	3.100
Hilye-i Şerîf 1	Hilye	100
Sadrüşşeria	Fıkıh	360
Gunye		160
Kütüb alayı 19	Belirsiz	1.000
Defa kitab cild 20	Belirsiz	810
Defa kitab cild 5	Belirsiz	500
		6.040

Tablo 4. Berberzâde Mustafa Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

5- Hasan Efendi b. Mansur'un Terekesi ve Kitapları

Hasan Efendi b. Mansur'un tereke kaydı Hicri 7 Safer 1100/Miladi 1 Aralık 1688 tarihli'dir. Tereke kaydından Abdullah (Efendi) ve Fatıma adında iki tane çocuğu olduğu anlaşılan Hasan Efendi, Davud Ağa Mahallesi'nde yaşamıştır. Hasan Efendi'nin servetinin toplam miktarı 51.088 akçe olup kitaplarının değeri ise 3.291 akçedir.⁷⁴

Hasan Efendi'nin 18 kitabı olduğu tespit edilmiş ve sahip olduğu kitaplar incelendiğinde çoğunlukla dini ilimlere ait kitapların olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra gramer kitaplarına da sahip olan Hasan Efendi'nin tüm kitaplarının isimleri tereke kaydının okunmasının güçlüğünden dolayı tam olarak tespit edilememiştir. Hasan Efendi'nin tereke kaydında mesleğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır ancak sahip olduğu kitaplar dolayısıyla ve isminde bulunan "Efendi" lakabından ötürü ilmiye sınıfına mensup olduğunu düşündüğümüz şahıslar arasındadır. Kitapları arasında bulunan "*Taşköprüzâde*" kitabı, "*Taşköprüzâde Alayı 12 adet*" olarak kaydedildiğinden dolayı kitap sayısı 30'a yükselmektedir. Daha çok dini içerikli kitaplara sahip olan Hasan Efendi'nin toplam serveti 51.088 akçe, kitaplarının toplam fiyatı ise 3.291 akçedir. Bu rakamlar yüzdelik olarak hesaplandığında Hasan Efendi'nin servetinin % 6,44'ünü kitapların oluşturduğu gözlemlenmektedir.

⁷⁴ İKA, Eyüp ŞS. No: 103/V. 2 (H. 7 Safer 1100/M. 1 Aralık 1688).

Hasan Efendi'nin sahip olduğu en kıymetli kitap 1.200 akçelik değeri ile *Kelâm-ı Kadîm*'dir. Sonrasında ise onu 405 akçelik kıymeti ile bir fıkıh eseri olan *Mültekâ'l-Ebhûr* takip eder.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Kelâm-ı Kadîm 1	Kur'an-ı Kerim	1.200
Râiyye 1		105?
Keşfü'l-Mevâlî? 1		120
Nahiv alayı 5?	Nahiv	60
Şâtibi	Kıraat	275
Nakıs Taberî 1	Tarih	135
Mültekâ'l Ebhûr	Fıkıh	425
Kenzü'l-Esrâr	Fıkıh	65
Hindî 1		69
Taşköprüzâde Alayı 12		171
Şerhü'd-Dürr-i Kebîr 1	Fıkıh	70
Tesyîr		171
Ta'rifâtü'l-Münşi	İlmihal	120
Risâle-i Birgili	İlmihal	65
Şâtibi Şerhi 1	Kıraat	140
Secâvend 1	Feraiz	
Şerhi Kaside ve Sarf		60
Pezdevî alayı 5		141

Tablo 5. Hasan Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

6- Helvacızâde Abdullah Efendi b. el-Merhum Ahmed Efendi b. Şeyh Mehmet Efendi'nin Terekesi ve Kitapları

Abdullah Efendi'nin tereke kaydı H. 1 Receb 1101/M. 10 Nisan 1690 tarihinde tutulmuştur. Takiyyeci Paşa Mahallesinde sakin olduğu bilenen Helvacızâde Abdullah Efendi'nin varisleri validesi Aişe Hatun, oğlu Mehmet Emin Efendi ve diğeri oğlu Abdülbaki Çelebi olarak kayıtlara geçtiğinden eşinin ondan önce vefat etmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Helvacızâde olarak tanınan Abdullah Efendi'nin tereke kaydında bulunun “düyunu terekesinden ezyed olduğu halde vefat eden” ifadesinden borçlu bir şekilde vefat ettiğini anlamaktayız.⁷⁵

⁷⁵ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 32 (H. 1 Receb 1101/M. 10 Nisan 1690).

İsmindeki Helvacızâde lakabından atalarında helvacılıkla uğraşmış kişilerin bulunduğunu anladığımız Helvacızâde'nin terekesinde mesleğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir ancak ilmiye sınıfına mensup olması muhtemeldir. Tereke kaydı incelendiğinde, günlük eşyaların yanı sıra bir çok kitaba sahip olduğu gözlemlenmiştir. Kitapları, iki ayrı bölümden oluşmak üzere toplamda 37 tanedir. Abdullah Efendi'nin sahip olduğu kitapların toplam değeri 3.562 akçe ve servetinin toplam değeri ise 28.330 akçedir. Koleksiyonunun serveti içerisinde oranı % 12,57 olan Abdullah Efendi'nin kitaplarının muhtevası ağırlıklı olarak fıkıh, hadis, feraiz gibi dini ilimlerle alakalıdır. Kitapları arasında tam ismi yazılan kitaplar olsa da belirsiz ifadelerle (alayı, mecmua, defa alayı gibi) kaydedilmiş kitapları da epeyce fazladır. Abdullah Efendi'nin kitaplarının konusu ağırlıklı olarak İslâmi ilimler ile alakalıdır.

Helvacızâde Abdullah Efendi'nin de en pahalı kitabı *Mushâf-ı Şerîf*'dir. 480 akçelik *Mushâf-ı Şerîf*'ten sonra 400 akçelik fiyatı ile onu *Taberî* takip etmektedir. Ancak katibin bu kitap tereke kayıtlarına geçirirken kullandığı “*Nâkıs Taberî*” ifadesinden bahsi geçen kitabın tam bir nüsha olmadığını anlamaktayız.

Sadrüşşeria kitabı bir önceki terekenin sahibi Berberzâde Mustafa Efendi'nin terekesinde de yer almaktadır. Medreselerde fıkıh kitabı olarak okutulan bu kitap Berberzâde Mustafa Efendi'nin tereke kaydında 360 akçe iken Helvacızâde Abdullah Efendi'nin terekesinde ise 250 akçe değerindedir. İki şahısa ait tereke kayıtlarının arasında bir yıl gibi kısa bir süre olduğu görülmektedir. Berberzâde Mustafa'nın elindeki nüsha daha nitelikli olmalıdır.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Nakıs Mülteâ 1	Fıkıh	110
Mecmua 4	Belirsiz	245
Defa Mecmua 2	Belirsiz	180
İzzetî Şerhi Mevâkıf ve Muhtar ve Münye	*	115
Defa Mecmua ve Kudûrî 1	Fıkıh	130
Melceü'l-Kuzât Alayı 4	Fıkıh	100

Seyyid Alizâde Alayı 6		100
Metn-i Ferâiz ve Seyyid Şerif 1		100
Defa Metn-i Ferâiz 1	Feraiz	80
Defa alayı 6	Belirsiz	356
Esmâ'ül-Hüsna Şerhi ve Tasdikât		66
Defa Mecmua alayı	Belirsiz	53
Defa alayı	Belirsiz	91
Defa Mecmua	Belirsiz	47
Defa alayı	Belirsiz	114
Mushâf-ı Şerif	Kur'an-ı Kerim	480
Sarf	Grammer	50
Sadrüşşeria	Fıkıh	250
Nâkıs Taberî	Tarih	400
Camîu's-Sağîr	Hadis	35
Şerh-i Vikâye	Fıkıh	360
Alayı	Belirsiz	100

Tablo 6. Helvacızâde Abdullah Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

7- Hattat Musa Efendi b. Ditrek Mehmed Efendi b. Pervane'nin Terekesi ve Kitapları

Hattat Musa Efendi b. Ditrek Mehmed Efendi b. Pervane, Eyüp Kazası'na tabi Kiremitçi Süleyman Mahallesi'nde yaşamış bir kadıdır. Anadolu'da Alaşehir kadısı olarak görev yaparken vefat eden Hattat Musa Efendi'nin tereke kaydı 1690 yılının son günlerinde tutulmuştur (M. 12 Aralık 1690). Tutulan tereke kaydı incelendiğinde Hattat Musa Efendi'nin toplam servet miktarı bilgisine yer verilmediği göze çarpmaktadır. Bununla beraber Hattat Musa Efendi'nin kitaplarının ve hat için gerekli malzemelerinin toplam değeri 23.557 akçe civarındadır. Musa Efendi'nin tereke kaydının bulunduğu sayfada meydana gelmiş olan kopukluk/eksiklikten dolayı tüm servet miktarına ulaşmamız mümkün olmamıştır.⁷⁶

Hem bir kadı olarak hem de bir XVII. yüzyıl hattatı olarak karşımıza çıkan Hattat Musa Efendi'nin koleksiyonuna dikkat ettiğimiz zaman servetinin büyük bir

⁷⁶ İKA, Eyüp ŞS. No: 103/V. 45 (H. 10 Rabiülevvel 1102/M. 12 Aralık 1690).

kısmını hayatını kazanmaya yönelik olarak yazdığı kitapların oluşturduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda hat için kullanılabilecek malzemelerden olan pergel, kalemtraş ve sedefkar pıstahta da Hattat Musa Efendi'nin terekesinde yerlerini almışlardır. İstinsah ettiği ve satmak için çoğalttığı kitapların fiyatı ortalama 19.335 akçe etmektedir. Koleksiyon olarak içerisinde birçok farklı ilmi (fıkıh, edebiyat, gramer, feraiz) barındıran bu koleksiyonda koleksiyon sahibinin hattat olmasından dolayı ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim'ler yer almaktadır. Toplam servet miktarına ulaşamadığımız Hattat Musa Efendi'nin kitaplarının toplam fiyatı 23.558 akçe etmektedir. İstinsah ederek çoğalttığı eserleri çıkarıldığında kütüphanesindeki diğer kitapların değeri neredeyse 4.000 akçe civarındadır. Aynı dönemde yaşamış kadılardan Bağdâdîzâde Ömer Efendi (kitaplarının değeri 4.480 akçe) ve Bâlîzâde Ahmed Efendi'nin de kitaplarının (kitaplarının değeri 3.800 akçe) yaklaşık olarak aynı değerlere sahip olduğu görülmektedir. Fakat bir diğer kadı Abdulaziz Efendi'nin kitaplarının değeri (17.596 akçe) bu üç kadıya göre epeyce fazla olduğu da göze çarpmaktadır.

Tereke kaydında bulunan 6 adet “Defa Cildsiz Kelamullah” kayıtları ise Hattat Musa Efendi'nin vefat etmeden evvel üzerinde çalıştığı *Kur'ân-ı Kerîm*'ler olmalıdır. Hattat Musa Efendi'nin terekesinde yer alan kitaplar arasında en pahalı olanları da *Kur'ân-ı Kerîm*'lerdir. Yazdığı Kur'ân-ı Kerîm'lerin dışında en pahalı kitabı ise 700 akçelik fiyatı ile *Hidâye*'dir. Tereke kaydında yer alan en düşük fiyatlı kitabı ise 15 akçelik fiyatı ile “*Nâkıs Câmiü's-sağîr*” kitabıdır.

Kitap Adı	Konu	Fiyat
Nâkıs kitab 3	Belirsiz	50
Hidâye cild 2	Fıkıh	700
Nâkıs Câmi ve Sukuk		62
Kenz	Fıkıh	60
Nâkıs Câmiu's-Sağîr	Hadis	15
Sadrüşşeria	Fıkıh	290
Eşbah 1	Fıkıh	165
Dürr-i Mekkûn	Tıp	150
Sarf 1	Gramer	150
Gülistân	Edebiyat	120

Kelâm-ı Şerîf 1	Kur'ân-ı Kerîm	360
Feraiz-i seyyidi? Seydi?	Feraiz	75
Nahiv 1	Gramer	55
Defa Feraiz-i Seydi ve Kaside	Feraiz	50
Defa Cami		180
Mülteka'l-Ebhûr	Fıkıh	200
Şâh u Gedâ Feriştioğlu Kudûrî (1-1-1)	-Sözlük-Fıkıh	60
Kelâm-ı Şerîf cild 1	Kur'ân-ı Kerîm	3.605
Defa Kelâm-ı Şerîf cild	Kur'ân-ı Kerîm	3.605
Defa Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	1.050
Defa Kelâmullah cild	Kur'ân-ı Kerîm	2.255
Cildsiz Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	2.005
Defa cildsiz Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	1.800
Defa cildsiz Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	1.800
Defa cildsiz Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	510
Defa cildsiz Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	1.605
Defa cildsiz Kelâmullah	Kur'ân-ı Kerîm	1.100

Tablo 7. Hattat Musa Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

8- Abdülaziz b. Mustafa'nın Terekesi ve Kitapları

Baba Haydar Mahallesi sakini olan Abdülaziz b. Mustafa'nın terekesi M. 10 Şubat 1695 tarihlidir. Abdülaziz b. Mustafa'nın Emetullah, Abdurrahim Yahya ve Abdullah isimlerinde 3 çocuğu bulunmaktadır. Terekesinde belirtildiği üzere İznikmit (Kocaeli) kadısı olan Abdülaziz b. Mustafa'nın servetinin toplam miktarı 49.247 akçedir. Borçlu olarak vefat ettiği belirtilen Abdülaziz b. Mustafa'nın terekesinde günlük eşyaların (giyim-kuşam, mutfak eşyaları vb.) yanı sıra terekesinde 29 cilt kitap bulunmaktadır. Bu kitapların toplam değeri 18.495 akçedir. Abdülaziz Efendi'nin kitap koleksiyonunun toplam servetine oranı % 37,55 gibi yüksek sayılabilecek bir orandır. Terekede yer alan kitapların, Abdülaziz b. Mustafa için maddi açıdan çok değerli olduğu ve hayatında kitaba büyük oranda bir servet yatırdığı söylenebilir.⁷⁷

Abdülaziz b. Mustafa'nın kadı olması sebebiyle terekesinde bulunan kitaplar ağırlıklı olarak Fıkıh, Fetva gibi İslâm hukuku ile ilgilidir. *Kadıhan, Dürer, Mültekâ,*

⁷⁷ İKA, Eyüp ŞS. No: 110/V. 5-6 (H. 25 Cemazi el-ahir 1106/M. 10 Şubat 1695).

Kudûrî, İbn Melek gibi kitaplar dönemin en bilinen fıkıh kitapları arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra gramer, sarf-nahiv kitapları da Abdülaziz b. Mustafa'nın terekesinde yer alan kitaplar arasındadır. Terekedeki en pahalı olan kitaplar sırasıyla 1.400 akçe ile *Sadrüşşeria*, 1.100 akçe ile *Sarf-Nahiv Mecmuası*, 1.040 akçe ile *Fetava-yı Bezzâziye*, 1.020 akçe ile *Müeyyedzâde* ve 1.010 akçe ile *Hidâye*'dir. 100 akçenin altında sadece iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan biri kadıların belge tanziminde kullandıkları ve genellikle Sak Mecmuası olarak bilinen türe ait olan “*Sukuk*” adlı eser olup 20 akçedir. Diğeri ise 80 akçe değerindeki *Cevahirü'l-Fıkıh* adlı fıkıh eseridir.

Kitap Adı	Konusu	Fiyatı
Mushâf-ı Şerîf	Kur'ân-ı Kerîm	1.000
Hülâsa	Fıkıh	1.000
Alay Kütüb	Belirsiz	500
Fusûl-i İmadi	Fıkıh	800
Vâkı'ât		400
Mutavassıt Alayı	Gramer	600
Eşbah	Fıkıh	1.000
Dürer	Fıkıh	1.000
Nahiv/Sarf Mecmuası	Gramer	1.100
Sadrüşşeria	Fıkıh	1.400
Mirkât Alayı		1.000
Müeyyedzâde		1.020
Aynî	Fıkıh	450

Kâdihân	Fıkıh	905
Hülâsatü'l-Feteva	Fıkıh	600
Mültekâ	Fıkıh	405
Molla Câmi	Gramer	450
Hidâye	Fıkıh	1.010
Kudûri	Fıkıh	300
Sukûk		20
Takvim Tarihi		500
Menâr İbn-i Melek	Fıkıh	300
Fetâvâ-yı Bezzâziye	Fıkıh	1.040
Üskübî		505
Hizanetü'l-Fıkıh	Fıkıh	330
Mecmua el-Bahreyn	Fıkıh	300
Minyetü'l-Muğnî Câmiu's-Sağîr	ma'a *	280
Kütüb Alayı	Belirsiz	200
Cevâhirü'l-Fıkıh	Fıkıh	80

Tablo 8. Abdülaziz b. Mustafa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

9- Ömer Efendi b. Ahmed'in Terekesi ve Kitapları

Bağdâdîzâde Ömer Efendi b. Ahmed'in tereke kaydı H. 1 Şaban 1111/M. 22 Ocak 1700 tarihlidir. Tereke kaydından Drama Kadısı olduğu anlaşılmaktadır. Rabia

ve Emetullah isimlerinde iki tane evladı olan Ömer Efendi'nin varisleri arasında kız kardeşi Kerime ve eşi Şerife Hatice Hatun da vardır.⁷⁸

XVII. yüzyıl Eyüp kadıları arasında kitap koleksiyonuna sahip olan bir diğer isim de Bağdadizade Ömer Efendi'dir. Ömer Efendi'nin terekesinde yer alan kitaplardan ikisi adlarıyla kaydedilmişken diğerlerinin "Kütüb Alayı" ismiyle (18 adet) kayda geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla Ömer Efendi'nin 20 tane kitabı vardır. Ömer Efendi'nin kitapları; *Mushâf-ı Şerîf*, *Sadrü's-seria* ve *Kütüb Alayı* (18 cild)'ndan ibarettir. Ömer Efendi'nin kitaplarının toplam fiyatı 4.480 akçedir. 98.360 akçelik servete sahip olan Ömer Efendi'nin kitap koleksiyonunun toplam serveti içerisindeki oranı % 4,55'tir.

Kütüb Alayı grubunda bulunan 18 tane kitabın içeriğini ve fiyatlarını bilemediğimizden dolayı Ömer Efendi'nin kitaplarının fiyatlarını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ömer Efendi'nin en pahalı kitabı 1.200 akçelik değeri ile *Sadrü's-seria*'dır.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mushâf-ı Şerîf	Kur'an-ı Kerim	400
Sadrü's-seria	Fıkıh	1.200
Kütüb Alayı 18	Belirsiz	2.880

Tablo 9. Ömer Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

10 - Mustafa Paşa b. Mehmed Efendi'nin Terekesi ve Kitapları

H. 12 Recep 1106/M. 26 Şubat 1695 tarihinde tutulan tereke kaydına göre Mustafa Paşa b. Mehmed, Zal Paşa mahallesinde yaşamış ve Kars Erzurum valisi olarak görev yapmıştır. Tereke kaydında bulunan "düyunun terekesinden ezyed olduğu" ifadesinden borçlu bir şekilde vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁹

⁷⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:115B/V. 27 (H. 1 Şaban 1111/M. 22 Ocak 1700).

⁷⁹ İKA, Eyüp ŞS. No: 110/V. 10 (H. 12 Recep 1106/M. 26 Şubat 1695).

XVII. yüzyılda incelenen Eyüp tereke kayıtlarına göre, Eyüp'ün en zengin kişisi 1.134.690 akçelik serveti ile Mustafa Paşa b. Mehmed Efendi'dir. Vali olan Mustafa Paşa'nın 18 adet kitabı vardır. Koleksiyon olarak çok büyük bir koleksiyona sahip olmasa da XVII. yüzyılda Eyüp'te rastladığımız önemli koleksiyonlardan bir tanesini teşkil etmektedir. Askeri bürokrasiye mensup bir isim olarak Mustafa Paşa'nın toplamda 26.930 akçelik 18 kitabının toplam servetindeki payı % 2,32'dir.

Mustafa Paşa'nın terekesinde bulunan kitaplar arasında en pahalı olanlar 12.000'er akçelik değerleri ile iki adet *Mushâf-ı Şerîf*'dir. Mushafların hattatı terekede Ramazan Efendi olarak kayıtlıdır. Ramazan Efendi, miladi 1680 yılında vefat etmiş olan Ramazan b. İsmail olmalıdır. Ramazan Efendi'nin, İstanbul'da medrese eğitimini aldığı ve celî sülûs çalışmalarıyla yeteneğini geliştirdiği ve sanatıyla IV. Mehmed devrinin ünlü hattatları arasında öne çıktığı bilinmektedir.⁸⁰ Mustafa Paşa'nın terekesinde yer alan bu iki değerli Mushaf'ın görevi sebebiyle ya da farklı bir nedenle kendisine hediye gelmiş olabilme ihtimali akıllara gelmektedir.

Mustafa Paşa'nın kitaplarının arasında bulunan ve 205 akçelik değere sahip olan *Kitâb-ı Güzîde*; Akâid-i İslâm, Güzîde, Güzîde Kitabı gibi birçok isimle anılmış olup Ebu Nasr b. Tahir b. Muhammed es-Serahsi tarafından yazılmış, Muhammed bin Bali tarafından ise Anadolu Türkçesine aktarılmış, İslam dininin temel esaslarını ele alan bir kitaptır.⁸¹

Fezâilü'l-Cihâd isimli eser ise Muhyiddin b. İbrahim'in *Meşâri'u'l-Eşvâk ilâ Meşâri'i'l-Uşşâk* adlı Arapça eserinin tercümesidir. Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle Bâki tarafından Türkçe'ye tercüme edilen bu eserde cihadın faziletlerinden bahsedilir.⁸² Bu eser 600 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

Hilye-i Şerîf; Hz. Muhammed'in fiziki özelliklerini anlatan edebi eserleri ve yine Hz. Muhammed'in özelliklerinin anlatıldığı hat levhaları için kullanılan bir

⁸⁰ Muhittin Serin, "Ramazan b. İsmail," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), s. 439.

⁸¹ Ali Cin, "Karışık Tarihî Lehçeli Eserlerden Kitâb-ı Güzîde Üzerine Okuma Teklifleri," *International Language, Literature and Folklore Researchers Journal*, s. 17 (2019), s. 10.

⁸² Mehmed Çavuşoğlu, "Bâkî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), s. 540.

terimdir.⁸³ Mustafa Paşa'nın terekesinde 650 akçe gibi yüksek bir değerle yerini alan bu *Hilye-i Şerîf*'in diğer *Hilye-i Şerîf*'lere göre daha nitelikli bir nüsha olduğunu söylemek mümkündür.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mushâf-ı Şerîf bâ hatt-ı Ramazan Efendi	Kur'ân-ı Kerîm	12.000
Mushâf-ı Şerîf bâ hatt-ı Ramazan Efendi	Kur'ân-ı Kerîm	12.000
Tıbb-ı Nebevî cild 10	Tıp	200
Türkî kitab cild 1	Belirsiz	300
Kitâb-ı Güzîde		205
Fezâyil-i Cihâd (Fezâilü'l-Cihâd?)		600
Hilye-i Şerîf 1	Hilye	650
Alâim-i Nübüvvet		400
Dekaiku'l-Ahbâr		35

Tablo 10. Mustafa Paşa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

11- Mehmed Efendi b. Mehmed Efendi b. el-Hac Hasan'ın Terekesi ve Kitapları

Mehmed Efendi b. Mehmed Efendi b. el-Hac Hasan'ın seyahat esnasında Salihiye kasabasında vefat ettiği belirtilmiş olup tereke kaydı H. 1 Şaban 1100/M. 21 Mayıs/Haziran 1689 tarihinde tutulmuştur. Emir Buhari Mahallesi sakinlerinden olan Mehmed Efendi'nin miras paylaşımında çocuklarına dair bilgiye yer verilmediğinden çocuğu olmadığını düşünmekteyiz. Mehmed Efendi'nin de terekesinde mesleğine dair bilgiye yer verilmemiştir. Fakat “Efendi” lakabından onun da ilmiye sınıfına mensup olduğu tahmin edilebilir.⁸⁴

Mehmed Efendi b. Mehmed Efendi, 15 kitaplık bir koleksiyona sahiptir. Koleksiyonunun toplam değeri 3.120 akçe olan Mehmed Efendi'nin toplam servet

⁸³ Mustafa İsmet Uzun, “Hilye,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 44.

⁸⁴ İKA, Eyüp ŞS. No: 103/V. 5 (H. 1 Şaban 1100/M. 21 Mayıs 1689).

miktarı ise 40.651 akçeye ulaşır. Kitap koleksiyonu, toplam servetinin %7,67'sini oluşturan Mehmed Efendi'nin kitaplarının çoğunun ismi terekede ayrı ayrı zikredilmediğinden koleksiyonunun muhtevası hakkında bir yorumda bulunmak güçtür. Mehmed Efendi'nin kitapları arasında en yüksek meblağa sahip olanlar sırası ile; 1.250 akçe *Sûretü'l-Fetava*, 1.000 akçe ile *Yahya Efendi Fetavas*ı ve 750 akçe ile *Muhtarat Nevâzil ve Mültekâ*'dır.

Tereke kaydını tutan kâtibin aslında iki ayrı kitap olan *Muhtarat Nevâzil* ve *Mültekâ* kitaplarını birlikte kaydederek ikisine ortak bir değer biçtiği gözlemlenmiştir. *Muhtarat Nevâzil*; yalnızca *Muhtarat* olarak da bilinen, Burhâneddin Mergînânî'nin fıkıh ilmine dair bir eseridir.⁸⁵ *Mültekâ* ise tam adı *Mültekâl-Ebhûr* olan ve İbrahîm Halebî'nin Hanefî fıkıhına dair kaleme aldığı eseridir.⁸⁶ Toplamda 750 akçelik değer biçilmiş bu iki kitabın konularının aynı olmasından dolayı birlikte kaydedildiği düşünülebilir.

Yahya Efendi Fetava'sı olarak zikredilen ve *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* olarak da bilinen kitap Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının bir araya getirildiği eserdir.⁸⁷ Mehmed Efendi'nin sahip olduğu diğer kitaplar *İsmi na-malum kütüb 12* şeklinde kaydedilmiştir. Bu şekilde kaydedilen 12 adet kitabın toplam değerinin 120 akçe olması sebebiyle bu kitapların ucuz ve nispeten önemsiz kitaplar olabileceği düşünülmektedir.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Sûretü'l-Fetava	Fıkıh	1.250
Yahya Efendi Fetavas	Fıkıh	1.000
Muhtarat Nevâzil ve Mülteka 1	Fıkıh	750
İsmi na-malum kütüb 12	Belirsiz	120

Tablo 11. Mehmed Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

⁸⁵ Ferhat Koca, "Burhâneddin Mergînânî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), s. 182.

⁸⁶ Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), s. 548.

⁸⁷ Mustafa Yayla, "Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), s. 449.

12- Osman Efendi b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Osman Efendi b. Abdullah, Eyüp kazasında Kiremetçi Süleyman mahallesinde ikamet etmekte iken vefat etmiştir. İsminde bulunan “Efendi” lakabından dolayı ilmiye sınıfına mensup olduğunu söyleyebiliriz. Osman Efendi b. Abdullah'ın tereke kaydı H. 20 C.evvel 1102 /M. 21 Mart 1691 da tutulmuştur.⁸⁸

Osman Efendi'nin serveti 82.080 akçe iken kitaplarının ve kalem vb. eşyalarının toplamı 10.771 akçedir. Kitap koleksiyonunun serveti içerisindeki oranı % 13,12 olan Osman Efendi'nin koleksiyonunda sayısal olarak az olmakla beraber miktar olarak değerli kitapları vardır. Kitaplarının içeriği diğer kitap koleksiyonlarından biraz farklıdır. Mesela onun terekesinde ilk defa *Zevahirü'n-Nücûm* adlı bir kitaba rastlamaktayız. XVII. yüzyılda Eyüp'te ilk defa Osman Efendi b. Abdullah'ın terekesinde karşımıza çıkmış olan bu kitap kaydedilirken cüz/cilt olarak ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Bir tam cilt olarak yazılmış *Zevâhirü'n-Nücûm* kitabı 6.000 akçe değerindedir. 30 cüz olarak yazılmış olan *Zevâhirü'n-Nücûm* 2.000 akçe iken 13 cüz olarak yazılmış *Zevâhirü'n-Nücûm* kitabı ise 600 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Bu kayıtlardan daha ucuz fiyatlandırılmış takımın henüz tamamlanmadığı ve ciltlenmediği çıkarımında bulunabiliriz.

Zevâhirü'n-Nücûm isimli kitabın Fîrûzâbâdî tarafından kaleme alınmış, tam adı *Matlau Zevahiri'n-nucum ve mecmau cevahiri'l-ulûm ve besairu zevi't-temyiz fi letaifi'l-kitabi'l-aziz* olan eser olduğu tahmin edilebilir. Bu eser *Beşâ'iru zevi't-temyiz fi letaifi'l-kitabi'l-aziz* adlı eserin 802/1399-1400 yılında istinsah edilen bir nüshası olmalıdır. Bu nüsha Köprülü Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁸⁹

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Zevâhirü'n-Nücûm cild 1		6.000
Zevâhirü'n-Nücûm cüz 30		2.000

⁸⁸ İKA, Eyüp ŞS. No: 103/V. 57 (H. 20 Cemaziyülevvel 1102/M. 21 Mart 1691).

⁸⁹ Hulusi Kılıç, “Fîrûzâbâdî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 13 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s. 146.

Zevâhirü'n-Nücûm cüz 13		600
Mevlid-i Şerîf ve Ruşen-i Mecâlis		350
Kıtalar	Belirsiz	125
Mecmua	Belirsiz	65
Defa Mecma Mev'ize		345
Kutbiddîn	Mantık	41
Telif-i Atayı?		205
Defa Mecmua	Belirsiz	80
Füsûs ve Menâsik	Fıkıh	440

Tablo 12. Osman Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

13- Abdullah Mehmed Efendi b. Nasuh'un Terekesi ve Kitapları

Abdullah Mehmed Efendi b. Nasuh, Kasım Paşa Mahallesi'nde yaşamıştır. Terekesinin tutulduğu tarih H. 15 Receb 1094/M. 10 Temmuz 1683'tür. Abdullah Mehmed Efendi'nin terekesi Arapça olarak tutulmuş olup terekesinde mesleğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir ancak isminde bulunan “Efendi” lakabından ve terekesinde bulunan kitaplardan dolayı kendisinin ilmiye sınıfına mensup olabileceğini söylemek mümkündür.⁹⁰

Abdullah Mehmed Efendi b. Nasuh'un 9 kitaptan oluşan bir kitap koleksiyonu vardır. Kitaplarının çoğu fıkıh ilmi ile ilgili olan Abdullah Mehmed Efendi'nin 9 kitabının toplam değeri 5.860 akçe etmektedir. 103.740 akçelik bir servete sahip olan Abdullah Mehmed Efendi'nin 5.860 akçelik kısmını kitapları oluşturmakta olup toplam servetinin % 5,64'ünü oluşturur.

Abdullah Mehmed Efendi'nin terekesinde 2.400 akçe ile en yüksek fiyata sahip olan kitabı “*Mushaf-ı Şerîf*”dir. 1.500 akçelik fiyatı ile “*Kitâb-ı Dürer*” onu takip etmektedir. *Kitâb-ı Dürer*, Molla Hüsrev'in *Gurerü'l-Ahkâm* isimli hukuk kitabına yazdığı şerhdir ve *Dürerü'l-Hükkâm* ismiyle de bilinir.⁹¹ Fiyat olarak en az değere sahip olan kitabı ise 200 akçelik fiyatı ile “*Acâib-i Mahlûkât*”tır. Bu kitap “Yazıldığı

⁹⁰ İKA, Eyüp ŞS. No: 93/75 (H. 15 Receb 1094/M. 10 Temmuz 1683).

⁹¹ Ahmet Akgündüz, “Dürerü'l-Hükkâm,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 10 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), s. 27.

devrin coğrafya ve kozmografya telekkasına göre hazırlanmış, ansiklopedik bilgiler ihtiva eden, İslami edebiyatların ortak eserlerinden biri” olarak bilinir.⁹²

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mushâf-ı Şerîf cild 2	Kur'an-ı Kerim	2.400
Kitâb-ı Dürer cild 1	Fıkıh	1.500
Kitâb-ı Sadrü's-Şeria cild 1	Fıkıh	400
Kitâb-ı Mültekâ cild 1	Fıkıh	360
Kitâb-ı Lügat cild 1	Lügat	300
Mecmua cild 1	Belirsiz	300
Acâib-i Mahlûkât Mecmua 2		200
Cedid Devat		400

Tablo 13. Abdullah Mehmed Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

14- Bâlizâde Ahmed Efendi'nin Terekesi ve Kitapları

Bâlizâde demekle tanınan Ahmed Efendi b. Mehmed, Çavuş Kasım Mahallesi sakinlerindendir. Tereke kaydından Üsküp kadısı olduğunu anladığımız Bâlizâde'nin terekesi H. 16 Safer 1107/M. 26 Eylül 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Bâlizâde'nin terekesinde yer alan “duyunu terekesinden ezyed olduğu halde vefat eden” ibaresinden borçlu bir şekilde vefat ettiğini anlamaktayız. Bâlizâde'nin iki kitabı vardır; bir tanesi fıkıh kitabı olarak bilinen *Kitâb-ı Dürer* (3200 akçe) ve diğeri ise *Mecmua-i Kadri Efendi* (600 akçe). Kitapları şekil olarak bakıldığında iki tane görünmekteyse de incelendiğinde *Mecmua-i Kadri Efendi*'nin 7 cüzden oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla Bâlizâde'nin toplamda 8 cilt kitabı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹³

3.880 akçe değerinde 8 adet kitabı bulunan Ahmed Efendi'nin toplam serveti 58.746 akçeye ulaşmaktadır. Nitelik bakımından kıymetli sayılabilecek kitaplara sahip

⁹² Günay Kut, “Acâibü'l-Mahlûkât,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), s. 315.

⁹³ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 26-2 (H. 10 Safer 1107/M. 26 Eylül 1695).

olan Ahmed Efendi'nin kitap koleksiyonu toplam servetinin % 6,46'sını oluşturmaktadır.

15- Mar'aşı Osman Efendi el-Hac Ahmed b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Mar'aşı Osman Efendi, Arakiyyecibaşı mahallesi sakinidir. Diyarbekir kazası Mardin kasabasında Naib-i Şer'i Şerif olduğu bilinen Osman Efendi'nin tereke kaydı H. 5 C.evvel 1110/M. 9 Aralık 1698 tarihinde tutulmuştur. Osman Efendi'nin Ahmet ve Fatıma isimlerinde iki tane evladı vardır.⁹⁴

Mar'aşı Osman Efendi'nin 6 kitaptan oluşan koleksiyonunun değeri 3.615 akçedir. Toplam servet miktarı 186.413 akçeye ulaşan Osman Efendi'nin kitap koleksiyonu, toplam servetinin % 1,93'ünü oluşturmaktadır. Naiblik görevinin gereği olarak kitaplarının muhtevası ağırlıklı olarak Fıkıh ilmine aittir. *Fetâvâ-yı Hayriyye* ve *Mülteka* 1.000'er akçelik fiyatlarıyla en yüksek değere sahip kitaplar olarak karşımıza çıkar.

Fetâvâ-yı Hayriyye, Hânefi fıkıh alimi Hayreddin b. Ahmed er-Remlî'nin fetvalarının bir araya getirildiği eser olarak bilinmektedir.⁹⁵ *Mültekâ* ise İbrahim b. Muhammed el-Halebî tarafından yazılmış olan Hanefî fikhî ile ilgili konuları içeren bir kitaptır.⁹⁶

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Fetevâ-yı Hayriyye	Fıkıh	1.000
Mültekâ 1	Fıkıh	1.000
Türkî Mecmua	Belirsiz	205
Hutût-ı Mültekâ 1	Fıkıh	420
Seyid ale'l-Ferâiz		230
Ahterî-i Sağîr	Lügat	760

Tablo 14. Mar'aşı Osman Efendi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

⁹⁴ İKA, Eyüp ŞS. No: 113/V. 110 (H. 5 Cemazi el-Evvel 1110/M. 9 Aralık 1698).

⁹⁵ Cengiz Kallek, "El-Fetâvâ'l-Hayriyye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), s. 443.

⁹⁶ Has, "Mülteka'l-Ebhur," s. 549.

16- Müderris Ali Efendi'nin Terekesi ve Kitapları

Terekesi 30 Ramazan 1072 (19 Mayıs 1662) tarihinde düzenlenmiş olan Müderris Ali Efendi Defterdar Mahmud Efendi Mahallesi sakinlerinden olup Karakaş Ali Ağa'nın menzilinde vefat etmiştir. Müderris Ali Efendi'nin terekesinde aynı dönemde tutulan diğer terekelere nazaran daha az bilgiye yer verildiği gözlemlenmiştir.⁹⁷

Terekede, diğer terekelerin aksine, sahip olduğu eşyaların fiyatlarına yer verilmediğinden servet miktarı tespit edilememektedir. Müderris Ali Efendi'nin terekesinde yer alan eşyalar daha çok günlük hayatta kullanılan kürk, destar, dülbend, piştahta gibi eşyalardır. Bir müderris olarak çok az kitaba sahip olan Müderris Ali Efendi'nin sahip olduğu kitaplar “İsmi na-malum kitap cild” olarak kaydedilmiştir. Buna ek olarak ise “bir sepet evrak-ı perişan”ı da bulunmaktadır. İsmi na-malum kitap cild kaydının altında 42 rakamı kayıtlı olup bu kayıt kitap fiyatına işaret ediliyor olmalıdır. Ancak terekesinde toplam servet miktarı belirtilmediğinden 42 akçenin servetindeki payını hesaplamak mümkün değildir.

17- Abdurrahman Efendi b. Abdi'nin Terekesi ve Kitapları

Kiremetçi Süleyman Mahallesi sakinlerinden Abdurrahman Efendi'nin tereke kaydı H. R.âhir 1107/M. Kasım-Aralık 1695 tarihinde tutulmuştur. Abdurrahman Efendi, *Kitâb-ı Sarf*, *İbrahim Halebî* ve *Kudûrî* isimlerinde 3 kitaba sahiptir. İsminde bulunan “Efendi” lakabından dolayı ilmiye sınıfına mensup olduğunu düşündüğümüz şahıslar arasındadır. Üç kitaba sahip olan Abdurrahman Efendi'nin kitaplarının toplam değeri yalnızca 91 akçe etmektedir. Toplam serveti ise 11.029 akçe olan Abdurrahman Efendi'nin kitaplarının toplam serveti içerisindeki payı %0,82'dir.⁹⁸

⁹⁷ İKA, Eyüp ŞS. No: 74/V. 41 (H. 30 Ramazan 1072/M. 19 Mayıs 1662).

⁹⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:68/V. 55 (H. Rabiülahir 1107/M. Kasım-Aralık 1695).

18- Yakub Efendi b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Baba Haydar Mahallesi sakini olan Yakub Efendi b. Abdullah'ın tereke kaydı H. 17 R.âhir 1107/M. 25 Kasım 1695 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 8.502 akçe olan Yakub b. Abdullah'ın 69 akçe değerinde *Evrâk-ı Perîşân*'ı vardır.⁹⁹

19- Zekeriya Efendi b. Abdullah b. Abdurrahman'nin Terekesi ve Kitapları

Zekeriya Efendi b. Abdullah b. Abdurrahman'ın terekesi H. 15 Şaban 1111/M. 5 Şubat 1700 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Zekeriya Efendi'nin terkesinde Eyüp kazasının hangi mahallesinde oturduğuna ve mesleğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Toplam servet miktarı 147.432 akçe olan Zekeriya Efendi'nin 2.160 akçe değerinde bir *Mushâf-ı Şerîf*'i vardır. 2.160 akçe değerine sahip olan bu *Mushâf-ı Şerîf*, Zekeriya Efendi'nin toplam servetinin %1,46'sına denk gelmektedir.¹⁰⁰

2.3. Çelebi Terekeleri

Osmanlı döneminde, özellikle de XIV-XVIII yüzyılları arasında ilmiye sınıfına mensup bazı kimseler, divan şairleri, Divân-ı Hümâyûn kâtipleri gibi eğitim almış, bilgi sahibi kimseler için kullanılmakta olan 'Çelebi' unvanı ilk dönemlerde Osmanlı şehzadeleri için de kullanılmaktaydı.¹⁰¹ XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde toplamda 7 kişi çelebi unvanına sahiptir. Kitap sahibi bu 7 çelebiden en fazla kitabı olanlar Nakkaşzâde Mustafa Çelebi ve Şeyhzâde Abdullah Çelebi'lerdir. Her iki şahsın da terekelerinde çoğunlukla medreselerde okutulan önemli kitapların yer aldığı görülmüştür. Bu iki çelebi dışında kalan diğer şahısların ise genellikle 1 ya da 2 kitabı olduğu ve bu kitapların ekseriyetle *Kur'ân-ı Kerîm* ya da dini ilimlerle ilgili olduğu tespit edilmiştir. XVII. yüzyılda kitap sahibi olan 61 kişinin yaklaşık olarak % 11,5'ini çelebiler oluşturmaktadır.

⁹⁹ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 26 (H. 17 Rabiülahir 1107/M. 25 Kasım 1695).

¹⁰⁰ İKA, Eyüp ŞS. No:115B/V. 28 (H. 15 Şaban 1111/M. 5 Şubat 1700).

¹⁰¹ Mehmet İpşirli, "Çelebi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), s. 259.

20- Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin Terekesi ve Kitapları

Havass-ı Refia Kadılığı 115A numaralı defter kayıtlarından Kassam olduğunu anladığımız Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'ye ait iki tereke kaydı mevcuttur. Varisleri sırasıyla validesi Fatıma bnt. Mustafa, kız kardeşi Saime Hatun, erkek kardeşi Ahmed Efendi'nin büyük oğlu Mehmed Çelebi ve küçük oğulları Ebubekir ve Abdi'dir. Varislerine bakıldığında Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin bekar olduğu ve evladının bulunmadığı yorumunu yapabiliriz.

Mustafa Çelebi'nin terekesi için iki ayrı kayıt düzenlenmiştir. 115A numaralı defterin 18. varağında¹⁰² bulunan tereke kaydı 6 Kasım 1700, 26. varağında¹⁰³ bulunan tereke kaydı ise 26 Aralık 1700 tarihlidir. Yaklaşık iki ay ara ile tutulmuş bu kayıtlarda bulunan eşyalar birbirleri ile farklılık göstermektedir. Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'ye ait terekelerin birleştirilerek yorumlanmasının daha doğru olacağı kanısına varılarak bu iki kayıt birlikte ele alınacaktır.

Her iki tereke kaydında da bulunan eşyalar arasında kitaplar göze çarpmaktadır. 18. varakta bulunan 42 adet kitabın değeri toplam 5.533 akçe iken 26. varakta bulunan 36 adet kitabın değeri toplam 18.590 akçedir. Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin 78 adet kitabının toplam değeri 24.123 akçedir. Kitap koleksiyonunun büyüklüğü bakımından üçüncü sırada yer alan Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin toplam servet miktarına ulaşamadığından koleksiyonunun serveti içindeki oranı tespit edilememiştir. Kayıtlar incelendiğinde, ilk tutulan tereke kaydında kitap isimlerinin açık bir şekilde yazıldığı ikinci tereke kaydında ise “Defa Evrak”, “Defa Kıtalar” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmüştür.

Kitap isimlerinin ayrıntılı bir şekilde yazıldığı 18. varakta Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin kitaplarının konu bakımından çeşitliliği göze çarpmaktadır. Dini konuların ağırlıklı olmasının yanı sıra edebiyat, gramer, sözlük gibi kitaplar da terekede yerini almaktadır. Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin en pahalı kitapları *Mushâf-ı Şerîf* leridir. *Mushâf* lardan sonra en pahalı kitabı ise 2.000 akçelik değeri ile *Siyer-i Veysî* kitabıdır. Kayıtlara “*Siyer-i Veysî Alayı*” olarak geçmiş olan bu kitabın birden fazla nüshası

¹⁰² İKA, Eyüp ŞS. No: 115A/V. 18 (H. 24 Cemazielevvel 1112/M. 6 Kasım 1700).

¹⁰³ İKA, Eyüp ŞS. No: 115A/V. 26 (H. 16 Recep 1112/M. 26 Aralık 1700).

olduğunu tahmin edebiliriz. *Siyer-i Veysi* olarak bilinen bu kitabın asıl adı' *Dürretü't-Tâc fî Sahibi'l-Mi'râc*'dır. Veysi'nin kaleme aldığı bu kitap, ilk Türkçe telif siyer kitabı olarak bilinmektedir.¹⁰⁴

Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin pahalı sayılabilecek bir diğer kitabı ise 1.000 akçelik kıymeti ile *Muhammediyye*'dir. Yazıcıoğlu Mehmed Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, Osmanlı dini-tasavvufi kültürünün oluşmasına katkı sağlayan eserlerden biridir.¹⁰⁵ Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin en ucuz kitabı ise 20 akçelik değeri ile *Mecmua* ismi ile kaydedilmiş olan kitabıdır.

18. Varak		
Kitap Adı	Konu	Fiyat
Mushâf-1 Şerîf 1	Kur'an-ı Kerim	4.015
Mushâf-1 Şerîf 2	Kur'an-ı Kerim	4.000
Mushâf-1 Şerîf	Kur'an-ı Kerim	1.400
Nâkıs Mushâf-1 Şerîf	Kur'an-ı Kerim	1.200
Enâm-1 Şerîf	Kur'an-ı Kerim	155
Evrâd-1 Şerîf	Dua	400
Türkî Tefsir-i Tebâreke	Tefsir	205
Tenvîrû'l-Ebsâr Alayı	Fıkıh	600
Siyer-i Veysi alayı	Siyer	2.000
Hâfız alayı	Edebiyat	205
Sarf alayı	Grammer	200
Kasîde-i Berîde (Bürde?)		1.000
Harti ve Evrâk-1 Perişan	Belirsiz	240
Defa Hâfız alayı	Edebiyat	360
Kutlu Boğa		305
Tezkire-i Evliyâ		100
Buhari kıtası	Hadis	350
Kıtalar	Belirsiz	600
Evrâd-1 Fethiyye Alayı	Tasavvuf	205
Muhammediye		1.000
Şâhidî	Lügat	50
Birgili Mecmuası	İlmihal	120

¹⁰⁴ Mustafa Erkan, "Dürretü't-Tâc," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 10 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), s. 33.

¹⁰⁵ Mustafa İsmet Uzun, "Muhammediyye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), s. 583.

Mecmua el-Bahreyn	Fıkıh	150
Kenz	Fıkıh	140
Risâle-i Birgili	İlmihal	30
Mecmua-ı Vasiyyeti Ali ve Gülistân	Edebiyat	450
Mecmua 1	Belirsiz	20
Evrâk-ı Perişan 1	Belirsiz	50
Behcetü'l-Envâr alayı	*	200
Meslekü't-Talibîn alayı	Tasavvuf	105
Evrâk-ı Perişan	Belirsiz	35
Tabir-nâme 1	Edebiyat	20
Defa Evrâk-ı Perişan	Belirsiz	20
Hâfız	Edebiyat	106

26. varak

Mushâf-ı Şerîf	Kur'an-ı Kerim	2.800
Kıtalar 2	Belirsiz	1.000
Defa kıtalar	Belirsiz	400
Defa kıtalar	Belirsiz	138
Evrak	Belirsiz	110
Defa evrak	Belirsiz	115
Defa evrak	Belirsiz	130
Defa evrak	Belirsiz	380
Defa evrak	Belirsiz	115
Perişan Mushâf-ı Şerîf	Kur'an-ı Kerim	240

Tablo 15. Nakkaşzâde Mustafa Çelebi'nin Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

21- Şeyhzâde Abdullah Çelebi el-merhum Yahya Efendi b. el-Merhum Şaban Efendi'nin Kitapları

Şeyhzâde Abdullah Çelebi, 1 numaralı terekede hakkında bilgi verdiğimiz Şeyh Yahya Efendi'nin oğludur. Babasından bir yıl sonra vefat ettiğini tahmin ettiğimiz Abdullah Çelebi de Cami-i Kebîr Mahallesi sakinlerindendir. Tereke kaydı H. 20 Zilhicce 1100/M. 19 Haziran 1699 tarihinde tutulmuştur. Tereke kaydından mesleğine dair bir bilgi edinemediğimiz Şeyhzâde Abdullah Çelebi'nin servetinin dağılımında zevce ibaresi geçmediğinden evli olmadığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Veraseti validesi ve babası Yahya Efendi'nin de terekesinde yer alan kardeşlerine kalmıştır.¹⁰⁶

Şeyh Yahya Efendi'nin oğlu olan Abdullah Çelebi, bir kısmı babasından mevrus bir kısmı da kendisi tarafından edinilmiş olduğunu düşündüğümüz bir kitap koleksiyonuna sahiptir. Bu koleksiyon içerisinde 22 kitap olmakla birlikte bu kitapların değeri 4.847 akçe etmektedir. Değerli bir koleksiyon olduğunu düşündüğümüz bu kitapların ortalama fiyatı 220 akçedir. Şeyhzâde Abdullah Çelebi'nin toplam 7.705 akçelik serveti içerisinde 4.847 akçelik değere sahip olan koleksiyonu % 62,90 gibi büyük bir orana sahiptir.

Babasının terekesindeki kitaplar ile Abdullah Çelebi'nin terekesinde ortak olan kitapların bir kısmı şunlardır: *Mişkâtü'l-envâr*, *Mecâlis-i Seniyye*, *Mevize*, *Şerh-i Hikem*, *Camiü's-sağir*, *Şir'a*, *Câm-ı Cem (Câm u Cem)*, *Sihâh-ı Acem*, *Menakib-i Mevlânâ*, *Seyyid Alizâde*, *Resâil Mecmuası*. Dolayısıyla ortak adla kaydedilen bu kitapların babasından intikal ettiği düşünülebilir.

Ancak Abdullah Çelebi'nin babası Şeyh Yahya Efendi'nin tereke kaydında toplamda 173 adet kitap zikredilirken Abdullah Çelebi'nin terekesinde sadece 22 kitap bulunmaktadır. Babasının terekesinde yer alan kitapların satılmış olabileceği ya da diğer evlatlarına paylaştırılabilmiş olabileceği değerlendirilebilir.

Abdullah Çelebi'ye babasından kalan kitapların bazılarının fiyatlarının değiştiği ve bazılarının ise fiyatlarının aynı kaldığı gözlemlenmiştir. Örneğin *Şerh-i Hikem* isimli kitap babasının terekesinde 30 akçelik değere sahipken Abdullah Çelebi'nin terekesinde kitabın değeri 100 akçedir. Bu kitap ya kendi nüshası olmalıdır ya da kitabın değeri artmıştır. *Mişkâtü'l-Envâr* isimli kitap ise her iki terekede de 360 akçe olarak kaydedilmiştir.

Kitaplar kayıtlara geçerken kimi zaman daha detaylı kimi zaman ise daha belirsiz bir şekilde kaydedildiği gözlemlenmiştir. Buna örnek olarak *Câm-ı Cem* kitabını verebiliriz; bu kitap baba Şeyh Yahya Efendi'nin terekesinde '*Câm-ı Cem*

¹⁰⁶ İKA, Eyüp ŞS. No: 115B/V. 7 (H. 20 Zilhicce 1100/M. 19 Haziran 1699).

Farîsî’ olarak (230 akçe), oğul Abdullah Çelebi’nin terekesinde ise yalnızca ‘*Câm-ı Cem*’ olarak (240 akçe) kayıtlara geçmiştir.

Kimi kitaplar ise bir terekede birlikte zikredilirken diğer terekede ayrı olarak kaydedilmiştir. *Sihâh-ı Acem* isimli kitap baba Şeyh Yahya Efendi’de “*Divân Muğribi alayı Sihâh-ı Acem Alayı*” (60 akçe) olarak kaydedilirken, oğul Abdullah Çelebi’de yalnızca “*Sihâh-ı Acem*” (10 akçe) olarak kaydedilmiştir. Her iki terekede yer alan kitapların farklı şekillerde kaydedilmesinden dolayı tereke kayıtları tutulurken tüm insiyatifin katiplerde olduğu ve bilgi birikimlerine bağlı olarak kitapları diledikleri gibi kaydetmekte oldukları çıkarımında bulunabilmek mümkündür.

Abdullah Çelebi’nin kitapları arasında yer alan *Revnâkü’l-Mecâlis*, Ebû Hafs Osmân b. el-Hasan en-Nisabûrî es-Semerkindî’nin yazmış olduğu menakıp türü bir eserdir. Babası Şeyh Yahya Efendi’nin terekesinde bu eser bulunmazken Abdullah Çelebi’nin terekesinde yer almaktadır.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mişkâtü’l-Envâr		360
Şerh-i Şifâ 1		730
Mev’ize cild 4		1.600
Mev’ize Mecmuası		240
Şerh-i Hikem		100
Mecâlis-i Seniyye	Tasavvuf	220?
Nahiv Şerh	Grammer	340
Divân-ı Hâfız	Edebiyat	60
Camiü’s-Sağîr	Hadis	780
Revnâkü’l-Mecâlis		720?
Şîr’a	Hadis	60
Câm u Cem	Tarih	240
Müstahiyye?		120
Sihâh-ı Acem	Lügat	10
Menâkıb-ı Mevlânâ	Tasavvuf	15
Divân	Edebiyat	10
Hafîd		60
Resâil Mecmuası		30
Kasîde İbnü’l-Fâris		60

Beyaz Mecmua	Belirsiz	12
Mantık	Mantık	100
Seyyid Alizâde		90

Tablo 15. Şeyhzâde Abdullah Çelebi'in Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

22- İbrahim Çelebi b. Ali b. Abdurrahman'nin Terekesi ve Kitapları

Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden İbrahim Çelebi b. Ali b. Abdurrahman'ın terekesi H. 10 C.ahir 1110/M. 14 Aralık 1698 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Terekesinde 2.460 akçe değerinde iki adet kitap bulunmaktadır; *Mushâf-ı Şerîf* (2.400 akçe) ve *Risâle-i Birgili* (60 akçe). Bu iki kitabın toplam değeri 2.460 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. İbrahim Çelebi'nin 93.680 akçeye ulaşan servetinin içerisinde bu iki kitabın payı % 2,62'dir.¹⁰⁷

23- Baklava Mustafa Çelebi b. Abdullah b. Abdülmennan'nin Terekesi ve Kitapları

Baklava Mustafa Çelebi b. Abdullah b. Abdülmennan, Kapancı Çelebi mahallesi sakinlerinden olup terekesi H. 13 Şaban 1100/M. 2 Haziran 1689 tarihinde kayıtlara geçmiştir. İkidenden fazla kitabı olduğunu anladığımız Mustafa Çelebi'nin kitaplarının isimleri *Kelâm-ı Kadîm* ve *Taberî Alayı*'dir. *Taberî Alayı* 210 akçe iken *Kelâm-ı Kadîm* 12 akçe olarak kayıtlara geçmiştir ancak bulunduğu sayfanın yırtık olmasından dolayı kitap sayısını tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır.¹⁰⁸

24- Mustafa Çelebi b. Hasan b. Şaban'nin Terekesi ve Kitapları

Takiyyeci Mahallesi sakinlerinden olan Mustafa Çelebi b. Hasan b. Şaban'ın terekesi H. 4 C.evvel 1106/M. 21 Aralık 1694 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Toplam servet miktarı 197.455 akçeye ulaşan Mustafa Çelebi'nin toplam değeri 1.400 akçe olan iki *Mushâf-ı Şerîf*'i vardır. Mustafa Çelebi'nin servetinin yalnızca % 0,70'ini kitapları

¹⁰⁷ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 110-2 (H. 10 Cemazielahir 1110/M. 14 Aralık 1698).

¹⁰⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 63 (H.13 Şaban 1100/M. 2 Haziran 1689).

oluşturmaktadır. Terekesinde yer alan *Mushâf-ı Şerîf*’lerden bir tanesi 1.000 akçe diğeri ise 400 akçedir.¹⁰⁹

25- Mustafa Çelebi b. Şaban’nin Terekesi ve Kitapları

Şah Sultan Mahallesi sakinlerinden olan Mustafa Çelebi b. Şaban’ın terekesi H. 13 R.evvel 1107/M. 20 Aralık 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Mustafa Çelebi’nin yalnızca bir tane kitabı vardır; 800 akçelik değere sahip olan *Mushâf-ı Şerîf*. Mustafa Çelebi’nin toplam servet miktarı ise 8.117 akçedir. Mustafa Çelebi’nin 800 akçelik *Mushâf-ı Şerîf*’inin toplam serveti içerisindeki payı ise %9,85’tir.¹¹⁰

26- Veli Çelebi b. Murtaza’nin Terekesi ve Kitapları

Zal Mahmud Paşa sakinlerinden olan Veli Çelebi b. Murtaza’nın tereke kaydı H. 25 Ramazan 1085/M. 23 Aralık 1674 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 9.607 akçeye ulaşan Veli Çelebi’nin yalnızca bir kitabı vardır; 480 akçelik değeri ile *Kelâm-ı Şerîf*. Veli Çelebi’nin toplam *Kelâm-ı Şerîf*’i toplam servetinin % 4,99’una denk gelmektedir.¹¹¹

2.4. Ağa Terekeleri

Osmanlı Devleti’nde “ağa” unvanı askeri teşkilatta en çok kullanılan unvanlardan biri olmuş, paşa ve beylerden sonra imparatorluğun askeri teşkilatındaki tüm amirler, saray teşkilatının başında bulunanlara ve bazı mülki reislere de verilmiştir.¹¹² XVII. yüzyıl Eyüp Sicilleri’nde ise “ağa” unvanına sahip 5 kişi bulunmaktadır. Bu yüzyılda kitap sahibi olan 61 kişinin yaklaşık % 8’i “ağa” unvanına sahiptir. Ağa unvanına sahip olan kişilerden en fazla kitaba sahip olanı 8 kitap ile Peşkirici Ali Ağa olmuştur. Diğer

¹⁰⁹ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 42 (H. 4 Cemazielevvel 1106/M. 21 Aralık 1694).

¹¹⁰ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 26 (H. 13 Rabiülevvel 1107/M. 20 Aralık 1695).

¹¹¹ İKA, Eyüp ŞS. No:86/V. 109 (H. 25 Ramazan 1085/M. 23 Aralık 1674).

¹¹² Faruk Sümer, “Ağa,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), s. 452.

Ağa'ların kitapları ise; dini konular ağırlıklı olmak üzere genellikle Kur'ân-ı Kerim'lerdir.

27- Peşkirici Ali Ağa b. Mustafa b. Abdurrahman'ın Terekesi ve Kitapları

Ali Ağa Hasköy/Kiremitçi mahallesi sakinlerindendir. H. 1 Şevval 1102/M. 28 Haziran 1691 tarihinde tereke kaydı tutulmuş olan Ali Ağa'nın lakabından dolayı peşkircilik mesleği ile meşgul olduğunu anlamaktayız. Varisleri zevce-i metrukesi Saliha hatun bt. Ramazan ve erkek kardeşi olarak kayıtlara geçtiğinden Peşkirici Ali Ağa'nın evladı bulunmadığı çıkarımı yapılabilir.¹¹³

İsminde bulunan “ağa” ünvanı dolayısıyla sarayla bir irtibatı olduğunu düşündüğümüz Peşkirici Ali Ağa'nın terekesinde günlük hayatta kullanılan eşyaların yanı sıra kitaplar da yerini almaktadır. 2.449 akçelik 4 kitabıyla yeni bir muhite mensup kitap koleksiyoneri olarak önem taşımaktadır. Peşkirici Ali Ağa'nın 68.808 akçelik serveti içerisinde kitaplarının payı % 3,55'tir.

Peşkirici Ali Ağa'nın tereke kaydında yer alan *Riyâzü's-Sâlihîn*, tam adı *Riyâzü's-Sâlihîn min Hadîsi Seyyidi'l-Mürselîn* olan ve Nevevî tarafından yazılmış, bir müslümanın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı ayet ve hadislerin derlendiği bir kitaptır.¹¹⁴ 150 akçelik fiyatıyla Ali Ağa'nın terekesindeki en ucuz kitap bu nüshadır. Ali Ağa'nın terekesindeki en pahalı kitap ise 1.499 akçelik değeri ile *Kâmus*'tur. Terekede geçen *Kâmus* hakkında bilgi verilmediğinden bunun hangi sözlük olduğunu tespit etmek mümkün değildir.

Peşkirici Ali Ağa'nın *Riyâzü's-Sâlihîn* ve *Kâmus*'unun dışında iki *Kudûri* nüshası bulunmaktadır. “*Kudûri ma'a Mecmua 3*”, “*Kudûri ma'a ...*” kayıtlarındaki diğer eserlerle beraber Ali Ağa'nın sahip olduğu kitap sayısı 8'e çıkmaktadır.

¹¹³ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 37 (H. 1 Şevval 1102/M. 28 Haziran 1691).

¹¹⁴ Raşit Küçük, “*Riyâzü's-Sâlihîn*,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.35 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), s. 146.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Riyâzü's-Sâlihîn	Hadis	150
Kâmus	Sözlük	1.499
Kudûri ma'a ?	Fıkıh?	500
Kudûri mea Mecmua 3	Fıkıh?	300

Tablo 16. Peşkirici Ali Ağa'nın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

28- Yusuf Ağa'nın Terekesi Terekesi ve Kitapları

Kiremitçi Süleyman Mahallesi sakinlerinden Yusuf Ağa'nın terekesi Evail-i Muharrem 1086/M. 28 Mart 1675 tarihinde kayıtlara geçmiştir.¹¹⁵ Mesleği veya mensup olduğu kurum terekesinde kayıtlı değildir. Toplam servet miktarı 855.480 akçedir. 2 kitaplık koleksiyonun toplam serveti içerisindeki oranı % 0,18 olan Yusuf Ağa'nın en kıymetli kitabı 1.200 akçelik fiyatı ile *Mushâf-ı Şerîf*'dir. Diğer kitabı ise 400 akçelik fiyatı ile *Kitâb-ı Şehnâme*'dir. Firdevsî'nin yazmış olduğu *Kitâb-ı Şehnâme*, İran milli destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri olarak kabul edilir.¹¹⁶

29- Halil Ağa b. Abdullah b. Abdurrahman'in Terekesi ve Kitapları

Camii Kebir Mahallesi sakinlerindedir. Terekesi H. 15 R.ahir 1107/M. 23 Kasım 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. *Mushâf-ı Şerîf* (800 akçe) ve *Türki Kitâb* (2 tane/40 akçe) isimlerinde üç adet kitabı bulunan Halil Ağa'nın kitaplarının toplam değeri 840 akçedir. Toplam serveti 145.686 akçeye ulaşan Halil Ağa'nın kitap koleksiyonu toplam servetinin % 0,57'sini oluşturmaktadır. *Türki Kitâb* olarak kayıtlara geçirilen kitapların mahiyetini tespit mümkün olmamaktadır.¹¹⁷

¹¹⁵ İKA, Eyüp ŞS. No:86/V. 100 (H. Evail Muharrem 1086/M. 28 Mart 1675).

¹¹⁶ Mehmet Kanar, "Şâhnâme," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s. 289.

¹¹⁷ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 85 (H. 16 Rabiülahir 1107/M. 23 Kasım 1695).

30- Halil Ağa b. İsmail'in Terekesi ve Kitapları

Terkos Nahiyesi sakinlerinden Halil Ağa b. İsmail'in terkesi H. 2 Şaban 1112/M. 12 Ocak 1701 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Toplam servet miktarı 24.594 akçeye ulaşan Halil Ağa'nın 600 akçe değerinde *Mushâf-ı Şerîf*'i bulunmaktadır. 600 akçe değerindeki bu *Mushâf-ı Şerîf* toplam servetinin % 2,43'ünü oluşturmaktadır.¹¹⁸

31- Ebu Bekir Ağa b. Abdullah'in Terekesi ve Kitapları

Kasım Çavuş mahallesi sakinlerinden olan el-Hac Ebu Bekir Ağa b. Abdullah'ın terekesi H. 19 Cevvel 1100/M. 11 Mart 1689 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Ebubekir Ağa'nın yalnızca 31 akçelik değere sahip bir *Risâle*'si vardır. 31 akçelik bu risale Ebubekir Ağa'nın 59.680 akçelik serveti içerisinde % 0,05'lik bir paya sahiptir.¹¹⁹

2.5. Beşe Terekeleri

Beşe unvanı, Osmanlı'da paşa unvanının alt türü olarak kabul edilmektedir.¹²⁰ Ancak bu unvan, hiçbir askeri sınıfa mensup olmayan kimseler için de kullanılmaktaydı. Kelime manası olarak “büyük ağabey” ya da “neşeli, güler yüzlü” manasında kullanılan beşe unvanı çok sık olmasa da toplum tarafından sevilen kişilere saygı nişanesi olarak da kullanılmaktaydı.¹²¹ XVII. yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde “beşe” unvanına sahip toplamda iki kişi mevcuttur. XVII. yüzyılda kitap sahibi olan 61 kişinin yaklaşık olarak %3'ü “beşe” unvanına sahip kişilerdir.

32- Mehmed Beşe b. Abdurrahman'ın Terekesi ve Kitapları

Dökmeciler Mahallesi sakini olan Mehmed Beşe'nin tereke kaydı H. 3 Zilkâde 1112/M. 11 Nisan 1701 tarihlidir. Askeri bir terim olarak Beşe lakabına

¹¹⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:115A/V. 25 (H. 2 Şaban 1112/M. 12 Ocak 1701).

¹¹⁹ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 7 (H. 19 Cemazi el-Evvel 1100/M. 11 Mart 1689).

¹²⁰ Murat Özveri, Şinasi Acar, “Yaycı Yusuf Beşe terekesinin Düşündürdükleri,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* IX, s. 1–2 (2008 2007), s. 122.

¹²¹ Turan Açık, “Beşe Unvanı Hakkında,” *Tarih Dergisi*, s. 62 (2015), s. 57.

sahip olan Mehmed Beşe b. Abdurrahman toplamda 6 adet kitaba sahiptir. Fakat tereke kaydında *Mushâf-ı Şerîf* dışındaki kitaplarının ismi yazılmamış, “Kitâb cild 5” gibi net olmayan bir ifadeye yer verilmiştir. Hem kitap serveti, hem toplam servet miktarı hem de kitap isimleri ile ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olamadığımız Mehmed Beşe’nin kitapları askeri sınıfa mensup bir kitap koleksiyoneri olması bakımından önemlidir.¹²²

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mushâf-ı Şerîf	Kur’an-ı Kerim	
Kitâb Cild 5	Belirsiz	

Tablo 17. Mehmed Beşe b. Abdurrahman’ın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

33- Ahmed Beşe b. Kurd b. Abdullah’ın Terekesi ve Kitapları

Ebü’l-feth Mahallesi sakini olan Ahmed Beşe’nin tereke kaydı H. 13 Zilkâde 1106/M. 25 Haziran 1695 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 49.479 akçe olan Ahmed Beşe’nin 75 akçelik değere sahip *Evrâk-ı Perişân*’ı vardır. 75 akçelik *Evrâk-ı Perişân*’ın toplam serveti içerisindeki payı ise % 0,15’tir. Bu tabirin tam olarak neyi ifade ettiğini bilemeyeceğimizden Ahmed Beşe’nin kitabı olup olmadığı konusunda yorum yapmamız mümkün değildir.¹²³

2.6. Esnaf ve Diğer Zümrelere Ait Terekeler

Bu bölümde ise, esnaflıkla meşgul olan, terekesinde mesleğine dair herhangi bir bilgi bulunmayan, ulema sınıfına veya diğer sınıflara dahil edememiz şahısların terekeleri ve kitap listeleri yer almaktadır. Mesleği tespit edilenler arasında türbedâr, hamamcı, attar, müezzin, katip, tüccar ve muhızır bulunmaktadır. Toplamda 17 kişinin yer aldığı bu bölüm, kitap sahipliği bakımından dikkate değer bilgiler içermektedir. Ulema sınıfı dışında farklı mesleklerle meşgul olan kişilerin de kitap sahibi olabileceğini gösteren bu bölümde yer alan kişiler, toplam kitap sahibi olan kişilerin

¹²² İKA, Eyüp ŞS. No: 115A/V. 40 (H. 3 Zilkade 1112/M. 11 Nisan 1701).

¹²³ İKA, Eyüp ŞS. No:110/V. 23 (H. 12 Zilkade 1106/M. 25 Haziran 1695).

% 27'sini oluşturmaktadır. Bu oran yukarıda bahsi geçen ulema sınıfına ait bölümdeki kişilerin oranı ile aynıdır. İçerik bakımından incelendiğinde ulema sınıfına mensup olan kişilerin kitaplarının sayıca daha çok ve konu bakımından daha çeşitli olduğu gözlemlense de ulema sınıfına mensup olmayan kişilerin kitapları da oldukça nitelikli kitaplardır.

Bu bölümde en çok kitabı olan kişi 19 kitaplık koleksiyonu ile İsmail b. Abdullah'tır. Daha sonra onu 8 kitabı ile el-Hac Ahmed b. el-Mehmed el-Bağdâdî ve 7 kitabı ile Türbedâr el-Hac Mehmed takip etmektedir. Bu gruba dahil olanlar arasında en az kitabı bulunan kişiler ise birer *Mushâf-ı Şerif* e sahip olan Hasan b. Sırrı, Muhzır Yusuf b. Şaban ve Mustafa b. Abdullah'tır.

34- İsmail b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Çavuş Kasım Mahallesi sakinlerinden olan İsmail b. Abdullah'ın terekesinden iki eşi olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Tereke kaydı M. Mart/Nisan 1700 tarihinde tutulmuştur. Mesleğine dair bir bilgiye yer verilmeyen tereke kaydında günlük eşyaların dışında kitaplar da yerini almaktadır.¹²⁴

İsmail b. Abdullah, 19 kitaplık koleksiyonu ile dikkat çeken terekelerden birine sahiptir. Terekesinde tüm kitapların ismi ve fiyatı tek tek kaydedilmeyip toplu olarak yazılmıştır. 400 akçelik "*Muhammediye*"si ve 200 akçelik "*Risâle Alayı*" bulunan İsmail b. Abdullah 810 akçe değerinde ve 15 cilt olmak üzere "*Türkî Kütüb Alayı*"na sahiptir. Toplam serveti 32.280 akçeye ulaşan İsmail b. Abdullah'ın kitap koleksiyonu toplam servetinin % 4,36'sına denk gelmektedir.

Kitapları arasında ismi bilinen tek kitap 400 akçelik fiyatıyla dini-tasavvufi bir kitap olarak bilinen *Muhammediye*'dir. Diğer kitaplar "*Türkî Kütüb Alayı*" ve "*Defa Türkî Risâle*" olarak kaydedildiğinden bu kitapların muhtevası hakkında yorum yapmak mümkün değildir.

¹²⁴ İKA, Eyüp ŞS. No: 115B/V. 32 (H. Şevval 1111/M. Mart/Nisan 1700).

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Muhammediye	Tasavvuf	400
Türkî Kütüb Alayı 15	Belirsiz	810
Defa Türkî Risâle	Belirsiz	200

Tablo 18. İsmail b. Abdullah'ın Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

35- el-Hac Ahmed b. Mehmed el-Bağdâdî'nin Terekesi ve Kitapları

Aslen Mekke-i Mükەرreme'li olan el-Hac Ahmed b. Mehmed el-Bağdâdî'nin tereke kaydı H. 19 Cemâzi el-Evvel 1112/M. 22 Ekim 1700 tarihinde tutulmuştur. Cami-i Kebir mahallesi sakinlerinden olan Ahmed b. Mehmed el-Bağdâdî'nin Abdurrahim ve Hatice isimlerinde iki tane evladı vardır. Ahmed b. Mehmed el-Bağdâdî'nin tekeresinde mesleğine dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Günlük eşyaların yanı sıra 8 adet de kitaba sahip olan Ahmed b. Mehmed el-Bağdâdî'nin toplam serveti 81.445 akçe, kitaplarının toplam değeri ise 6.550 akçedir. El-Hac Ahmed'in servetinin % 8,04'ünü kitapları oluşturmaktadır.¹²⁵

Mecmua Alayı, Evrak-ı Perişan, Defa Mecmua gibi ifadelerden dolayı kitaplarının muhtevasını tespit etmemizi zorlaştırmıştır. En kıymetli kitapları 5.000 akçelik fiyatıyla *Mushâf-ı Şerîf* ve 800 akçelik fiyatıyla *Evrâd-ı Şerîf*'tir. Ayrıca terekesinde epeyce kıymetli sayılabilecek 2.808 akçelik “Sim Devât” da yer almaktadır. Neredeyse kitaplarının yarısına denk gelecek bir kıymeti olan bu devâtın terekede yer almasından, Ahmed b. Mehmed'in yazıya ilgi duyabileceği ya da özel zevklerinin olabileceği çıkarımlarında bulunabilir.

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Mushâf-ı Şerîf	Kur'an-ı Kerim	5.000
Hilye-i Şerîf	Hilye	100
Evrâd-ı Şerîf	Dua	800
Türki Kitap	Belirsiz	60
Evrâk-ı Perişân	Belirsiz	160
Mecmua Alayı	Belirsiz	70

¹²⁵ İKA, Eyüp ŞS. No: 115A/V. 14 (H. 19 Cemazi el-Evvel 1112/M. 22 Ekim 1700).

Defa Mecmua	Belirsiz	60
Tuhfetü'l-Haremeyn	Fıkıh	300

Tablo 19. el-Hac Ahmed b. Mehmed el-Bağdadi'nin terekesinde bulunan kitapların listesi

36- Türbedâr el-Hac Mehmed b. Yusuf b. Abdurrahman'ın Terekesi ve Kitapları

Eyüp Kazası'nda Dökmeciler Mahallesi sâkini olan Türbedâr el-Hac Mehmed b. Yusuf b. Abdurrahman'ın terekesi H. 6 Safer 1107/M. 16 Eylül 1695 tarihinde kayda geçmiştir. El-hac Mehmed b. Yusuf'un es-Seyyid Mehmed, es-Seyyid Ahmed, Hatice, Fatıma, Saliha, Ümmühan ve Zeynep isimlerinde 7 tane evladı vardır.¹²⁶

Türbedâr el-Hac Mehmed b. Yusuf b. Abdullah, XVII. yüzyıl Eyüp'ünde kitap koleksiyonuna sahip olan şahıslar arasında farklı bir yere sahiptir. Türbedârlık mesleği ile geçimini sağladığını düşündüğümüz Mehmed b. Yusuf'un 7 kitaptan ve 5.940 akçeden oluşan bir kitap koleksiyonu vardır. Servet miktarı 118.910 akçe olan Mehmed b. Yusuf'un kitaplarının toplam servetine oranı % 4,99'dur.

El-Hac Mehmed b. Yusuf'un kitapları çoğunlukla fıkıh (*İbrahim Halebî, Mülteka'l-Ebhur, Dürer Gürer*) ilmi ile ilgidir. Bunun yanında *Lügât-ı Ahterî*'de tereke kaydında bulunan kitaplar arasında yerini alır ve 2.000 akçelik değeri ile tereke kaydındaki en pahalı kitaptır. *Ahterî-i Kebîr* olarak da bilinen bu eser Muslihiddin Mustafa tarafından hazırlanmıştır ve Türkçe-Arapça sözlüklerin en meşhurlarından biri olarak bilinir.¹²⁷

Kitap Adı	Konusu	Fiyat
Tefsir-i Kadı Beyzâvi	Tefsir	1.000
Altı Parmak 1	Tasavvuf	1.000
Dürer Gürer	Fıkıh	400
Mülteka'l-Ebhur	Fıkıh	300
İbrahim Halebî	Fıkıh	240

¹²⁶ İKA, Eyüp ŞS. No: 113/V. 13 (H. 6 Safer 1107/M. 16 Eylül 1695).

¹²⁷ Hulusi Kılıç, "Ahterî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), s. 184.

Lügât-i Ahteri	Lügat	2.000
Kütüb Alayı	Belirsiz	1.000

Tablo 20. Türbedâr el-Hac Mehmed’in Terekesinde Bulunan Kitapların Listesi

37- el-Hac Ahmed b. Abdulaziz b. Mehmed’in Terekesi ve Kitapları

Arakiyyecibaşı Mahallesi sakinlerinden olan el-Hac Ahmed b. Abdulaziz b. Mehmed’in tereke kaydı H. 23 Receb 1106/M. 9 Mart 1695 tarihinde tutulmuştur. Ahmed b. Abdulaziz’in değerleri toplamı 4.001 akçe olmak üzere 4 tane kitabı vardır; *Mushâf-ı Şerîf*, *Tevârih-i Taberî*, *Acâib-i Mahlûkât* ve *Zeyl*. Diğer kitaplardan farklı olarak *Tevârih-i Taberî* kitabının altında “mevkuftur” notu bulunmaktadır. Bu not akıllara iki ihtimali getirmektedir. Birincisi Ahmed b. Abdulaziz’in elinde bulunan Taberi kitabının bir vakfa ait olduğu ve ölümünden sonra iade edileceği, diğeri ise kendisinin ölümünden sonra bu kitabın vakfedilmesini talep etmesi. Fakat tereke kaydında bu ifade ile ilgili bir açıklamaya rastlanamadığı için net bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. 133.311 akçelik bir servete sahip olan el-Hac Ahmed’in kitap koleksiyonunun toplam serveti içerisindeki payı %3,00’tür.¹²⁸

Konu bakımından çeşitli kitaplara sahip olan Ahmed b. Abdulaziz’in en değerli kitabı 300 akçelik fiyatı ile *Mushâf-ı Şerîf*’idir. En az değere sahip olan kitabı ise 200 akçelik değeri ile *Acaib-i Mahlukat*¹²⁹ isimli kitabıdır.

38- Hamamcı Şah Mehmed Çavuş b. Ahmed b. Abdullah’ın Terekesi ve Kitapları

Kasım Çavuş Mahallesi sakinlerinden olan Hamamcı Şah Mehmed Çavuş b. Ahmed b. Abdullah’ın tereke kaydı H. 3 C.ahir 1100/M. 15 Mart 1689 tarihinde tutulmuştur. Mehmed Çavuş’un da terekesinde yer alan “düyunu terekesinden ezyed olduğu halde vefat eden” ibaresinden borçlu bir şekilde vefat ettiğini anlamaktayız.¹³⁰

Hamamcı Şah Mehmed Çavuş b. Ahmed bin Abdullah’ın, önemli sayılabilecek bir servete sahip olduğunu görmekteyiz. 163.334 akçe değerinde bir servete sahip olan

¹²⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:110/V. 12 (H. 23 Receb 1106/M.9 Mart 1695).

¹²⁹ Bu kitap, yukarıda bulunun 1683 tarihinde tutulmuş (93. Defter, 75. Varak) başka bir terekede de aynı fiyattadır.

¹³⁰ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 65 (H. Cemazi el-Ahir 1100/M. 15 Mart 1689).

Hamamcı Şah Mehmed'in esnaf olmasına rağmen 1.800 akçe değerinde bir kitap koleksiyonunun olması, XVII. yüzyılda Eyüp kitap tarihinde yeni bir sınıf olarak tüccar ve esnafın da bu dönemde kitap edinmeye başladığını, okuma-yazma kültürünün farklı gruplarda geliştiğini gösteren dikkate değer bir veri olarak değerlendirilebilir. Hamamcı Şah Mehmed'in kitapları yaklaşık 600 akçe gibi yüksek bir fiyata sahiptir. Bu bağlamda kitaplarının dönemine göre nitelikli kitaplar olabileceğini söyleyebileceğimiz Hamamcı Şah Mehmed'in kitaplarının toplam servetine oranı %1,01'dir.

Lakabında bulunan 'Hamamcı' ibaresinden hamamcılık mesleğini yaptığını anladığımız Mehmed Çavuş'un dört kitabı vardır; *Kelâm-ı İzzet ma'a Enâm-ı Şerîf*, *Kitâb-ı Altıparmak* ve *İmâdü'l-İslâm*. Mehmed Çavuş'un terekesinde yer alan *İmâdü'l-İslâm* kitabı (200 akçe), XVII. yüzyıl içerisinde sadece onun terekesinde karşımıza çıkmıştır. Bu kitap, Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî'nin türkçe olarak kaleme aldığı inanç, ibadet ve ahlak konularından oluşun ilmihal kitabıdır.¹³¹ Kitaplarının arasında en pahalı olanı 1.000 akçelik değeri ile *Kitâb-ı Altıparmak*'tır.

39- Attar el-Hac Süleyman'ın Terekesi Terekesi ve Kitapları

Attar el-Hac Süleyman, Camii-i Kebir Mahallesi sakinlerindendir. Tereke kaydı H. 15 R.ahir 1112/M. 29 Eylül 1700 tarihinde tutulmuş olan el-hac Süleyman'ın isminde yer alan lakabından mesleğinin attar olduğunu anlamaktayız. El-Hac Süleyman'ın terekesinde biri 3.150 akçe diğeri ise 2.000 akçe olmak üzere iki tane *Mushâf-ı Şerîf*'i vardır. Ayrıca 101 akçe değerinde *Evrâk-ı Perîşân*'a sahip el-Hac Süleyman'ın toplam servet miktarı 32.461 akçeye kadar ulaşır. Attar el-Hac Süleyman'ın kitap koleksiyonu, servetinin %16,17'sine denk gelmektedir. Dolayısıyla servetinde önemli yer kaplayan bu *Mushâf-ı Şerîf*'lerin nitelikli nüshalar olduğunu söyleyebiliriz.¹³²

¹³¹ Hatice Kelpetin Arpaguş, "İmâdü'l-İslâm," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), s. 172.

¹³² İKA, Eyüp ŞS. No:115A/V. 9 (H. 15 Rabiülahir 1112/M. 29 Eylül 1700).

40- Abdülgaaffar Efendi b. Mehmed'in Terekesi ve Kitapları

Kağıthane Köyü'nde bir camide müezzinlik görevini yaparken vefat etmiştir. Terekesi H. 16 Receb 1110/M. 18 Ocak 1699 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Abdülgaaffar Efendi'nin iki adet kitabı vardır bunlar; üç yüzer akçelik fiyatlarıyla iki *Kelâm-ı Şerîf*. Abdülgaaffar Efendi'nin terekesinde bir de 400 akçe değerinde evrak ve mürekkep mevcuttur. Toplam servet miktarı ise 5.659 akçedir. Bahsi geçen *Kelâm-ı Şerîf*'lerin toplam serveti içerisindeki yeri ise %10,60'tır.¹³³

41- Mehmed b. Mahmud el-katib'in Terekesi ve Kitapları

Mehmed b. Mahmud el-katib'in tereke kaydı H. Evahir Rabiü'l-ahir 1043/M. 5 Ekim 1633 tarihinde tutulmuştur. Kiremitçi Mahallesi sakinlerinden olan ve mesleği katiplik olan Mehmed b. Mahmud'un *Mushâf-ı Şerîf* (1650 akçe) ve *Kitâb-ı Muhammediye* (118 akçe) olmak üzere iki tane kitabı vardır. Toplam servet miktarı 69.234, kitaplarının toplam değeri ise 1.768 akçedir. Mehmed b. Mahmud el-Katib'in kitap koleksiyonunun toplam serveti içerisindeki payı %2,55'tir.¹³⁴

42- Mısır Hazinesini İstanbul'a Getiren Mütferrika Terekesi

İbrahim Çavuş Mahallesi sakinlerinden olan, Mısır hazinesini İstanbul'a getirdiği sırada seyahat halinde iken vefat ettiği belirtilen ve ismi tereke kaydında belirtilmemiş olan bir şahsın (mısır mütferrikalarından) tereke kaydı H. 28 Zilkade 74/M. 22 Haziran 1664 tarihinde tutulmuştur. Alışılmış tereke kayıtlarının aksine ismin yer almaması ve bazı eşyalara da fiyat biçilmemiş olması ayrıca dikkat çeken bir husustur. Biri *Mushâf-ı Şerîf* ve diğeri *Menâsik-i Hac* olmak üzere iki tane kitabı mevcuttur.¹³⁵

¹³³ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 111 (H. 16 Receb 1110/M. 18 Ocak 1699).

¹³⁴ İKA, Eyüp ŞS. No:33/V. 96 (H. Evahir Rabiülahir 1043/M. 5 Ekim 1633).

¹³⁵ İKA, Eyüp ŞS. No:75/V. 63 (H. 28 Zilkade 74/M. 22 Haziran 1664).

43- Hüseyin b. Gülşah'ın Terekesi ve Kitapları

Hüseyin b. Gülşah, Mehmed Bey mahallesi sakinlerindendir. H. 14 Şevval 1091/M. 8 Kasım 1680 tarihinde tutulmuş olan tereke kaydına göre iki tane kitabı olduğu görülmektedir. Biri 150 akçelik değeri ile *Mushâf-ı Şerîf* diğeri ise 84 akçelik değeri ile *Kitâb*'dir. Toplam servet miktarı 122.620 akçe olan Hüseyin b. Gülşah'ın kitaplarının toplamı yalnızca 234 akçeye ulaşmaktadır. Böylelikle Hüseyin b. Gülşah'ın kitapları, toplam servetinin % 0,19'unu oluşturmaktadır.¹³⁶

44- El-Hac Hasan b. Abdurrahman'ın Terekesi ve Kitapları

Zal Paşa Mahallesi sakinlerindendir. Terekesi H. 4 Ramazan 1106/M. 18 Nisan 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Hasan b. Abdurrahman'ın toplamda 907 akçelik değere sahip iki kitabı vardır. Toplam serveti 58.720 akçeye ulaşan el-Hac Hasan'ın kitaplarının serveti içerisindeki payı % 1,54'tür. Hasan b. Abdurrahman'ın kitaplarından biri 607 akçelik değeri ile *Mushâf-ı Şerîf* diğeri ise 300 akçelik değeri ile *Tevârih-i Taberî ma'a Evrâk-ı Perişân*'dir.¹³⁷

45- Mehmet Bey b. Mehmed'in Terekesi ve Kitapları

Mehmed Bey b. Mehmed Zeyneb Hatun Mahallesi sakinlerindendir. Vilayet-i Anadolu'da Sivas Sancağı'nda Kargıcak? isimli karyede tüccarlık yaptığı belirtilen Mehmed Bey b. Mehmed'in terekesi H. 2 R. evvel 1107/M. 12 Eylül 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir.¹³⁸ 51.164 akçeye ulaşan serveti bulunan Mehmed Bey b. Mehmed'in 800 akçe değerinde toplamda iki cild *Mushâf-ı Şerîf*'i vardır. Mehmed Bey'in bu iki *Mushaf-ı Şerif*inin toplam serveti içerisindeki payı % 1,56'dır.

¹³⁶ İKA, Eyüp ŞS. No:91/V. 110 (H. 14 Şevval 1091/M. 8 Kasım 1680).

¹³⁷ İKA, Eyüp ŞS. No:110/V. 14 (H. 4 Ramazan 1106/M. 18 Nisan 1695).

¹³⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 78 (H. 2 Rabiülevvel 1107/M. 12 Eylül 1695).

46- El-Hac Receb b. Ali b. Eyyüb'ün Terekesi ve Kitapları

Takiyyeci Mahallesi sakinlerindendir. Tereke kaydı M. 1690 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 9.760 akçe olan Receb b. Ali'nin 850 akçe değerinde, “*Kütüb-i Minberiye*” isminde kitapları vardır. El-Hac Receb b. Ali'nin sayı bakımından kaç tane olduğunu bilemediğimiz kitaplarının toplam serveti içerisindeki payı ise %8,70'tir.¹³⁹

47- Mustafa b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Çavuş Kasım Mahallesi sakinlerinden olup terekesi H. 16 C.ahir 1106/M. 1 Şubat 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Mustafa b. Abdullah'ın toplam servet miktarı 2.000 akçedir ve bir tane de kitabı vardır; 480 akçelik değeri ile *Mushâf-ı Şerîf*. Mustafa b. Abdullah'ın sahip olduğu bu *Mushâf-ı Şerîf* toplam servetinin %24'ünü oluşturmaktadır.¹⁴⁰

48- Muhzır Yusuf b. Şaban b. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Muhzır Yusuf b. Şaban b. Abdullah, Servi Mahallesi sakinlerindendir. Tereke kaydı H. 20 C.evvel (1112?)/M. 2 Kasım 1700? tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 16.520 akçe olan Yusuf b. Şaban'ın 900 akçe değerinde bir tane de *Kelâm-ı Şerîf* i vardır. Bu *Kelâm-ı Şerîf* in toplam servetine oranı ise %5,44'tür.¹⁴¹

49- Hasan b. Sırrı'nın Terekesi ve Kitapları

Otakçıbaşı mahallesi sakinlerindedir. Tereke kaydı H. 14 Safer 1052/M. 25 Mayıs 1641 tarihinde tutulmuştur. 100 akçelik değerde *Mushâf-ı Şerîf* i olan Hasan b.

¹³⁹ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 38 (H. Şevval 1101/M. 1690)?.

¹⁴⁰ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 38 (H. 16 Cemazi el-Ahir 1106/M. 1 Şubat 1695).

¹⁴¹ İKA, Eyüp ŞS. No:114/V. 65 (H. 20 Cemazi el-Evvel 1112?/M. 2 Kasım 1700).

Sırrı'nın serveti 36.808 akçedir. Yüksek bir servete sahip olan Hasan b. Sırrı'nın *Mushâf-ı Şerif* inin toplam serveti içerisindeki payı ise %0,27'dir.¹⁴²

50- Defterdar Hasan Paşa'nın Kaydı

Sicillerde tespit ettimiz ilginç bir kayıt da Defterdar Hasan Paşa'nın terekesinde karşımıza çıkmaktadır. İçerisinde kitaplar da bulunan bu kayıt tereke cinsinden bir belge türü değildir. Ancak Defterdar Hasan Paşa'ya ait kitaplar hakkında bilgi verdiği için bu kayıt da araştırmaya dahil edilmiştir. H. 29 Muharrem 1095/M. 17 Ocak 1684 tarihli bu kayda göre Defterdar Hasan Paşa'nın Tebnehor isimli karyedeki çiftliğinde bulunan eşyalarının tespiti yapılmış ve bu eşyaların bir kısmının vakfedildiği belirtilmiştir.¹⁴³

Tereke kayıtlarından farklı olarak tutulan bu kayıta kitapların isimleri ayrı ayrı zikredilmediğinden kitapların içeriğine vakıf olmak mümkün olmamıştır. Eşyalar sepetlere konularak kaydedilmiştir. Sepet-i evvelde kitap cild, ikinci sepetde kitap cild, üçüncü sepetde kitap cild gibi ifadeler kullanılmıştır.

2.7. Kadın Terekeleri

XVII. yüzyıl Eyüp Şer'iyye Sicilleri'nde kitap sahibi olan toplam 61 kişinin 11'i kadındır. Yaklaşık olarak kitap sahibi kişilerin % 18'ini kadınlar oluşturmaktadır. Kitap sahibi olan kadınlardan 7 tanesi "hâtun" unvanına sahiptir. Bu unvan, Osmanlı'nın ilk zamanlarında hükümdar hanımlarına ve kızlarına verilmekteydi.¹⁴⁴

Bu yüzyılda Eyüp'te yaşamış olan kitap sahibi kadınların terekeleri incelendiğinde tamamının sahip olduğu kitaplar genellikle *Kur'ân-ı Kerîm* olmuştur. *Mushâf-ı Şerif*, *Kelâmullâh*, *Kelâm-ı Şerif*, *En'âm-ı Şerif* gibi farklı isimlerle kaydedilmiş *Kur'ân-ı Kerîm*'lerin yanı sıra *Hilye-i Şerif*'ler de bu terekelerde görülmektedir. Erünsal, kadınların terekelerinde bulunan *Kur'ân-ı Kerîm*'lerin fazlalığını, hayır yapmak

¹⁴² İKA, Eyüp ŞS. No:45/V. 22 (H. 14 Safer 1052/M. 25 Mayıs 1641).

¹⁴³ İKA, Eyüp ŞS. No: 94/V. 100 (H. 29 Muharrem 1095/M. 17 Ocak 1684).

¹⁴⁴ Abdülkadir Özcan, "Hatun," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 16 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 500.

maksadı ile ölümünden sonra Kur'ân-ı Kerîm dağıtılmasının vasiyet edilmesine bağlamaktadır.¹⁴⁵

51- Havva Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Havva Hatun bnt. el-Hac Davud, Baba Haydar Mahallesi sakinlerindendir. Terekesi H. 13 C.ahir 1111/M. 6 Aralık 1699 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Havva Hatun'un terekesinde 3 adet kitap vardır bunlar; *Hilye-i Şerîf*, *Mushâf-ı Şerîf ma'a Türki Kütüb*. Türki Kütüb ifadesinin belirsizliğinden ötürü kitapların muhtevası ve sayısı hakkında yorum yapmamız mümkün olamamaktadır.¹⁴⁶

XVII. yüzyıl Eyüp'ünde en fazla kitaba sahip kadın olan Havva Hatun bnt. el-Hac Davud'dur. Kitaplarının toplam değeri 940 akçe olan Havva Hatun'un toplam servet miktarı ise 20.811 akçedir. Böylelikle Havva Hatun'un kitap koleksiyonu toplam servetinin % 4,51'ini oluşturmaktadır.

52- Fatıma Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Fatıma Hatun, Arpacı? Mahallesi sakinlerinden olup terekesi H. Zilkade 1035/M. Mart/Nisan 1637 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Fatıma Hatun'un yalnızca bir kitabı vardır; 600 akçelik kıymetiyle *Mushâf-ı Şerîf*. Fatıma Hatun'un toplam servet miktarı ise 11.600 akçedir. 600 akçelik değere sahip olan bu *Mushaf-ı Şerif*'in, Fatma Hatun'un toplam serveti içerisindeki payı ise %5,17'dir.¹⁴⁷

53- Raziye Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Raziye Hatun bnt. el-Hac Hasan Ağa, Servi mahallesi sakinlerindendir. 47.900 akçelik bir servete sahip olan Raziye Hatun'un terekesi H. 25 R.ahir 1100/M. 16 Şubat 1689 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Raziye Hatun gündelik eşyaların yanı sıra 600 akçe

¹⁴⁵ İsmail E. Erünsal, Halil Solak, *Yirmi İki Murekkep Damlası: Osmanlı Sosyal ve Kültür Tarihi Üzerine Sohbetler*, 1. baskı. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), s. 241.

¹⁴⁶ İKA, Eyüp ŞS. No:115/V. 21 (H. 13 Cemazi el-Ahir 1111/M. 6 Aralık 1699).

¹⁴⁷ İKA, Eyüp ŞS. No:35/V. 57 (H. Zilkade 1035/M. Mart/Nisan 1637).

değerinde bir adet *Kelâmmullâh*'a sahiptir ve bu *Kelâmmullâh* toplam servetinin %1,25'ine denk gelmektedir.¹⁴⁸

54- Rukiyye Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden olan Rukiyye Hatun bnt. el-Hac Mustafa'nın tereke kaydı H. 25 R.evvel 1102/M. 27 Aralık 1690 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarını 3.012 akçe olarak hesapladığımız Rabia Hatun'un servetinin %12,61'ini 380 akçelik değere sahip bir adet *Kelâm-ı Şerîf* oluşturmaktadır.¹⁴⁹

55- Rabia Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Rabia Hatun bnt. Abdullah b. Abdullah Takiyyecibaşı Mahallesi sakinlerindedir. Terekesi H. 10. R.evvel 1104/M. 19 Kasım 1692 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Rabia Hatun'un neredeyse servetinin %10'unu oluşturan 1.700 akçe değerinde bir *Kelâmmullâh*'ı vardır. Toplam servet miktarı ise 16.994 akçedir.¹⁵⁰

56- Aliye Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Aliye Hatun bnt. el-merhum Bostânîzâde Abdülkerim Mehmed Efendi b. Mehmed'in terekesi H. 29 Muharram 1107/M. 9 Eylül 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Toplam servet miktarı 103.220 akçeye ulaşan Aliye Hatun'un 2.605 akçe değerinde bir *Mushâf-ı Şerîf* 'i vardır. Dönemine göre oldukça varlıklı olduğunu söyleyebileceğimiz Aliye Hatun'un *Mushâf-ı Şerîf*'inin toplam serveti içerisindeki payı %2,52'dir.¹⁵¹

¹⁴⁸ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 9 (H. 25 Rabiülahir 1100/M. 16 Şubat 1689).

¹⁴⁹ İKA, Eyüp ŞS. No:103/V. 44 (H. 25 Rabiülevvel 1102/M. 27 Aralık 1690).

¹⁵⁰ İKA, Eyüp ŞS. No:107/V. 2 (H. 10 Rabiülevvel 1104/M. 19 Kasım 1692).

¹⁵¹ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 11 (H. 29 Muharrem 1107/M. 9 Eylül 1695).

57- Emetullah Hatun'un Terekesi ve Kitapları

Emetullah Hatun bnt. el-Hac Ahmed, Arakiyyeci Mahallesi sakinlerindendir. Terekesi H. 12 Recep 1110/M. 14 Ocak 1699 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 48.495 akçe olan Emetullah Hatun'un 3.200 akçe değerinde bir de *Mushâf-ı Şerîf*'i vardır. Bu *Mushâf-ı Şerîf*, Emetullah Hatun'un servetinin %6,59'unu oluşturmaktadır.¹⁵²

58- Emine bnt. Salih'in Terekesi ve Kitapları

Emine bnt. Salih, Şah Sultan Mahallesi sakinlerinden olup tereke kaydı H. 3 Zilkade 1106/M. 15 Haziran 1695 tarihinde tutulmuştur. Yalnızca bir tane *Mushâf-ı Şerîf*'i (6002 akçe) bulunan Emine bnt. Salih'in servet miktarı 64.700 akçedir. Toplam serveti içerisindeki payı %9,27 olan bu *Mushâf-ı Şerîf*'in –diğer kadınların elinde bulunan *Mushâf-ı Şerîf*'lere göre- daha nitelikli bir nüsha olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵³

59- Ümmühan bnt. el-Hac Mehmed Ağa b. Mustafa'nın Terekesi ve Kitapları

Küçükçekmece kasabası sakinlerinden olan Ümmühan bnt. el-hac Mehmed Ağa b. Mustafa'nın terekesi H. 19 Zilhicce 1106/M. 31 Temmuz 1695 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Ümmühan bnt. Mehmed Ağa'nın 72.000 akçelik bir serveti vardır. Bu servetin içerisinde 240 akçelik değere sahip bir de *Enâm-ı Şerîf* bulunmaktadır. Bu *Enâm-ı Şerîf*'in toplam serveti içerisindeki payı ise %0,33 olarak hesaplanmıştır.¹⁵⁴

60- Hatice bnt. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Hatice bnt. Abdullah, Sofular Mahallesi sakinlerinden olup tereke kaydı H. 2 Safer 1107/M. 12 Eylül 1695 tarihinde tutulmuştur. İki adet *Hilye-i Şerîf*'i (105 akçe)

¹⁵² İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 113 (H. 12 Recep 1110/M. 14 Ocak 1699).

¹⁵³ İKA, Eyüp ŞS. No:110/V. 20 (H. 3 Zilkade 1106/M. 15 Haziran 1695).

¹⁵⁴ İKA, Eyüp ŞS. No:110/V. 27 (H. 19 Zilhicce 1106/M. 31 Temmuz 1695).

bulunan Hatice bnt. Abdullah'ın toplam serveti 112.655 akçeye ulaşmaktadır. En çok kitaba sahip olan ikinci kadın olarak karşımıza çıkan Hatice bnt. Abdullah'ın kitaplarının toplam servetine oranı %0,82'dir.¹⁵⁵

61- Serail Hatice bnt. Abdullah'ın Terekesi ve Kitapları

Çavuş Kasım Mahallesi/Terkos Nahiyesi sakinlerinden olan Hatice bnt. Abdullah'ın tereke kaydı H. 7 Safer 1108/M. 5 Eylül 1696 tarihinde tutulmuştur. Toplam servet miktarı 41.438 akçe olan Hatice bnt. Abdullah'ın 12 akçe değerinde bir *Hilye-i Şerif* i vardır. Tereke kaydında oldukça düşük bir değere sahip olan bu *Hilye-i Şerif* in toplam servetine oranı ise %0,02'dir.¹⁵⁶

İsim	Kitap Adedi	Kitap Değeri	Toplam serveti	Kitap değerinin servete oranı
Şeyh Yahya Efendi b. el-Merhum Şaban Efendi	173	64.754	143.412	45,15%
Mustafa Paşa b. Mehmed Efendi	18	26.390	1.134.690	2,32%
Hattat Musa Efendi b. Ditrek Mehmed Efendi b. Pervane	33	23.558	*	*
Abdurrahim Efendi el-Hac Hasan	100	21.620	61.210	35,32%
Nakkaşzâde Mustafa Çelebi b. Mehmed b. Ahmed (2 ayrı tereke birleştirildi)	78	24.143	*	*
Abdulaziz Efendi b. Mustafa	29	18.495	49.247	37,55%
Osman Efendi b. Ali b. Abdurrahman	14	10.771	82.080	13,12%
El-hac Ahmed b. Mehmed el-Bağdadi	8	6.550	81.445	8,04%
Berberzade merhum Mustafa Efendi b. Mehmed b. Abdullah	48	6.040	506.936	1,19%

¹⁵⁵ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 14 (H. 2 Safer 1107/M. 12 Eylül 1695).

¹⁵⁶ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 62 (H. 7 Safer 1108/M. 5 Eylül 1696).

Emine bt. Salih	1	6.002	64.700	9,27%
Türbedar el-hac Mehmed b. Yusuf b. Abdurrahman	7	5.940	118.910	4,99%
Abdullah Mehmed Efendi b. Nasuh	9	5.860	103.740	5,64%
Attar el-Hac Süleyman	4	5.251	32.461	16,17%
Şeyhzade Abdullah Çelebi b. el-Merhum Bekir Efendi b. el-merhum Şaban Efendi	7	4.847	7.705	62,90%
Bağdadizade Ömer Efendi b. Ahmed	20	4.480	98.360	4,55%
el-Hac Ahmed b. Abdulaziz b. Mehmed	4	4.001	133.311	3,00%
Bâlizade Demekle Şehir Ahmed Efendi b. Mehmed	8	3.800	58.746	6,46%
Mar'aşi Osman Efendi el-Hac Ahmed b. Abdullah	6	3.615	186.413	1,93%
Helvacızade Abdullah Efendi b. el-Merhum Ahmet Efendi b. Şeyh Mehmet Efendi	37?	3.562	28.330	12,57%
Hasan Efendi b. Mansur	18?	3.291	51.088	6,44%
Emetullah Hatun bnt. el-hac Ahmed	1	3.200	48.495	6,59%
Ahmed Dede Mustafa b. Abdullah	57	3.170	8.455	37,49%
Mehmed Efendi b. Mehmed Efendi	15	3.120	40.651	7,67%
Aliye Hatun bnt. el-merhum Bostanizade Abdülkerim Mehmed Efendi b. Mehmed	1	2.605	103.220	2,52%
İbrahim Çelebi b. Ali b. Abdurrahman	2	2.460	93.680	2,62%
Peşkirici Ali Ağa b. Mustafa b. Abdurrahman	4	2.449	68.808	3,55%
Zekeriya Efendi b. Abdullah b. Abdurrahman	1	2.160	147.432	1,46%
Hamamcı Şah Mehmed Çavuş b. Ahmed b. Abdullah	3	1.800	163.334	1,01%?
Mehmed b. Mahmud el-Katib	2	1.768	69.234	2,55%

Rabia Hatun bnt. Abdullah b. Abdullah	1	1.700	16.994	10,00%
Yusuf Ağa	2	1.600	855.480	0,18%
İsmail b. Abdullah	19	1.410	32.280	4,36%
Mustafa Çelebi b. Hasan b. Şaban	2	1.400	197.455	0,70%
Abdülgaŧfar Efendi b. Mehmed	3	1.000	5.659	10,60%
Havva Hatun b. el-Hac Davud	3	940	20.811	4,51%
el-Hac Hasan b. Abdurrahman	2	907	58.720	1,54%
Muhzır Yusuf b. Şaban b. Abdullah	1	900	16.520	5,44%
el-hac Receb b. Ali b. Eyyüb	1	850	9.760	8,70%
Halil Ağa b. Abdullah b. Abdurrahman	3	840	145.686	0,57%
Mustafa Çelebi b. Şaban	1	800	8.117	9,85%
Mehmed Bey b. Mehmed	2	800	51.164	1,56%
Fatıma Hatun	1	600	11.600	5,17%
Halil Ağa b. İsmail	1	600	24.594	2,43%
Raziye Hatun bnt. el-hac Hasan Ağa	1	600	47.900	1,25%
Mustafa b. Abdullah	2	480	2.000	24%
Veli Çelebi b. Murtaza	1	480	9.607	4,99%
Rukiyye Hatun b. el-hac Mustafa	1	380	3.012	12,61%
Ümmühan bnt. el-hac Mehmed Ağa	1	240	72.000	0,33%
Hüseyin b. Gülşah	2	234	122.620	0,19%
Baklava? Mustafa Çelebi b. Abdullah b. Abdulmenan	2	222? -sor-	21.833	
Hatice bnt. Abdullah	2	105	112.655	0,09%
Hasan b. Sırrı	1	100	36.808	0,27%

Abdurrahman Efendi b. Abdi	3	91	11.029	0,82%
Ahmed Beşe b. Kurd? b. Abdullah	1	75	49.479	0,15%
Yakub Efendi b. Abdullah	1	69	8.502	0,81%
Müderri Ali Efendi	2	42	*	*
El-hac Ebubekir Ağa b. Abdullah	1	31	59.680	0,05%
Serail Hatice b. Abdullah	1	12	41.438	0,02%
Mısır Hazinesini İstanbul'a Getiren Müteferrika Terekesi	2	*	*	*
Defterdar Hasan Paşa	*	*	*	*
Mehmed Beşe b. Abdurrahman	6	*	*	*

Tablo 21. Kitap Sahiplerinin Kitaplarının Toplam Servet İçerisindeki Değerinin Tüm Servetlerine Oranları

Yukarıdaki tabloda XVII. yüzyıl boyunca Eyüp'te tespit ettiğimiz kitap sahiplerinin kaç kitabı olduğu, bunların fiyatı, toplam serveti ve kitaplarının servetleri içerisindeki payı yüzdelik olarak verilmiştir. Bu bağlamda Şeyhzâde Abdullah Çelebi'nin kitaplarının toplam servetinin %62,9'unu oluşturduğu, babası Şeyh Yahya Efendi'nin toplam servetinin %45,15'ini, Abdülaziz b. Mustafa'nın toplam servetinin %37,55'ini ve Abdurrahim Efendi'nin ise toplam servetinin %35,32'sini kitapların oluşturduğu görülmüştür. Bu kişilerin servetlerinin kitaplarla birlikte bir anlam kazandığını söylemek mümkündür.

III. BÖLÜM: KİTAPLARA VE SAHİPLERİNE ANALİTİK BİR BAKIŞ

3.1. XVII. Yüzyılda En Çok Dolaşımda Bulunan Kitaplar

XVII. yüzyıl Eyüp Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan tereke kayıtlarında karşımıza çıkan kitapların bazıları diğer kitaplara göre daha sık görülmektedir. Bu kitapların diğerlerine göre daha yaygın olduğunu ve sıklıkla okunduklarını söyleyebiliriz. XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde toplamda 590+ ('kütüb' ifadelerinden dolayı net sayı verilememiştir) kitap tespit edilmiştir. Bu kitaplardan 59'u birden fazla terekede yer almıştır. Daha sık görülen kitaplar genelde dini bilgiler ağırlıklı olup medreselerde okutulan fıkıh, hadis, gramer ile ilgili kitaplardır. Ancak kitaplar arasında konusu edebiyat, tasavvuf, sözlük olan kitaplardan iki veya daha fazla sayıda olanlar nadirdir. Bazı kitapların ise konusu tespit edilememiştir.

İsmail Erünsal, katiplerin dini ilimlerle ilgili kitapları, uzmanlık alanlarına girdiği için doğru olarak tespit etmekte başarılı olduklarını ancak tarih, coğrafya ve edebiyat gibi alanlarda aynı derecede başarılı olamadıklarından bahseder ve bu yüzden terekelerde bu sorunu çözmek için kitap adı yerine "Türkî kütüb" "Türki Tevarih" gibi ifadeler kullanıldığını belirtir.¹⁵⁷ Bu çalışmada da sıkça rastladığımız "kütüb", "alay kütüb", "alay", "mecmua", "evrak-ı perişan", "ismi na-malum kitap" gibi net olmayan ifadelerle kaydedilen kitapları edebiyat, tarih ya da katiplerin bilgi sahibi olmadığı herhangi bir ilimle ilgili olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca bazı kitapların ismi tam yazılsa dahi kitabın konusunu tespit etmekte zorlanılmıştır.

Terekelerde en çok rastlanan kitapların başında *Kur'ân-ı Kerîm* gelmektedir. *Mushâf-ı Şerîf* ismiyle 37 defa, *Kelâm-ı Şerîf* ismiyle 10 defa, *Kelânullâh* ismiyle 10

¹⁵⁷ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, Kültür tarihi Dizisi 14 (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013) s. 325.

defa, *Cildsiz Kelânullâh* olarak 6 defa, *Kelâm-ı Kadîm* olarak 2 defa ve son olarak *Kelâm-ı İzzet* ismiyle 1 defa terekelerde yer alan *Kur'ân-ı Kerîm* toplamda 67 kayıt ile XVII. yüzyıl Eyüp kazasında insanların en çok sahip olduğu kitap olmuştur.

Sayıca fazla olması bakımından *Mültekâ* kitabı en çok okunan/sahip okunan kitaplardandır. *Mültekâ* da terekelerde birçok kez farklı isimle veya diğer kitaplarla kaydedilmiştir. *Hutût-ı Mültekâ* (1 defa); *Kitâb-ı Mültekâ* (1defa); *Muhtrarat Nevâzil ve Mültekâ* (1 defa); *Mültekâ* (2 defa); *Mültekâ ve Şakâik* (1 defa); *Mülteka'l-Ebhûr* (4 defa); *Nakıs Mültekâ* (1 defa) olmak üzere 11 kez kayıtlara geçmiştir. *Mülteka'l-Ebhûr* ismi ile daha çok tanınan bu kitap İbrahim b. Muhammed el-Halebi'nin hanefî fıkına dair kaleme aldığı bir eseridir.¹⁵⁸

Sadrü's-Şeria kitabı ise sayı bakımından terekelerde sık rastlanan kitaplar arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Sadrü's-Şeria, Hanefî-Mâtürîdî ekolünün önde gelen temsilcilerinden olup aynı zamanda fıkıh, fıkıh usulü, kelam, tefsir, hadis, belâgat, felsefe, astronomi ve tabiat bilimleri ile ilgili geniş bir bilgi birikime sahip bir alimdir.¹⁵⁹ Yazarının ismi ile tanınan bu kitap da terekelerde farklı şekillerde veya diğer eserlerle birlikte kaydedilmiştir. *Ahi Çelebi Hâşiye-i Sadrü's-Şeria* (1 defa), *Kitâb-ı Sadrü's-Şeria* (1defa) ve *Sadrü's-Şeria* (7 defa) olmak üzere toplamda 9 defa karşımıza çıkmaktadır.

Dürer kitabı (*Dürerü'l-Hükkâm fî şerhi Gurerü'l-Ahkâm*), Molla Hüsrev'in fıkha dair *Gurerü'l-Ahkâm* isimli kitabına yazdığı şerhidir.¹⁶⁰ Birçok şerh ve haşiyesi bulunan bu kitap da XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. *Dürer* (2 defa), *Defa Dürer* (1 defa), *Dürer Gurer* (1 defa), *Şerhü'd-Dürer-i Kebîr* (1 defa) ve *Kitâb-ı Dürer* (2 defa) olmak üzere toplamda 7 kayıta bu esere rastlanmaktadır.

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde çok rastlanan bir diğer kitap ise *Hidâye*'dir. *El-Hidâye* kitabı, Burhâneddin el-Merginânî'nin Hanefî fıkına dair kaleme aldığı eseridir.¹⁶¹ *Hidaye* (3 defa), *Hidâye cild-i Evvel* (1 defa), *Hidâye cild-i Sani* (2 defa),

¹⁵⁸ Has, "Mülteka'l-Ebhur," s. 549.

¹⁵⁹ Özen, "Sadrüşşeria," s. 428.

¹⁶⁰ Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm," s. 27.

¹⁶¹ Kallek, "El-Hidâye," s. 471.

Misbâhü'l-Hidaye ma'a Nâkıs Mutavvel ma'a Adab (1 defa) gibi isimlerle toplamda 7 defa tekrar etmiştir.

Yaygın olarak rastlanılan kitaplardan biri de Mecmualardır. Mecmua, genelde bir ya da birden fazla yazar/şaire ait çeşitli şekil veya hacimlerdeki dinî, din dışı nesir veya şiirlerden oluşan derleme kitaplarıdır.¹⁶² Bazı mecmualar yazarı veya konusu belirlenemediği için yalnızca *Mecmua* olarak kaydedilirken bazı mecmualar konusu bilinebildiğinden konusu ile birlikte kaydedilmiştir. Buna örnek olarak *Mecmua fi't-Tasavvuf*, *Mecmua-i Tıb*, *Mecmua-i Nefis* isimli kitaplar örnek verilebilir. Bazı mecmualar ise derlendiği kişi/konu bilindiği için açık bir şekilde kaydedilmiştir. Örneğin; *Mecmua li Aliyyi'l-Kârî*, *Mecmua-i Sivâsi* gibi.

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde birden fazla rastlanan kitaplar arasında; *Hilye-i Şerîf*, *Kudûri*, *Câmiu's-Sağîr*, *Gülistan*, *Enâm-ı Şerîf*, *Ferâiz-i Seydi*, *Hafız*, *Kenz*, *Mev'ize*, *Sarf*, *Ahterî*, *Buhârî*, *İbrahim Halebî*, *Kâmus*, *Muhammediye*, *Nahiv*, *Risâle-i Birgili*, *Seyyid Alizâde*, *Sukûk*, *Şâtıbî*, *Şerh-i Akâid*, *Şir'a*, *Taberî*, *Tefsir-i Ebu's-Suûd*, *Telhis*, *Vikâye*, *Zevâhirü'n-Nücûm*, *Acâib-i Mahlûkât*, *Altıparmak*, *Beyaz Mecmua*, *Cevâhirü'l-Fıkh*, *Metn-i Ferâiz*, *Divân-ı Hâfız*, *Eşbah*, *Evrâd-ı Şerîf*, *Ferişte*, *Fusûl-i İmâdi*, *Isam*, *Kadı Beyzavî*, *Kitâb-ı Lübbâb*, *Mecâlis-i Seniyye*, *Mecmua'ül-Bahreyn*, *Menâkıb-ı Mevlânâ*, *Menâsik-i Hac*, *Mişkâtü'l-Envâr*, *Muhtasar*, *Sihâh-ı Acem*, *Siyer-i Veysi*, *Şerh-i Hikem*, *Şerh-i Şifâ*, *Tefsir Şeyh*, *Tenvirü'l-Ebsâr*, *Tevârih-i Taberî* gibi eserler bulunmaktadır.

Ayrıca incelenmiş terekelerde kitaplar yanında kâğıt, kalem gibi yazı araç-gereci olduğu da göze çarpmıştır. Abadi ve gayri kâğıt, cüzdan ve mahfaza, sedefkar pıştahta, mikraz pergel, mukavva devat, abadi kâğıt deste, bir mikdar kalem gibi eşyalar kitap bulunan terekelerin arasında karşımıza çıkan eşyalardan bazılarıdır.

Aşağıda yer alan listede XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde tespit edilen kitaplar geçme sıklıklarına göre listelenmiştir. Sayıca en fazla olandan en aza doğru sıralanmış bu listede kitapların kaydedilirken almış olduğu farklı isimler ve terekelerde kaç defa karşımıza çıktığı da gösterilmiştir.

¹⁶² Mustafa İsmet Uzun, "Mecmua," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), s. 265.

Kitap Adı	Muhtelif İsimleri	Toplam
Kur'ân-ı Kerîm	Mushâf-ı Şerîf (37) ; Kelâm-ı Şerîf (10); Kelâmullah (10) ; Cildsiz Kelâmullâh (6); Kelâm-ı Kadîm (2); Kelâm-ı İzzet ma'a Enâm-ı Şerîf; Ahsenü'l-Hadîs (1)	67
Taşköprüzade Alayı		12
Mültekâ	Hutût-ı Mültekâ (1); Kitâb-ı Mültekâ (1); Muhtarat Nevâzil ve Mültekâ (1); Mültekâ (2); Mültekâ ve Şakâik (1); Mülteka'l-Ebhûr (4); Nâkıs Mültekâ (1)	11
Câmiu's-Sağîr	Nâkıs Câmiu's-Sağîr (1); Câmiu's-Sağîr (2); Şerh-i alaka ve Câmiu's-Sağîr (1); Mînyetü'l-muğni mea Câmiu's-Sağîr (1); Câmiu's-Sağîr Kıt'a (1); Câmiu's-Sağîr fî'l-Hadîs cild (1); Câmiu's-Sağîr Hüsâmeddin (1); Câmiu's-Sağîr Kıt'a (1)	9
Sadrü's-Şeria	Ahi Çelebi Hâşiye-i Sadrü's-şeria(1); Kitab-ı Sadrü's-Şeria (1); Sadrü's-Şeria (7)	9
Dürer	Dürer (3); Dürer Gürer (1); Kitâb-ı Dürer (2); Şerhü'd-Dürer-i Kebîr (1)	7
Hidâye	Hidâye (3); Hidâye cild-i Evvel (1); Hidâye cild-i Sâni (2); Misbâhü'l-Hidâye ma'a nâkıs Mutavvel ma'a Adap (1)	7
Hilye-i Şerîf	Hilye-i Şerîf (7)	7
Kudûrî	Defa Mecmua ve Kudûrî (1); Kitâb-ı Sarf ve İbrahim Halebî ve Kudûrî (1); Kudûrî (2); Kudûrî mea Mecmua (1); Kudûrî ma'a ? (1); Şah u Geda Feriştioğlu Kudûrî (1)	7
Gülistân	Gülistân (1); Gülistân Pend-i Attar ma'a Nasihât-i Mülûk (1); Gülistân-ı Burûsevî (1); Gülistân-ı Müzehheb; Mecmua-ı Vasiyyeti- Âli ve Gülistân	5
Enâm-ı Şerîf	Enâm-ı Şerîf (3); Kelâm-ı İzzet ma'a Enâm-ı Şerîf (1)	4
Ferâiz-i Seydî	Defa Ferâiz-i Seydî ve Kaside (1); Ferâiz-i Seydî (2); Seyyid ale'l-Ferâiz?(1)	4

Hâfız	Hâfız (2); Hâfız Alayı(1); Defa Hâfız Alayı(1)	4
Kenz	Kenz (3); Nısıf Zeylâi Şerh-i Kenz Cild (1)	4
Mev'ize	Mecâlis Mev'ize (1); Mev'ize (1); Mev'ize Mecmuası (1); Defa Mev'ize Mecmua (1)	4
Sarf	Kitâb-ı Sarf ve İbrahim Halebî ve Kudûrî(1); Sarf (2); Sarf Alayı (1)	4
Ahterî	Mutavassıt Ahterî (1); Ahterî-i Sağır(1); Lûgaât-i Ahterî (1)	3
Buhârî	Buhârî Kitabı (1); Buhârî Kıtası (2)	3
İbrahim Halebî	Kitâb-ı Sarf ve İbrahim Halebî ve Kudûrî (1); İbrahim Halebi(2)	3
Kamus	Kamus (1); Kamus Nısıf (1); Kamus Kıtası	3
Muhammediye	Muhammediye (2); Kitâb-ı Muhammediye Kıtası	3
Nahiv	Nahiv (1), Nahiv Şerh (1); Nahiv Alayı (1)	3
Risâle-i Birgili		3
Seyyid Alizâde	Seyyid Alizâde (2); Defa Seyyid Alizâde (1)	3
Sukûk	Sukûk (2); Nâkıs Câmi ve Sukûk (1)	3
Şâtıbî	Şâtıbî (1); Şâtıbî Şerhi (1); Şerh-i Şâtıbî (1)	3
Şerh-i Akâid		3
Şir'a	Seyyid Ali eş-şerhü's-Şir'a (1); Metn-i's-Şir'a (1); Şir'a	3
Taberî	Taberî Alayı (1); Nâkıs Taberî (2)	3
Tefsîr-i Ebu's-Suûd	Tefsîr-i Şerîf Ebu's-Suûd (1); Kıt'a-i Tefsîr-i Suûdî (1); Tefsîr Ebu's-Suûd cild	3
Telhis		3
Vikâye	Muhtasar Vikâye (1); Vikâye Tercümesi(1); Şerh-i Vikâye (1)	3
Zevâhirü'n-Nücûm	Toplam 33 cüz	3
Acâib-i Mahlâkât	Acâib-i Mahlâkât (1); Acâib-i Mahlâkât ve Mecmua (1)	2
Altıparmak	Altıparmak (1); Kitâb-ı Altıparmak (1)	2
Beyaz Mecmua		2
Cevâhir'ül-Fıkıh		2
Câm u cem	Câm-ı Cem Fârisî cild	2

Metn-i Ferâiz	Defa Metn-i Ferâiz (1); Metn-i Ferâiz ve Seyyid Şerif (1)	2
Divân-ı Hâfız		2
Eşbâh		2
Evrâd-ı Şerîf		2
Ferişte	Ferişte Alayı (1); Şâh u Gedâ Ferišteoğlu Kudûrî (1)	2
Fusûl-i İmâdî		2
Isam	Isam (1); Isam ale'l-Câmi (1)	2
Kadı Beyzavi	Kadı Beyzavi (1); Tefsîr-i Kadı Beyzavi (1)	2
Kitâb-ı Lübâb	Kitâb-ı Lübâb (1); Seyyid Abdullah ma'a Şerh-i Lübâb (1)	2
Mecâlis-i Seniyye		2
Mecmua'ül-Bahreyn		2
Menâkıb-ı Mevlânâ		2
Menâsik-i Hac		2
Mişkâtü'l-Envâr	Şerh-i Mişkâtü'l-Mesâbih (1); Mişkâtü'l-Envâr (1)	2
Muhtasar	Muhtasar (1); Defa Muhtasar (1)	2
Risale		2
Sihâh-ı Acem	Sihâh-ı Acem (1); Divân-ı Muğribî? Alayı Sihâh-ı Acem alayı (1)	2
Siyer-i Veysî	Siyer-i Veysî (1); Siyer-i Veysî Alayı (1)	2
Şerh-i Hikem		2
Şerh-i Şifâ		2
Tefsîr-i Şeyh	Nısıf Tefsîr-i Şeyh(1); Tefsîr-i Şeyh (1)	2
Tenvîr'ül-Ebsâr	Tenvîr'ül-Ebsâr (1); Tenvîr'ül-Ebsâr Alayı	2
Tevârih-i Taberî	Tevârih-i Taberî? (1); Tevârih-i Taberî ma'a Evrâk-ı Perişân(1)	2
**muğni		1
..? Alayı		1
..zerkeşi*		1
? el-efkar cild		1
Ahi Çelebi Hâşiye-i Sadrü's-Şeria cild		1

Ahkâm-ı Cinâyet Cild		1
Ahlâk li-Şa'râni		1
Ahlak-ı Alâi		1
Ahlak-ı Şîrvânî cild		1
Akaid-i Molla Celal		1
Akâmü'l-Mercân		1
Alâim-i Nübüvvet		1
Alay Kütüb		1
Arabî Lügat ma'a Fârisî		1
Arâiş cild		1
Avârifü'l-Meârîf cild		1
Aynî		1
Bahnâme ma'a Manzûme		1
Behcetü'l-Envâr alayı		1
Beyzâvî İbn-i Temcîd cild		1
Birgili Mecmuası		1
Câmi ve sukuk (Nakıs)		1
Câmiü'l-fezail Cild		1
Cevâhirü'l-Muğniyye		1
Dav Cild		1
Dav'ül-Misbah		1
Dav'üs-Sirac		1
Dede Efendi		1
Defa Câmi		1

Defa Ferâiz-i Seydi ve Kasîde		1
Defa Mecâlis		1
Defa Mecâlis-i İznîkî cild		1
Defa Mecmua		1
Defa Mecmua Alayı		1
Defa Mecmua ve Kudûrî 1		1
Dekâiku'l-Ahbâr		1
Dekâyiku'l-Hakâyık		1
Dîvân		1
Dîvân-ı Muğribî? Alayı Sihâh-ı Acem alayı cild		1
Divân-ı Riyâzî		1
Divân-ı Şâhî cild		1
Dürretü'l-Faraz/firaz*		1
Dürr-i Mekkûn		1
Edebü'l-Kaza?		1
Enisü'l-munkatîin cild		1
Esmâ ve Ricâl Kıt'a		1
Esmâ'ü'l-Hüsnâ Şerhi ve Tasdîkât		1
Evâil Mecmuası		1
Evrâd-ı Fethiyye Alayı		1
Evrâd-ı Hafta		1
Evrâk		1
Evrâk-ı Perîşân		1

Evrâk-ı Perîşân 1		1
Ezkâr-ı Nûrî cild		1
Fâik kıt'ası		1
Fârisî Leylâ-i Mecnûn		1
Fârisî Mecmua cild		1
Fârisî Tefsîr cild		1
Fârisî Tenbîrû'l-Ğâfilîn		1
Ferâiz Mecmuası		1
Ferrâc cümle?		1
Fetâvâ Mecmuası		1
Fetâvâ-yı Hayriyye		1
Fetâvâ-yi Bezzaziye		1
Fezâilü'l-Evrâk cild		1
Fezâyil-i Cihâd		1
Fıkıh		1
Fıkıh şerhi (Nakıs)		1
Fusûs ve Menâsik		1
Gunye		1
Hadâyikü'l-Hakâik cild		1
Hadidî? cüz		1
Hadisten bir kitab		1
Hafîd		1
Hakâik cild		1
Hall'ül-Müşkilat Şeyh Muhiddin el Arabi		1

Harita cild		1
Harti ve Evrâk-ı Perîşân		1
Hayali ale'l-Akâid cild		1
Hindî		1
Hizânetü'l-Fıkıh		1
Hülâsâ		1
Hülâsâtü'l-Fetâvâ		1
Islâh ve İzah		1
İfsah Kâfiye cild		1
İftitah cild		1
İhyâ-i Ulûm		1
İlâmü'l-Ahbâr		1
İmad kıtası		1
İmadü'l-İslâm		1
İsaguci mea Hüssam-ı Kati		1
İsmi na-malum kitap cild		1
İsmi na-malum kütüb 12		1
İzzetî Şerhi Mevâkif ve Muhtar ve Münye		1
Kâdihân		1
Kafî kıt'a		1
Kasîde İbnü'l-Fâris		1
Kasîde-i Berîde (Bürde?)		1
Kasîde-i Şerh-i İbn-i Fâsi cild		1
Kâşî.. li-cami?		1

Kutlu Boğa		1
Kenzü'l-Esrâr		1
Keşfü'l-Mevâli		1
Keşşâf Kıt'a		1
Kıt'a-i Tefsîr-i Suûdi		1
Kimyâ-yı Saâdet Cild		1
Kitab 3 (Nakıs)		1
Kitab Alayı 5		1
Kitab-ı Âdâb-ı Ehlullâh fi't-Tasarrûf		1
Kitâb-ı Güzîde		1
Kitâb-ı Lügat cild 1		1
Kitâb-ı Sarf ve İbrahim Halebî ve Kudûrî		1
Kitâb-ı Şahnâme		1
Kitâbü's-Salât cild		1
Kitap kıt'a		1
Kutbiddîn		1
Kutbiddîn Seydî		1
Kutbiddîn Tasdikât ma'a Tasavvurât cild		1
Kütüb-i Minberiyye		1
Kütübü Muhtasarat		1
Letâifu'l-Âlâm cild		1
Lügat-ı Mirkat cild		1
Mantık		1

Mecâlis-i Mergûbe Cild		1
Mecâlis-i Rûmî cild (Nakıs)		1
Mecâlis-i Seb'ıyyât cild		1
Mecma-ı İbn-i Melek		1
Mecma-i Fenârî		1
Mecmua		1
Mecmua 1		1
Mecmua 4		1
Mecmua Alayı		1
Mecmua Cild		1
Mecmua Cild 1		1
Mecmua fi't-Tasavvuf cild		1
Mecmua li Aliyyi'l-Kâri cild		1
Mecmua-ı Kebîr vesair? Cild		1
Mecmua-ı Vasiyyeti- Ali ve Gülistân		1
Mecmua-i Kadri Efendi 7		1
Mecmua-i Nefis		1
Mecmua-i Sivâsî cild		1
Mecmua-i Tıb Muciz cild		1
Melceü'l-Kuzât alayı 4		1
Menâkıb-ı Veysel Karânî ma'a Mir'at?		1
Menâr İbn-i Melek		1
Mesâbîh cild (Nakıs)		1

Mesâbîh İbn-i Melek cild 1		1
Mesâbîh?		1
Mesâbîh-i Şerîf cild		1
Meslekü't-Tâlibîn alayı		1
Meşârık İbn Melek		1
Meşârık tercümesinden bir kısım		1
Metâli'ü'n-Naat?		1
Metâli'un-Nirin? cild		1
Metâli'u'l-Envar cild		1
Metn-i Bidâye		1
Metn-i Ferâiz ve Seyyid Şerif		1
Metn-i Menâr		1
Metn-i Meşârık cild		1
Mevâhibü'd-Diniyye		1
Mevlid-i Şerif ve Ruşen-i Mecâlis		1
Miftah kısım-ı salis		1
Milel Nihal		1
Minhâc-ı Şâfi		1
Minhâcü's-Sâlikîn		1
Minyetü'l-Fiker		1
Minyetü'l-muğni ma'a Câmiü's-Sağîr		1
Minyetü's-Sâlikîn		1

Mir Ebü'l-Fetih cild		1
Mirâc-ı Şerif-i Müteallik		1
Mirkat Alayı		1
Misbâhü'l-Hidâye ma'a Nâkıs Mutavvel ma'a Âdâb		1
Molla		1
Molla Câmi		1
Muğrib el-Luga		1
Muğrib-i Mutarzî		1
Muhtarat Nevâzil ve Mültekâ		1
Muhtasar Ferâiz		1
Muhtasar fîl-Meânî cild		1
Muhtasar Mevzuat cild		1
Mutavassıt Alayı		1
Mutavassıt cild		1
Mutavvel		1
Mutavvel Muhtaru's-Sıhha		1
Mutavvel-i Hatâyi Cild		1
Müeyyedzâde		1
Mükemmel Ahbar		1
Mükemmel Şifa		1
Mülte hazat/Mûlahazat?		1
Mülteka ma'a Şakâik cild		1
Münhasır		1
Münyetü'l-Muğni		1

Müstahiyye/mestahiyye?		1
Nahiv Sarf Mecmuası		1
Nefs-i Kadı		1
Nısıf Zeylâi Şerh-i Kenz Cild		1
Tesyîr		1
Nuhbetü'l-Hikâye cild		1
Pezdevî		1
Râiyye		1
Ramazan Efendi Mecmuası		1
Ramazanzâde Tevârihi		1
Ravza		1
Ravzu'r-Riyâz cild		1
Râzname-i Hüseyin Efendi		1
Resâil Mecmuası		1
Revnâku'l-Mecâlis		1
Risâle-i Kuşeyri cild		1
Riyâzü'd-Defn cild		1
Riyâzü'l-Înşâ		1
Riyazü's-Sâlihîn		1
Sa'diyye beynaz Ebu Hayyan?		1
Sahîh-i Müslim Kıtası		1
Sâmi fî'l-Esâmî cild		1
Seb'ıyyât ma'a Cüz Kelam cild?		1

Secâvend 1		1
Sefinetü'n-Necât		1
Seyyid Abdullah ma'a Şerh-i Lübâb		1
Seyyid ale'l-Ferâiz?		1
Seyyid Ali eş-Şerhü's-Şir'a cild		1
Sıbhâtü'l-İmrâr Fârisî cild		1
Sıfâtü'l-Âşıkîn		1
Silsiletü'z-Zeheb		1
Sitânî cild		1
Siyer-i Şerîf		1
Suretü'l-Fetâvâ		1
Şâfiyye cild		1
Şâh u Gedâ Feriştioğlu Kudûrî (1-1-1)		1
Şâhidî		1
Şerh-i Ahısınâkî		1
Şerh-i Alaka ve Câmiu's-Sağîr cild		1
Şerh-i Dibâce		1
Şerh-i el-Muzec cild		1
Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ ve Risâle-i Mahmud Efendi		1
Şerh-i Ferâiz mea Lâmiî Cild		1
Şerh-i Kasîde ve Sarı		1

Şerh-i Manâvî		1
Şerh-i Mişkâtü'l Aliyyü'l-Kârî		1
Şerh-i Muhtasar fi'l-Fıkıh		1
Şerh-i Mukaddimeti Cevrî		1
Şerh-i Şer'i		1
Şeyhzâde cild		1
Şifa Kadı İyaz cild		1
Şurûtu's-Salah		1
Ta'likât-ı Sâdî		1
Ta'rifât-		1
Taarruf fi't-Tasavvud cild		1
Tâbirnâme 1		1
Tahrirü'l-Ahâdis		1
Takvim Tarih		1
Tâlibe		1
Tarifât-ı li Seyyid Şerîf cild		1
Ta'rifâtü'l-Münşî		1
Tarikât-i Muhammediye cild		1
Tasavvurât ma'a Tasdikât ve Seydi		1
Tavzih cild		1
Tebyin-i Ahısnaği?		1
Tefsir Mecmuası		1
Tefsir-i Abdülbâki cild		1

Tefsir-i Amme-i Şerîf ile Ahirü'l-Kur'ân cild		1
Tefsir-i Celâl cild		1
Tefsir-i Hanefî Sûre-i Burûc cild		1
Tefsir-i Mûteallik Mecmua		1
Telif-i Atâyî		1
Tenbîhü'l-Ğâfilîn Nâkıs cild		1
Tenvir fi İskat/Sikat et- Tezkiye?		1
Terğîbât Cild		1
Terğîbü'n-Nevâfil Cild		1
Tertib-i Ziba cild		1
Tevârih-i Âl-i Osman cild		1
Tevârih-i Taberî ma'a Evrâk-ı Perîşân?		1
Tezkire-i Evliyâ		1
Tezkire-i Latîfî cild		1
Tıbb-ı Nebevî cild 10		1
Tilâvât-ı Kur'ân ma'a Resâil		1
Tuhafât-ı Abir?		1
Tuhfetü'l-Haremeyn		1
Tuhfetü'l-Mülâk ma'a berhidi?		1
Türkî Kitap 2		
Türkî Kitap		

Türkî Kitap cild		
Türkî kütüb alayı 15		
Türkî Mecmua		
Türkî Tefsir-i Tebâreke		
Uyûnû't-Tefâsîr cild		1
Üskübî		1
Vâkı'at		1
Vâni		1
Yahya Efendi Fetavâsı		1
Yâkup Paşa		1
Zeyl		1
Ziyadât-ı Câmiu's-Sağîr		1
Ziyâü'l-Mesâbîh Hâşiye İbn-i Melek cild		1
Zühretü'r-Riyâz cild		1

Tablo 22. XVII. Yüzyılda Eyüp'te Dolaşımda Olan Kitapların Listesi

3.2. XVII. Yüzyılda Dolaşımda Bulunan Kitapların Muhtevaları

XVII. yüzyıl Eyüp Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan terekelerden elde ettiğimiz verilere göre Eyüp'te 61 kişinin kitap sahibi olduğu ve bu 61 kişinin de 590'dan fazla kitabı olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen kitaplardan 337 tanesinin konusu tespit edilebilmiş olup geriye kalan 243 kitabın isimleri veya konuları hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Bunun nedenleri arasında terekenin yer aldığı defterde bulunan yırtılmalar, karalamalar, kitap isimlerinin açık olarak yazılmaması gibi sebepler vardır. Konusu tespit edilenler arasında, dini ilimler ağırlıklı olmak üzere çeşitli sahalara ait kitaplar mevcuttur. Halk için yazılan kitaplar, medrese kitapları, tasavvuf, Kur'ân ve Kur'ân ilimleri, tıp, ansiklopedi, sözlükler bu yüzyılda Eyüp'te dolaşımda olan

kitaplardan bazılarıdır. Bu bölümde kitaplar konularına göre analiz edilerek incelenecektir.

XVII. yüzyıl Eyüp’ünde şüphesiz en çok dolaşımda bulunan kitap *Kur’an-ı Kerim*’dir. *Kur’an-ı Kerim*, bazı kişilerin terekelerinde bir defa bazı kişilerin tereklerinde birden çok görülmüştür. İslâm dininin kutsal kitabı olan *Kur’an-ı Kerim*, 15 farklı şekilde toplamda 67 defa terekelerde yerini almıştır. Bu grupta yer alan kitapların fiyatı 39 akçe ilâ 12.000 akçe arasında değişim göstermektedir.

Mushâf-ı Şerîf
Kelâm-ı Şerîf
Kelâm-ı Kadîm
Perişan Mushâf-ı Şerîf
Nâkıs Mushâf-ı Şerîf
Enâm-ı Şerîf
Kelâmullah
Mushâf-ı Şerîf Hediyyesi
Tefsir-i Amme-i Şerîf ile Ahirü’l-Kur’ân
Tefsir-i Hanefî Sure-i Buruc
Ahsenü’l-Hadis cild
Cildsiz Kelâmullah
Kelâm-ı İzzet ma’a Enâm-ı Şerîf
Mushâf-ı Şerîf ma’a Türki Kütüb
Mushâf-ı Şerîf bâ hatt-ı Ramazan Efendi

Tablo 23. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri’nde Kur’an-ı Kerim ve İlgili Eserler

Medreselerde okutulan kitaplar, Kur’an-ı Kerim ve onunla ilgili eserlerden sonra en çok dikkat çeken grubu oluşturmaktadır. XVII. yüzyıl boyunca Eyüp’te dolaşımda bulunan kitaplardan 163 tanesi medrese kitabıdır. Bu da oran olarak bu yüzyılda tespit edilen kitapların neredeyse % 28’ine denk gelmektedir. Medrese kitapları arasında çoğunlukla fıkıh, tefsir, belagat, nahiv, akaid, gramer, mantık gibi

ilimlere ait kitaplar vardır. Tüm bu medrese kitaplarının fiyat aralığı 3 ilâ 3.200 akçe arasında değişmektedir.

Medrese kitaplarından olan *Dekâiku'l-Hakâik*, Kemalpaşazâde'nin Vezîriâzam Makbul İbrahim Paşa'ya ithaf ettiği, Farsça eş anlamlı ve eş sesli kelimelerin arasındaki anlam farklılıklarına değindiği ve Türkçe olarak yazdığı eseridir.¹⁶³ Birçok kütüphanede nüshası bulunan (Süleymaniye, Nuruosmaniye, British Museum) bu kitap için Eyüp Sicilleri'nde 500 akçelik bir fiyat biçildiği görülmüştür.

Diğer bir medrese kitabı olan *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn*, Gazzâlî'nin, Bağdat'ı terkettiği dönemde yazdığı dinî, ahlâki, felsefî, tasavvufî içerikli eseridir.¹⁶⁴ İslam düşüncesinin en dikkat çeken eserlerinden biri olan bu kitap, Eyüp Sicilleri'nde yalnızca bir kere karşımıza çıkmıştır. 2.400 akçe fiyat biçilen bu kitabın nitelikli bir nüsha olabileceğini söylemek mümkündür. *Kimyâ-yı Sa'âdet* isimli kitap ise yine Gazzâlî'nin, *İhyâ* kitabının Farsça çevirisi olarak bilinmektedir, *İhyâ*'daki planın aynı şekilde muhafaza edildiği bu eser ibâdet, muâmelât, saadete giden yoldaki engeller ve son olarak saadete erme ve kurtuluş olarak dört bölümden oluşmaktadır.¹⁶⁵ *Kimyâ-yı Sa'âdet* kitabı da Eyüp Sicilleri'nde yalnızca bir kere karşımıza çıkmış olup aldığı fiyat ise 120 akçedir.

Risâle-i Kuşeyri olarak kayıtlara geçmiş olan *er-Risâle* kitabı, Kuşeyrî'nin 1045-1046 yıllarında tasavvufa dair yazmış olduğu eseridir.¹⁶⁶ Müellifin adı ile birlikte tanınmış olduğu için terekelerde *Risâle-i Kuşeyrî* şeklinde geçmektedir. Bu kitap için, 340 akçe değerinde bir fiyat biçildiği görülmüştür.

Şerhu Menâri'l-Envâr isimli kitap, *Menâr-ı İbn Melek* (300 akçe) olarak kayıtlara geçmiştir. Hanefî fıkıh âlimi olarak tanınan İbn Melek (Ferişteoğlu) tarafından en-Nesefînin fıkıh usulüne dair eserine yazdığı şerhidir.¹⁶⁷ Bu eserin yanı

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Özkan, "Dekâiku'l-Hakâik," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 111.

¹⁶⁴ H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 13 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s. 523.

¹⁶⁵ a.g.m., s. 523.

¹⁶⁶ Süleyman Uludağ, "Er-Risâle," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), s. 122.

¹⁶⁷ Baktır, "İbn Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), s. 175.

sıra aynı müellife ait *Ferişte Alayı* ve *Ferişteoğlu* isimleri ile iki eser daha terekelerde yerini almaktadır. Bu eserlerden *Ferişteoğlu* isimli eser, bilinen en eski Arapça-Türkçe sözlüklerden biri olup *Lugat-ı Ferišteoğlu*, *Lugat-ı Firiştizâde* ve *Lugat-ı İbn Firişte* gibi isimlerle anılmaktadır.¹⁶⁸

Mecmau'l-Bahreyn isimli kitap biri bir kadının terekesinde, diğeri bir çelebinin terekesinde yer almak üzere XVII. yüzyılda iki kere karşımıza çıkmaktadır. Bu kitap Âlî Mustafa Efendi'nin (Gelibolulu Mustafa Ali), Hâfız'ın gazellerine yaptığı elli üç Farsça nazirenin toplanmasıyla meydana gelen eseridir.¹⁶⁹ Bu eserlere sırasıyla 150 akçe ve 300 akçe değerinde fiyat biçilmiştir.

Terekelerde birden fazla tesadüf ettiğimiz kitaplardan bir tanesi de *Kenzü'd-Dekâik* isimli kitaptır. Bu kitap, genelde *Kenz* ismi ile üç defa terekelerde yerini almıştır. Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Hanefî fıkına dair kaleme aldığı eseridir. Kendi eseri olan *el-Vâfi*'nin özeti olan bu kitabın Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulduğu bilinmektedir.¹⁷⁰ Bu kitabın fiyatı, sırası ile 60, 120 ve 140 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

eş-Şâfiye, Arap grameri üzerine yazdığı eserlerle tanınmış olan İbnü'l-Hâcib'in, çeşitli alimler tarafından farklı dillerde şerhlerinin yazıldığı eseridir.¹⁷¹ Sarf ilmine ait olan bu esere 60 akçe değerinde bir fiyat biçildiği gözlemlenmiştir.

Dav'ü's-Sirâc isimli kitap da medreselerde okutulan kitaplardan bir tanesidir. Secâvendî'nin *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* isimli kitabının bir şerhidir. Kelâbâdî'nin bu eserini yazarken hocası Kâhuştavânî'nin ferâiz konulu derslerinde aldığı notlardan yararlandığından bahsedilmektedir.¹⁷² Bu kitap, 60 akçe değerinde fiyatı ile Eyüp'te dolaşımda olan, medreselerde okutulan ferâiz konulu eserlerden bir tanesidir.

¹⁶⁸ a. g. m., s. 176.

¹⁶⁹ Ömer Faruk Akün, "Âlî Mustafa Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), s. 419.

¹⁷⁰ Ahmet Yaman, "Kenzü'd-Dekâik," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), s. 262.

¹⁷¹ Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hacib," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 21 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), s. 57.

¹⁷² Bilal Saklan, "Kelâbâzî, Mahmûd b. Ebû Bekir," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), s. 192.

Tefsir-i Şerif Ebu's-suud
Hidâye cild-i sani
Ziyadât-ı Câmiu's-Sağîr
Câmiu's-Sağîr
Câmiu's-Sağîr Hüsâmeddin
Şerh-i Akaid
Dekayiku'l-Hakayık
Mutavvel
Ahlak-ı Alâî
Ferâiz Mecmuası
Hidâye cild-i evvel
Metn-i Menâr
Şerh-i Mukaddimeti Cevri
Feraiz-i Seydî
Dav'ül-misbah
Mesabih?
Telhis
Hidâye cild-i sâni
Telhis
Islâh ve İzah
Muhtasar
Mecma-ı İbn-i Melek
Dav'üs-Sirâc
Muhtasar Feraiz
Kütübü Muhtasarat
Sadrü's-Şeria
Kitâb-ı Dürer cild 1
Kitâb-ı Sadrü's-şeria cild 1
Nahiv Alayı
Şâtibi

Hindî
Taşköprüzâde Alayı 12
Şerhü'd-Dürer-i Kebîr 1
Tesyir
Şâtîbî Şerhi
Mutavassıt Alayı
Eşbah
Dürer
Nahiv Sarf Mecmuası
Sadrü's-Şeria
Mirkat Alayı
Kâdihân
Molla Cami
Hidâye
Menâr İbn-i Melek
Üskübî
Mecmua'ül-Bahreyn
Minyetü'l-muğni meâ Câmiu's-Sağîr
Cevâhirü'l-Fıkıh
Türkî Tefsir-i Tebâreke
Siyer-i Veysî Alayı
Sarf Alayı
Mecmua'ül-Bahreyn
Tefsir Şeyh cild
Nısıf Tefsir Şeyh cild
Tefsir-i Celâl cild
Şerh-i Alaka ve Camiu's-sağîr cild
Câmiu's-Sağîr fî'l-Hadis cild
Meşârik İbn Melek
Tefsir Ebu's-suud cild
Uyûnü't-Tefâsir cild

Mesâbih İbn-i melek cild 1
Mesâbih-i Şerîf cild
Nakıs Mesabih cild
Sadrü's-Şeria cild
Ahi Çelebi Hâşiye-i Sadrü's-şeria cild
Kadı Beyzâvî cild
İhyâ-i Ulûm
Kenz cild
Kimya-yı Saadet cild
Mutavassıt Ahteri cild
Dürer cild
Siyer-i Veysi cild
Ziyâ'ü'l-Mesâbih Hâşiye İbn-i Melek cild
Risâle-i Kuşeyrî cild
Seyyid Ali eş-Şerhü's-Şir'a cild
Zühretü'r-Riyâz cild
Metn-i Meşârik cild
İfsah Kâfiye cild
Şerh-i Muhtasar fî'l-Fıkıh
Akaid-i Molla Celâl
Şerh-i Akaid cild
Cevâhirü'l-Fıkıh
İslâh ve İzah
Nısıf Zeylai şerh-i Kenz Cild
Şerh-i Şâtıbi cild
Muhtasar fî'l-meâni cild
Defa Muhtasar cild
Mutavassıt cild
İftitah cild
Kutbiddin Tasdîkat ma'a Tasavvurât cild
Tavzih cild

Şerh-i Akaid cild
Kutbiddin Seydi
İşaguci mea Hüsam-ı Kati
Şerh-i Dibâce
Telhis cild
Dav cild
Muhtasar Mevzuat cild
Def'a dürer cild
Hayâli ale'l-akaid cild
Şâfiyye cild
Fârisi Tefsir cild
Ferişte Alayı
Misbâhü'l-hidâye ma'a nakıs Mutavvel ma'a Âdâb
Metn-i Ferâiz ve Seyyid Şerîf
Defa Metn-i Feraiz 1
Sarf
Câmiu's-Sağır
Nahiv şerh
Mantık
Sadrü'ş-Şeria
Gunye
Kenz
Nakıs Camiu's-sağır
Eşbah 1
Sarf 1
Feraiz-i Seydi
Nahiv 1
Defa Ferâiz-i Seydi ve Kasîde
Def'a Câmi
Riyâzü's-Salihîn
Seyyid ale'l-Feraiz?

Tefsir-i Kadı Beyzavi
Dürer Gürer
Yahya Efendi Fetavası
Kitab-ı Dürer
Mecmua-i Kadri Efendi 7
Hidâye cild 2
Kutbiddin
Keşşâf Kıt'a
Lügat-ı Mirkat cild
Arabî Lügat ma'a Fârisî
Şerh-i feraiz mea lamii Cild
Mülteka'l-Ebhûr
Kudûrî
Kitâb-ı Sarf ve İbrahim Halebî ve Kuduri
Kitab-ı Mültekâ cild 1
Mülteka'l-Ebhur
Mültekâ
Kudûrî
İbrahim Halebî cild
Mülteka ma'a Şakaik cild
Muhtasar Vikaye cild
Vikaye tercümesi cild
Nâkıs Mültekâ
Def'a Mecmua ve Kudîri 1
Şerh-i Vikaye
Mülteka'l-Ebhur
Şah u Gedâ Ferišteoğlu Kuduri (1-1-1)
Kudûrî ma'a?
Kudûrî ma'a Mecmua 3
Mültekâ
Hutut-ı Mültekâ

Mülteka'l-Ebhur
İbrahim Halebi
Muhtarat Nevâzîl ve Mültekâ

Tablo 24. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Medrese Kitapları

Eyüp terekelerinde yer alan kitaplar arasında toplamda 15 tane sözlük olduğu dikkatleri çekmektedir. Bu sözlüklerden bazıları açık isimleriyle yazılmışken bazıları da hakkında pek bilgi edinemeyeceğimiz türden “*Arabî Lügat*”, “*Farisî Lügat*”, “*Kamus Nısıf*” gibi ifadelerle kayıtlara geçmiştir. Tüm bu sözlüklerin fiyat aralığı 15 ilâ 2.000 akçe arasında değişmektedir.

Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden Râzî'nin (Muhammed b.Ebû Bekir) en meşhur eserlerinden biri olan *Muhtâru's-Sihâh* isimli sözlük âlimlerin bilmesi gereken kelimelerden oluşmaktadır.¹⁷³ *Muhtâru's-Sihâh* ismi ile terekeye kaydedilen bu sözlüğe 500 akçe değerinde bir fiyat biçilmiştir.

Mutarrizî de Arap dili ve edebiyatı âlimi olarak bilinmektedir. 1213'te vefat etmiş bu âlimin birçok eseri mevcuttur. Mutarrizî'nin *el-Muğrib fî Lugati'l-Fıkh* Hanefî fıkıh kitaplarında geçen kelimelerin anlamlarının yer aldığı bir eseri olup, *El-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib* ise bu eserin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi ile meydana gelen eseridir.¹⁷⁴ XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde Mutarrizî'ye ait iki sözlük tespit edilmiş olup bunlardan biri tanesi 500 akçe değerinde *Muğrib el-Luga* diğeri ise 150 akçe değerindeki *Muğrib-i Mutarrizi*'dir.

et-Ta'rîfât, Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin talebelere kolaylık sağlanması amacıyla kendi devrine kadar İslâmî ilimler alanında yazılmış belli başlı eserlerde yer alan kelimeleri derlediği bir sözlüğüdür.¹⁷⁵ Bu eserde birçok ilim dalına dair önemli kelimeler yer almaktadır. XVII. yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde bu eser iki defa karşımıza

¹⁷³ Hüseyin Elmalı, “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), s. 487.

¹⁷⁴ M. Sadi Çöğenli, “Mutarrizî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), s. 376.

¹⁷⁵ Sadreddin Gümüş, “Et-Ta'rîfât,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), s. 29.

çıkılmaktadır. Bir tanesi *Ta'rîfât* ismi ile 50 akçe iken diğeri *Ta'rîfât li Seyyid Şerîf* ismi ile 60 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde rastladığımız bir diğeri sözlük ise Meydânî'nin müellifi olduğu *es-Sâmî fi'l-esâmî* isimli sözlüğüdür. Dini tabir ve kelimeler, canlılar, semavi varlıklar ve dünyevi varlıklar olarak dört bölümden oluşan bu sözlük, 1104 yılında Arapça-Farsça olarak düzenlenmiştir.¹⁷⁶ Bu eser, XVII. yüzyılda bir şeyhin terekesinde 15 akçe değerinde, *Sâmî fi'l-esâmî* ismi ile kayıtlıdır.

Asıl adı *Letâ'ifü'l-i'lâm fi işârâtı ehli'l-ilhâm* olan sözlük Abdürrezzâk Kâşânî tarafından yazılmıştır. Eyüp terekelerinde *Letâ'ifü'l-i'lâm* şeklinde, 60 akçelik fiyatı ile yerini almıştır. Tasavvuf terimlerinin açıklandığı bu kitapta 1785 tasavvuf terimi yer almakta olup, bu alanda yazılmış olan kitapların en kapsamlısı olarak bilinmektedir.¹⁷⁷

Hakkında pek fazla bilgiye erişilemeyen Abdullah Kestelî'nin yazmış olduğu Arapça-Türkçe sözlük de XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde karşımıza çıkmaktadır. *Mirkâtü'l-Luga* isimli bu sözlük, *Lügat-i Mirkat* ismi ve 60 akçe değerindeki fiyatı ile bir şeyhin terekesinde yer almaktadır. Bu sözlükte, Cevherî'nin *es-Sıhâh fi'l-Luga'sında* yer alan 14.000 madde başı ile Fîrûzâbâdî'nin *el-Kamûsü'l-Muhî't*'inde yer alan 16.000 madde başı olmak üzere toplamda 30.000 kadar Arapça kelimenin Türkçe karşılıkları yer almaktadır.¹⁷⁸

Kâmus Kıtası
Mutavvel Muhtârü's-Sıhâh
Kamus Nısıf
Muğrib el-Luga
Muğrib-i Mutarrizî

¹⁷⁶ Zülfikar Tüccar, "Meydânî, Ahmed b. Muhammed," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), s. 502.

¹⁷⁷ Süleyman Uludağ, "Kâşânî, Abdürrezzâk," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), s. 6.

¹⁷⁸ Nuri Yüce, "Abdullah Kestelî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), s. 112.

Ta’rifât
Kitâb-ı Lügat cild 1
Ta’rifât -ı li Seyyid Şerif cild
Sâmî fi’l-esâmî cild
Kâmus
Ahteri-i Sağır
Lügat-i Ahteri
Letâifü’l-İlâm cild
Lügat-ı Mirkat cild
Arabî Lügat ma’a Fârisî

Tablo 25. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri’nde Yer Alan Sözlükler

Tasavvuf alanına geldiğimizde ise birçok kıymetli kitabın Eyüp terekelerinde yer aldığını görmekteyiz. XVII. yüzyılda dolaşımda olan 12 tane tasavvuf kitabı vardır. Eyüp’te dolaşımda bulunan bu kitapların fiyat aralığı 42 akçe ilâ 1.000 akçe arasında değişmektedir. Bunlardan en pahalısı 1.000 akçe değerindeki *Altıparmak*’tır. Eyüp terekelerinde *Kitâb-ı Altıparmak* ve *Altıparmak* isimleri ile iki kez karşılaştığımız bu kitabın her iki terekede de fiyatı aynıdır. Bu Türk mutasavvıfı ve âlimi olan Altıparmak Mehmed Efendi’nin *Meâricü’n-nübüvve* isimli eserinin tercümesi olarak bilinmektedir.¹⁷⁹

Meslekü’t-tâlibîn ve’l-vâsılîn isimli kitap öncü mutasavvıf Abdullâh-ı İlâhî tarafından 1483 yılında yazılmıştır. Türkçe olarak yazılmış bu eserde tasavvufî hayatın âdâb ve erkânına dair bilgiler yer almaktadır.¹⁸⁰ *Meslekü’t-tâlibîn Alayı* olarak kayıtlara geçmiş olan bu kitaba 105 akçe fiyat biçilmiştir.

Rifâiyye tarikatının kurucusu olan Ahmed er-Rifâî’nin müellifi olduğu *el-Mecâlisü’s-Seniyye* kitabı da Eyüp terekelerinde iki ayrı kayıta karşımıza çıkmaktadır. *el-Mecâlisü’s-seniyye* Menâkıbnâmelerde nakledilen rivayetlerin sonradan

¹⁷⁹ Adnan Karaismailoğlu, “Altıparmak Mehmed Efendi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989).

¹⁸⁰ Mustafa Kara, Hamid Algar, “Abdullâh-ı İlâhî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), s. 112.

Mustafa Reşîd er-Rifâî tarafından derlenmiş şeklidir. Meclisler tasavvufî sohbet ve mev'izalardan ibarettir. Eser, Kudsîzâde Kadri tarafından *Mecâlis-i Hazret-i İmâm Rifâî* adıyla tercüme edilmiştir.¹⁸¹

Esmâ-i Hüsnâ şerhi ile birlikte kaydedilerek toplamda 120 akçe olarak fiyatlandırılmış olan *Risâle-i Mahmud Efendi* isimli kitabı, mutasavvıf Açıkbaş Mahmud Efendi'nin yazmış olabileceğini düşünmekteyiz. Açıkbaş Mahmud Efendi'nin *Risâle-i Nurbahşiyye* isminde bir tasavvuf kitabı olduğu ve Hemedânî'nin *Evrâd-ı Fethiyye* isimli eserini şerh ve tercüme ettiğinden bahsedilmektedir.¹⁸²

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde rastladığımız bir diğer tasavvuf kitabı ise Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf* isimli kitabıdır. Bu kitap Eyüp'te *Taarruf fi't-tasavvuf* ismi ile 120 akçe fiyatıyla, bir şeyhin terekesinde yer almaktadır. Erken dönem tasavvuf eserlerinden biri olan *et-Ta'arruf*'un tasavvuf tarihinde önemli bir eser olduğundan bahsedilmektedir.¹⁸³

Divân-ı Mağribi isimli kitap da yine XVII. yüzyılda Eyüp'te yaşamış bir şeyhin terekesinde karşımıza çıkmaktadır. *Divân-ı Mağribi Alayı Sihâh-ı Acem Alayı* şeklinde iki kitap için 60 akçe fiyat biçildiği görülmüştür. Şîrîn-i Mağribî'nin tasavvuf ve vahdet-i vücud ile ilgili şiirlerden oluşan bu kitabının tam adı *Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî'dir*.¹⁸⁴

et-Tenvîr fî iskâtı't-Tedbir, İbn Atâullah el-İskenderî'nin tevekkül ve teslimiyet konularını ele aldığı bir eseridir.¹⁸⁵ Eyüp'te yalnızca bir kere karşımıza çıkmış olan bu kitaba 60 akçe değerinde bir fiyat biçilmiştir.

Bir diğer tasavvuf kitabı ise kayıtlara *Evrâd-ı Fethiyye Alayı* (205 akçe) ismi ile geçmiştir. Kübreviyye tarikatının Hemedâniyye kolunun kurucusu Hemedânî

¹⁸¹ Mustafa Tahralı, "Ahmed Er-Rifâî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989).

¹⁸² Hasan Kamil Yılmaz, "Açıkbaş Mahmud Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988).

¹⁸³ Süleyman Uludağ, "Kelâbâzî, Muhammed b. İbrâhim," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022).

¹⁸⁴ Necdet Tosun, "Şîrîn-i Mağribî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s. 193.

¹⁸⁵ Mustafa Kara, "İbn Atâullah El-İskenderî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 19 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), s. 337.

tarafından tertip edilmiş olan *Evrâdü'l-fethiyye*'nin üç farklı şehirde basıldığı bilinmektedir.¹⁸⁶

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ ve Risâle-i Mahmud Efendi
Meslekü't-Tâlibîn Alayı
Mecâlis-i Seniyye cild
Taarruf fî't-Tasavvuf cild
et-Tenvir fî İskâtı'-Tedbîr
Menakıb-ı Veysel Karanî ma'a Mir'at
Divân-ı Mağribî Alayı Sihâh-ı Acem Alayı cild
Mecâlis-i Seniyye
Kitâb-ı Altıparmak
Altıparmak
Evrâd-ı Fethiyye Alayı
Letaifü'l-İlâm cild

Tablo 26. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Tasavvuf Konulu Kitaplar

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde halk için yazılmış kitaplar da epeyce fazladır. Eyüp'te tespit edilen kitaplardan yaklaşık olarak 70 tanesinin halk için yazılmış olan kitaplar olduğu tespit edilmiştir. Halk için yazılmış kitaplar bölümünde yer alan kitaplar aynı zamanda medreselerde okutulan kitaplar olabildiği gibi edebiyat veya fıkıh konulu eserler de olabilmektedir. Bunlara örnek olarak; *dîvânlar*, *mevlidler*, *Gülistan*, *Mültekâ*, *Vikâye*, *Kudûrî*, *Şahîdi* isimli kitaplar sayılabilir.

Halk tarafından okunan kitapların başında Muhammediye gelmektedir. Eyüp terekelerinde toplamda 4 terekede rastladığımız bu kitabın fiyatı 118 akçe ilâ 1.000

¹⁸⁶ Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emir-i Kebîr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 187.

akçe arasında değişmektedir. Osmanlı dinî-tasavvufî kültürünün oluşmasına büyük katkılar sağlayan bu eser hakkında yukarıda ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Ferîdüddin Attar'ın evliya menkıbelerine dair yazmış olduğu *Tezkiretü'l-Evliyâ* isimli eseri de halk için yazılmış olan kitaplardan bir tanesidir. Velîlerin Kur'an ve Sünnet'i açıkladığı sözlerinden halkın ve âlimlerin yararlanması, kalplere Allah sevgisinin yerleşmesine vesile olabilmesi amacıyla yazılmış¹⁸⁷ olan bu kitaba 100 akçe fiyat verildiği görülmüştür.

Tereke kayıtlarına geçmiş olan bir diğer halk kitabı ise 1.000 akçe değerindeki *Kasîde-i Berîde* (*Kasîdetü'l-Bürde* olmalı) isimli kitaptır. Busîrî isimli bir sûfinin Hz. Muhammed için yazmış olduğu ünlü bir kaside olan bu kitap on bölümden oluşmaktadır. Üzerine birçok şerh, hâşiye, telmih, nazîre yazılmış olan bu kitap İslâm dünyasındaki en meşhur kitaplardan biridir.¹⁸⁸ Bu kitapların yanı sıra halk arasında en yaygın olan kitaplar ise şunlardır: *Risâle-i Birgili*, *Hilye-i Şerîf*, *Hâfız*, *Leylâ-i Mecnûn*, *İmâdü'l-İslâm*, *Mevlid-i Şerîf*, *Şurûtü's-salâh*, *Tabir-nâme*. Tüm bu halk kitaplarının fiyat aralığı 12 akçe ilâ 1.000 akçe arasında değişmektedir.

Divân-ı Hâfız
Menâsik-i Hac
Dede Efendi
Kitâb-ı Muhammediye Kıtası
Menâsik-i Hac
Risâle-i Birgili
Şerh-i Kasîde ve Sarı
Hafız Alayı
Kasîde-i Berîde (Bürde?)
Def'a Hâfız alayı
Tezkire-i Evliyâ

¹⁸⁷ Reşat Öngören, "Tezkiretü'l-Evliyâ," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), s. 74.

¹⁸⁸ Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001).

Muhammediye
Birgili Mecmuası
Risale-i Birgili
Tabirnâme 1
Hafız
Hilye-i Şerîf
Tarikat-i Muhammediye
Silsiletü'z-Zeheb
Tezkire-i Latîfî
Tenbihü'l-Ğaifilin Nakıs
Şurûtu's-Salah
Kasîde-i şerh-i ibn-i Fâsi cild
Farisi Leylâ-i Mecnûn
Farisi Tenbirü'l-Ğâfilîn
Esmâ'ü'l-Hüsna Şerhi ve Tasdikât
Divan-ı Hafız
Kasîde İbnü'l-Fâris
Muhammediye
İmadü'l-İslam
Hilye-i Şerîf
Mevlid-i Şerîf ve Rûşen-i Mecâlis
Şâhidî
Gülistân-ı Müzehheb
Mecmua-ı Vasiyyeti- Ali ve Gülistan
Gülistan-ı Burûsevi
Divân-ı Şâhî cild
Gülistan Pend-i Attar mea Nasihat-i Müluk
Gülistan

Tablo 27. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Halk Kitapları

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde 12 tane de tarih konulu kitaba rastlanmıştır. Bu kitapların fiyatı 50 ilâ 500 akçe arasında değişmektedir. Tarih kitaplarından biri Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ıdır. Âşıkpaşazâde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Fatih Devri'nin sonlarına kadar gelen bu eserle tanınmıştır.¹⁸⁹ *Tevârih-i Âl-i Osmân* kitabına 120 akçe fiyat biçilmiştir.

Râznâme-i Hüseyin Efendi isimli kitap ise, Kefevî Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitap Kefevî Hüseyin Efendi'nin bir diğer kitabı olan *Sevânihu't-Tefe'ül ve Levâhu't-Tevekkül* isimli kitabının üzerine ilâve yapılarak tekrar yazılmış halidir.¹⁹⁰ Fiyatı ise 50 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

Bir diğer tarih kitabı ise *Ramazanzâde Tevârihi*'dir. Bu kitap, Ramazanzâde Mehmed Çelebi'nin yazmış olduğu *Siyer-i Enbiyâ-i İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-i Kirâm ve Menâkıb-ı Âl-i Osmân* isimli kitap olmalıdır. Mehmed Çelebi, bir devlet görevlisi olmasına rağmen daha çok yazmış olduğu bu tarih kitabı ile tanınmaktadır.¹⁹¹ Mehmed Çelebi'nin bu eserine 120 akçe fiyat biçilmiştir.

İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* isimli kitabı *Metn-i Bidâye* şeklinde, 200 akçe fiyatı ile kayıtlara geçmiştir. İslâm tarihini anlatan bu eserde, kâinatın yaratılışından başlayarak H. 767 yılına kadar olan dönem kronolojik bir şekilde anlatılmıştır. Eser genellikle iki bölüm olarak düşünülmektedir; İslâm tarihine ayrılan el-Bidâye bölümü ve akaid konularına ayrılan en-Nihâye bölümü.¹⁹² XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde bulunan diğer tarih kitapları ise şunlardır: *Tevârih-i Taberî*, *Nâkıs Taberî*, *Takvim Tarihi*, *Taberî Alayı*, *Câm-ı Cem*.

Ramazanzâde Tevârihi
Râzname-i Hüseyin Efendi
Nâkıs Taberî
Takvim Tarihi
Tevârih-i Âl-i Osman cild

¹⁸⁹ Abdülkadir Özcan, "Âşıkpaşazâde," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), s. 7.

¹⁹⁰ Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi," s. 187.

¹⁹¹ Abdülkadir Özcan, "Mehmed Çelebi, Ramazanzâde," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), s. 450.

¹⁹² Abdülkerim Özeydin, "El-Bidâye ve'n-Nihâye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), s. 131.

Tevârih-i Taberi [mevkuftur]
Tevârih-i Taberi ma'a Evrâk-ı Perişan?
Taberî Alayı
Metn-i Bidâye
Câm-ı cem Fârisî cild
Câm u cem

Tablo 28. XVII. Yüzyıl Eyüp Sicilleri'nde Yer Alan Tarih Konulu Kitaplar

3.3. Üsküdar'da ve Eyüp'te Kitaplar: Bir Mukayese

Bu bölümde Eyüp Kadı Sicillerinde tespit edilen kitapların tür ve nitelikleri ile Üsküdar Kadı Sicillerinde karşımıza çıkan kitapların karşılaştırılması yapılacaktır.¹⁹³ XVII. yüzyılda Üsküdar Şer'iyye Sicilleri'nde 225 defter bulunmaktadır. Bu defterler arasında toplamda 57 kişinin kitap sahibi olduğu ve bunların 45'inin erkek 12'sinin ise kadın olduğu görülmektedir. Eyüp bölgesinde ise XVII. yüzyıla ait 112 defter mevcuttur. Kitap sahibi olan 61 kişi tespit edilmiş olup 50'si erkek, 11'i ise kadındır. Eyüp'teki defter ve tereke sayısı Üsküdar'a göre çok daha az olmasına rağmen, konu kitaplara ve kitap sahiplerine geldiğinde Eyüp'ün daha öne çıktığı görülmektedir. Eyüp Şer'iyye sicilleri de Üsküdar oranında olsaydı, Eyüp sakinlerinden kitap sahibi kişilerin ve kitap sayısının iki katına çıkabileceği çıkarımında bulunmak mümkündür.

	Üsküdar	Eyüp
Defter Sayısı	225	112
Tereke Sayısı	1266	679
Kitap Bulunan Tereke Sayısı	57	61
Kitap Sahibi Erkek Sayısı	45	50
Kitap Sahibi Kadın Sayısı	12	11
Kitap Sayısı	536	590

Tablo 29. Üsküdar ve Eyüp'te Şer'iyye Sicilleri, Terekeler ve Kitap Sahipleri

¹⁹³ Karşılaştırılma yapılırken Esra Karayel MUHACIR'ın hazırlamış olduğu *Osmanlı Üsküdar'ında Bilginin Toplumsallaşması XVI.-XVIII. Yüzyıllar (Şer'iyye Sicilleri Işığında)* isimli doktora tezinden yararlanılmıştır.

XVII. yüzyılda Eyüp ve Üsküdar tereke kayıtları incelendiğinde ortaya birbirinden farklı kitaplar ve kitap kaydetme usulleri çıkmaktadır. Kitap adları standart bir şekilde kayda geçirilmediği için kitaplar gerek Üsküdar'da gerekse Eyüp'te farklı biçimlerde kaydedilmiş olabilmektedir. Bazı terekelerde *Kudûri* tek başına kaydedilmişken bazı durumlarda başka kitaplarla ile birlikte tek bir başlık altında kaydedildiği görülmektedir. Bunlar bazen kitapların haşiyeleri ya da şerh yazan kimselerin isimleri ile de birlikte kaydedilmiş olabilmektedir. Fakat haşiyeler ve şerhlerin dışında kitap isimlerinin topluca yazılarak ortak bir değer belirlendiği de olmaktadır. Kitap isimlerinin farklı şekillerde kaydedilmesi tereke kayıtlarını tutan katiplerin o kitaplarla ilgili bilgi düzeyiyle ilgili olabilir. Kitap fiyatlarındaki farklılıklar ise, kitabı yazan hattatın yazısının güzelliği ve şöhreti, kitabın telif veya istinsâh tarihi, cilt ve tezhibi olması ve kitabın piyasada az veya çok olması ile açıklanabilir.¹⁹⁴ Terekelerde yer alan kitapların fiziksel özelliklerini bilemediğimiz için Eyüp ve Üsküdar terekelerinde bulunan kitapların fiyatları ile ilgili mukayese yapmak doğru olmayacaktır.

Eyüp ve Üsküdar kitap terekelerini karşılaştırdığımız zaman kitapların fiyat veya kayıt özellikleri tespit edilebilmektedir. Örneğin *Kadıhan* kitabı Üsküdar'da toplamda iki ayrı terekede mevcut iken (4.000 ve 800 akçe) Eyüp'te ise yalnızca bir terekede ve 905 akçe fiyatla kayıtlara geçmiştir. Üsküdar'da bulunan bir *Kadıhan*'ın nitelik bakımından Eyüp'teki *Kadıhan*'a göre daha iyi bir nüsha olduğu söylenebilir. Üsküdar ve Eyüp'te yer alan *Kadıhan* kitaplarının nitelik bakımından daha düşük düzeyde olanları fiyatça birbirine yakinken Üsküdar'daki *Kadıhan*'lardan bir tanesinin bu *Kadıhan*'lardan 5 kat daha değerli bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır.

İnceleyeceğimiz bir diğer örnek ise *Ahterî*'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nda en çok kullanılan sözlüklerden biri olan *Ahterî* her iki kazada da karşımıza çıkan kitaplardandır. Bazı kayıtlarda *Lügat-ı Ahterî*, bazı kayıtlarda *Mutavassıt Ahterî*, bazı kayıtlarda ise yalnızca *Ahterî* olarak kaydedilmiştir. Üsküdar'daki fiyat aralığı 350 akçe ile 1500 akçe arasında değişirken ve toplamda 5 ayrı nüsha karşımıza çıkarken

¹⁹⁴ Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, s. 171–172.

Eyüp'te fiyat aralığı 760 akçe ile 2000 akçe arasında değişmektedir. *Ahterî* kitabı Eyüp'te toplamda 3 ayrı nüsha olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yusûf ile Züleyhâ kitabı, XVII. yüzyılda yalnızca Üsküdar kazasında karşımıza çıkan kitaplardandır. Üsküdar'da *Yusûf ile Züleyhâ*/*Yusuf ile Züleyhâ Fârisî* olarak iki farklı şekilde kaydedilmiş (toplamda 3 tane) olan bu kitabın fiyatı 20 akçe ile 160 akçe arasında değişmektedir.

Cevâhir-i Fıkh kitabı, her iki kazada da karşımıza çıkan kitaplardandır. Kitap adlarında bir standardın olmadığı bu kayıtlarda da açıkça görülmektedir. Örneğin; Üsküdar'da *Cevâhir-i Fıkh* şeklinde Farsça bir tamlama ile yazılmışken, Eyüp'te karşımıza çıkan nüshalar *Cevâhirü'l-Fıkıh* şeklinde Arapça tamlama ile yazılmıştır. Bu kitapların fiyat aralıklarının ise çok farklı olmadığı görülmektedir. Üsküdar'daki 50 akçe iken Eyüp'teki iki nüshadan biri 60 ikincisi ise 80 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

Her iki kazada da karşımıza çıkan *Şifâ'nın* Üsküdar'da tespit ettiğimiz nüshası *Şifâ* ismiyle bir defa 305 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Eyüp'te ise *Mükemmel Şifâ*, *Şerh-i Şifâ* ve *Şifâ Kadı İyâz* isimleriyle birbirinden farklı adlarla 4 defa kaydedilmiştir. Bunların fiyat aralığına baktığımız zaman 200-840 akçe arasında değişmektedir. Bu verilere göre Şifa kitabının Eyüp kazasında daha yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Evrâd-ı Şerîf kitabı çok değişken fiyat aralığına sahip kitaplar arasındadır. Her iki kazada da ikişer tane olarak karşımıza çıkan bu kitap Üsküdar terekelerinde de Eyüp terekelerinde de *Evrâd-ı Şerîf* şeklinde yazılmıştır. Üsküdar kazasında 50 akçe, Eyüp kazasında ise 400 ve 800 akçe değerinde fiyatları olan *Evrâd-ı Şerîf* kitabının fiyat aralığındaki bu fark oldukça dikkat çekicidir.

Her iki kazada da karşımıza çıkan kitaplardan bir diğeri *Menâsik-i Hac* kitabıdır. Hac ibadetinin emir ve yasaklarını anlatan bu kitap, Üsküdar'da *Hayâlî ma'a Menâsik-i Hac* 150 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Eyüp'te ise *Menâsik-i Hac* (20 akçe), *Menâsik-i Hac* (meblağ verilmemiş) ve *Füsûs ve Menâsik* 400 akçe olarak 3 defa karşımıza çıkmaktadır. Tek bir kitap olarak fiyat biçildiğinde 20 akçelik bir değer aldığı görülmektedir. Üsküdar'da *Hayali* kitabı ile birlikte zikredilerek paha biçilen bu kitaba Eyüp'te de *Füsûs* kitabı ile birlikte bir fiyat verilmiştir. Eyüp kazasında daha

yaygın olan *Menâsik-i Hac*'ın tek bir kitap olarak kaydedildiğinde 20 akçelik bir değer aldığını göz önünde bulundurduğumuzda fiyatının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu bakımından değeri düşük olduğu için diğer kitaplarla birlikte fiyatlandırıldığı düşünülebilir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere kitap fiyatları ve kitapların isimleri mahkemelerde veya kâtiplerin yazım biçimlerinde farklılaşmakta ve standart bir yazım şekli bulunmamaktadır. Zaman zaman Arapça veya Farsça tamamlamalarla yazılabilen kitaplar kimi zamanda farklı bir kitapla kaydedildiği için yazım ya da fiyat noktasında standart bir özelliğe sahip olmamaktadır. Tereke kayıtlarında kitapların tek bir kitap olarak değil de başka bir kitapla birlikte kaydedilmesi bu kitapların fiyatlarını öğrenmemize imkân bırakmamaktadır. Bu sebepten dolayı iki-üç kitap birleştirilerek ya da “Alayı” ifadesi kullanılarak kayıtlara geçmiş kitapların değerlerini saptamak çok zordur.

Üsküdar ve Eyüp kazalarına ait tereke kayıtlarından çıkan sonuca göre insanların en çok sahip olduğu kitap iki kazada da değişmeyerek *Kur'ân-ı Kerîm* (Mushaf-ı Şerif, Mushaf, Kelam-ı Kadim) olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra Eyüp'te en sık rastlanan kitap *Taşköprüzâde* iken Üsküdar'da *Kâfiye* kitabı olmuştur. *Gülistân* kitabı her iki bölgede de 5 kere varlığını göstererek en çok dolaşımda bulunan ortak kitap olmuştur. Devamında ise fıkıh, hadis, gramer gibi konularda, medreselerde okutulan kitaplar ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Kitap Adı	Üsküdar Sicillerindeki Kayıt Şekli	Fiyatı	Eyüp Sicillerindeki Kayıt Şekli	Fiyatı
Ahterî	Lügat-ı Ahterî	300; 350 akçe	Lügat-ı Ahterî	2000 akçe
	Ahterî	1500; 900 akçe	Ahterî-i Sağır	760 akçe
			Mutavassıt Ahterî	1080 akçe
Kadıhan	Kadıhan	4000; 800 akçe	Kadıhan	905 akçe
Molla Câmi	Molla Cami	1118; 153 akçe	Molla Cami	450 akçe
Keşşâf	Tefsir-i Keşşâf		Keşşâf Kıt'a	450 akçe

Kenz	Kenz şerhi	32; 200 akçe	Kenz	60; 140 akçe
			Nısıf Zeylai Şerh-i Kenz	480 akçe
			Kenz cild	120 akçe
Yusuf Züleyha	Yusuf ile Züleyha	160; 20 akçe	Yok	
	Yusuf ile Züleyha Farisi	80 akçe		
Zevâhirü'n-Nücûm	Yok		Zevâhirü'n-Nücûm (1 cilt 43 cüz)	8600 akçe
Gunye	Kitab-ı Gunye	55; 550 akçe	Gunye	160 akçe
Şâtibi	Şâtibi ve Talim	100 akçe	Şâtibi	275 akçe
			Şâtibi Şerhi	140 akçe
			Şerh-i Şâtibi	120 akçe
Ebu's-Suud	Tefsir-i Ebu's-Suud Efendi	12.000 akçe	Tefsir-i Şerif Ebu's-Suud	500 akçe
			Kıt'a-i Tefsir-i Suudi	50 akçe
			Tefsir- Ebu's-Suud	1200 akçe
Islâh İzah	Islâh ve İzah	315; 1000 akçe	Islâh ve İzah	300; 120 akçe
Dürer Gürer	Dürer	1050 akçe	Dürer	1000; 1200 akçe
	Dürer Gürer	2000 akçe	Dürer Gürer	400 akçe
			Kitab-ı Dürer	1500; 3200 akçe
			Dürer cild	1320 akçe
			Şerhü'd-Dürer-i Kebir	70 akçe
Şâh u Gedâ	Ta'lim Müteallim ve Şâh u Gedâ ve Risâle-i Tıbb	62 akçe	Şâh u Gedâ Feriştioğlu Kudûrî	60 akçe
	Şâh ü Geda	20 akçe		
Tıbb-ı Nebevî	İbn-i Şerîf ma'a Tıbb-ı Nebevî	305 akçe	Tıbb-ı Nebevî 10	200 akçe
Sadrü's-Şeria	Hâşiye Sadrü's-Şerîa	150 akçe	Sadrü's-Şeria	500; 1400; 480; 250; 360; 390; 1200 akçe
	Sadrü's-Şeria	500 akçe	Kitâb-ı Sadrü's-Şeria	400 akçe

			Ahi Çelebi Hâşiye-i Sadrü's-Şeria	900 akçe
Menâsik-i Hacc	Hayâlî ma'a Menâsik-i Hâc	150 akçe	Menâsik-i Hac	20 akçe
			Menâsik-i Hac	fiyatsız
			Füsûs ve Menâsik	440 akçe
Şifâ	Şifâ'	305 akçe	Mükemmel Şifâ	200 akçe
			Şerh-i Şifâ	840; 730 akçe
			Şifa Kadı İyaz	120 akçe
Vikâye	Vikâye İbn Melek	320 akçe	Muhtasar Vikâye cild	320 akçe
	Vikâye	30 akçe	Vikâye Tercümesi cild	240 akçe
			Şerh-i Vikâye	360 akçe
Kudûrî	Şifâ-i Kudûri	250 akçe	Kudûri	200; 300 akçe
	Kudûri	300 akçe	Kitâb-ı Sarf ve İbrahim Halebî ve Kudûrî	91 akçe
	Kudûri Köhne	35 akçe	Defa Mecmua ve Kudûrî	130 akçe
			Şâh u Gedâ Ferişteoğlu Kudûrî	500 akçe
			Kudûrî ma'a	300; 500 akçe
Cevâhir-i Fıkıh	Cevâhir-i Fıkıh	50 akçe	Cevâhirü'l- Fıkıh	80; 60 akçe
Metn-i Meşârik	Metn-i Meşârik	120 akçe	Metn-i Meşârik	240 akçe
Divân-ı Hâfız	Divân-ı Hâfız	80 akçe	Divân-ı Hâfız	300; 50 akçe
	Divân-ı Mehmed, Fezail'i Mekke ve Medine, Futuhât- ı Şam, Divân-ı Hafız Ceman 4	1000 akçe		
Hidâye	Hidâye	2000 akçe	Hidâye	1010 akçe

			Hidâye cild-i Evvel	300 akçe
			Hidâye cild-i Sani	500; 150 akçe
			Hidâye cild 2	700 akçe
Mantık	Risale-i Mantık maa İmad	160 akçe	Mantık	100 akçe
	Mantık	45 akçe		
İbn-i Melek	Vikaye-i İbn-i Melek	320 akçe	Mecma-ı İbn-i Melek	150 akçe
	Meşarık-ı İbni Melek	800akçe	Menâr İbni Melek	300 akçe
	Menâr İbni Melek	300 akçe	Meşarık İbn Melek	720 akçe
	İbn-i Melek	150 akçe; 430 akçe	Mesabih İbn-i Melek	1200 akçe
			Ziyaü'l Mesabih Haşiye İbn-i Melek	360 akçe
Mutavassıt	Mutavassıt	40; 80 akçe	Mutavassıt Alayı	600 akçe
			Mutavassıt Ahteri? Burada olmayaabilir	1080 akçe
			Mutavassıt cild	60 akçe
Câmiü's-Sağır	Câmiü's-Sağır	130 akçe	Câmiü's-Sağır	35; 780 akçe
			Câmiü's-Sağır kıta	150 akçe
			Minyetü'l-Muğni ma'a Câmiü's-Sağır	280 akçe
			Şerh-i Alaka ve Câmiü's-Sağır	360 akçe
			Ziyâdât-ı Câmiü's-Sağır	150 akçe
			Nâkıs Câmiü's-Sağır	15 akçe
Evrâd-ı Şerif	Evrâd-ı Şerif	50 akçe	Evrâd-ı Şerif	400; 800 akçe
Şurûtu's-Salâh	Şurûtu's-Salâh	30; 50 akçe	Şurûtu's-Salâh	30 akçe

Kâfiye	Kâfiye maa Şerh-i Enmuzec	10 akçe	İfsah Kâfiye	300 akçe
	Kâfiye ve Misbah? Ebü'l-Leys	120 akçe		
	Bir cilt Kitâb-ı Kâfiye	300 akçe		
Dibâce	Dibâce Şerhi	100 akçe	Şerh-i Dibâce	3 akçe
	Dibâce maa Şerh	143 akçe		
Ferişteoğlu	Ferişteoğlu	-	Ferişte Alayı	120 akçe
			Şah u Geda Ferišteoğlu Kuduri	60 akçe
İmadü'l-İslam	İmadü'l-İslam	-	İmadü'l-İslam	200 akçe
Seyyid Alizâde	Seyyid Ali	42 akçe	Defa Seyyid Alizâde	90 akçe
			Seyyid Alizâde Alayı	100 akçe
			Seyyid Alizâde	90 akçe
			Seyyid Ali eş-Şerhü's-Şir'a	360 akçe
Altıparmak	yok		Kitab-ı Altıparmak	1000 akçe
			Altıparmak	1000 akçe
Kadı Beyzavi	yok		Kadı Beyzavi	3000 akçe
			Tefsir-i Kadı Beyzavi	1000e

Tablo 30. XVII. Yüzyılda Üsküdar'da ve Eyüp'te Dolaşımda Olan Kitapların İsimleri ve Fiyatları

3.4. Müellif Adları ile Anılan Kitaplar

Kültür tarihi incelemeleri açısından eşsiz bilgiler sunan terekelerdeki kitaplar, ya eser ya da müellif isimleri ile kaydedilmiş olup bazı kitaplarda bu kayıt şeklinin yerleşik bir hal almış olduğu görülmektedir. Müellif isimleri ile kaydedilmeleri dolayısıyla dikkati çeken kitapların neden bilinen isimleri ile değil de yazarlarının adıyla kaydedildiği ve resmi kayıtlarda da öylece görüldüğü bu bölümün sorguladığı

temel meselelerden birini oluşturmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla, mahkeme kâtiplerinin bir eğilimini yansıttığını düşündüğümüz bu tutum muhtemelen katiplerin dışında gelişen bir adlandırmadan veya tercihten kaynaklanmaktadır. Bu bölümde, müellif isimleri ile kaydedilmiş kitaplar üzerinde durularak, bu gruba giren ve tespit edilen kitapların bir listesi verilecek, neden eser isimleri ile değil de müellif isimleri ile kayıt altına alındıklarına dair değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Terekelerde yer alan kitaplar arasında müellif isimleri ile kaydedilenlerden başlıcaları *Kadıhan*, *Bezzâzî*, *Kudûrî*, *Altıparmak*, *Dâmâd*, *Müeyyedzâde*, *İbrahim Halebî*, *Yakup Paşa*'dır. Elbette terekeler ya da kitap listeleri yapılan üzerine araştırmalar arttıkça müellif ismiyle kaydedilen kitap örneklerinin de artacağını tahmin etmek güç değildir.

Müelliflerini değil de unvan ve lakaplarını taşıyan kitaplar da mevcuttur. Bunun birkaç sebebi vardır; birincisi bunların kitaplarla birlikte zikrediliyor olması, ikincisi ise isimlerini taşıdıkları müelliflerin alim, şeyhülislam, vaiz, müfessir, fakih vb. unvanlara sahip olması ve ilgilendikleri alanlarla ilgili yazdıkları kitaplarının bulunmasıdır.

Eserlerin müellif adları ile kaydedilmesi XVI. yüzyıla kadar gitmektedir. Örneğin; H. 939'da Bursa'da vefat etmiş bir müderrisin terekesinde zikredilen kitaplar arasında, kitap ismi ile kaydedilenlerin yanı sıra “Kudurî”, “Hatıpzâde”, “Ali Kûşî” gibi yalnızca müellif ismi ile kaydedilmiş kitaplar da vardır.¹⁹⁵ Yine XVI. yüzyılda Bursa Sicilleri'nde birden fazla “Kadıhan”, “Kuduri” ve “Hüsâm-ı Katı” isimlerinin kaydedildiği gözlemlenmiştir.¹⁹⁶

XVII. yüzyıl kadı sicillerinde sıkça rastladığımız kitaplardan biri yine müellifinin adı ile anılan *Altıparmak*'tır. Altıparmak Mehmed Efendi¹⁹⁷'nin eserleri ile ilgili TDV İslam Ansiklopedisi'nde *Altıparmak*'ın tefsir, hadis ve fıkıhla ilgili Fatih Camii'nde dersler okutup vaazlar verdiği ve bazı eserler kaleme aldığı fakat bunların günümüze kadar gelmediği gibi adlarının ve muhtevalarının da bilinmediğinden

¹⁹⁵ Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Toplumunda Kitap (XIV-XVI. Yüzyıllar),” *Türkler*, c. XI (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 902.

¹⁹⁶ Ali İhsan Karataş, “XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar” X, s. 1 (2001), 209–230.

¹⁹⁷ İKA, Eyüp ŞS. No:113/V. 13 (H.6 Safer 1107/M. 16 Eylül 1695).

bahsedilmektedir.¹⁹⁸ Karaismailoğlu *Altıparmak* adı ile anılan eserin *Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve* isimli eser olduğunu yazsa da Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu “Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü”nde Altıparmak’a ait sekiz adet eserin varlığından bahsedilir. *Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Ahmedî (Revnaku'l-Mecalis)* isimli eseri, tanınmış bir Farsça siyerin Türkçe tercümesidir. Bu eserin, mütercimine nispetle “*Altıparmak*” olarak bilindiği yazılmaktadır.¹⁹⁹ Bu bilgiden yola çıkarak tereke kayıtlarında bulunan, içeriği belli olmayan, sadece “*Altıparmak*” ismi ve fiyat bilgisinin zikredildiği kayıtların yukarıda bahsedilen eserlerden hangi eserin kastedildiğini saptamak mümkün olmamaktadır.

Tespit ettiğimiz bir diğer örnek *Vânî*²⁰⁰ isimli kayıttır. Vâni Mehmed Efendi, bilindiği üzere IV. Mehmed'in imamlığını yapmış olan vaiz ve müfessir olup dinî-siyasi içerikli konularla ilgili birtakım eserler, risaleler ve haşiyeler de kaleme almıştır. Vâni Mehmed Efendi'nin yazmış olduğu önemli eserlerden biri Kur'ân'daki peygamberler kıssalarıyla ilgili olan *Arâisü'l-Kur'ân*dır.²⁰¹ Mevcut bilgilere dayanarak, terekelerde geçen “*Vânî*”nin aslında Vani Mehmed Efendi olduğunu tahmin edebiliriz. Mehmed Efendi'nin hadislerde yer alan dua ve zikirleri içeren *A'mâlü'l-yevm ve'l-Leyl* isimli bir risâlesi, yüksek sesle zikir yapmanın mekruh olduğunu ortaya koyduğu *Tasavvufî Bid'atlardan Sakınmaya Dair Bir Risâle* isimli risâlesi ve son olarak zamanın devlet büyüklerine yazdığı mektupları ve yaptığı duaları içeren *Münşeat* isimli bir kitabı daha vardır. Ancak, terekelerde kaydedilen “*Vânî*” ile hangi esere işaret edildiğini tespit etmek güçtür.

Kadıhan²⁰², *Fetâvâ*'sı (Fetâvâ-yı Kâdıhân) ile tanınan bir Hanefî fakihidir. Asıl ismi Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergân olmakla beraber “Kadıhan” lakabı ile tanınır. Fetâvâ, el-fetâva'l-Haniyye veya el-Haniyye olarak da bilinmekle beraber Hanefî mezhebinde yazılan en muteber ve en

¹⁹⁸ Karaismailoğlu, “Altıparmak Mehmed Efendi,” s. 542.

¹⁹⁹ Şanlı, İ. (2014), Altıparmak, Muhammed b. Muhammed. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/altiparmak-muhammed-muhammed-altiparmak> adresinden erişilmiştir.

²⁰⁰ İKA, Eyüp ŞS. No: 32/V. 61-62 (H. 15 Razaman 1046/M. 31 Ocak 1637).

²⁰¹ Erdoğan Pazarbaşı, “Vani Mehmed Efendi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), s. 459.

²⁰² İKA, Eyüp ŞS. No: 110/V. 5-6 (H. 25 Cemazi el-Ahir 1106/M. 10 Şubat 1695).

yaygın fetva kitaplarından biri olarak bilinmektedir.²⁰³ Havass-ı Refia Sicilleri'nde (110. Defter) İznikmit Kadısı Abdülaziz Efendi'nin terekesinde rastladığımız “Kadıhan”, hem tereke sahibinin mesleği, hem de birlikte sayıldığı eşyalar paralelinde düşünüldüğünde, “Kadıhan”ın meşhur fetva kitabından başka bir şeye işaret etmediği anlaşılmaktadır.

Bir diğer tespitimiz olan İbrahim Halebî²⁰⁴, Halep'te doğmuş bir Osmanlı âlimi ve fakihidir. Halebî'nin vermiş olduğu yirmiye yakın eser vardır ancak fıkıh alanında yaptığı çalışmalardan en meşhuru *Mülteka'l-Ebhur* olarak bilinir.²⁰⁵ XVIII. yüzyıl sonlarında İstanbul'da yaşamış olan Thornton, Mülteka'yı “Osmanlı Devleti'ni idare eden kanunlar mecmuası” olarak tanımlamıştır.²⁰⁶ *Mülteka'l-Ebhur*, Osmanlı medreselerinde fıkıh eğitimi açısından en önemli eserlerden bir tanesidir.²⁰⁷ Bu bilgiler doğrultusunda, tereke kayıtlarında sıkça karşımıza çıkan “Halebî”, “İbrahim Halebî”, “*Mülteka*” ismiyle kaydedilmiş eserler ile kastedilenin müellifin en meşhur eseri olan “*Mülteka'l-Ebhur*” olduğu açık şekilde ifade edilebilir.

Birgili²⁰⁸, kayıtlarda hem *Birgili* hem de *Birgivi* olarak geçen, çeşitli sahalarda eserler vermiş olan büyük Türk âlimidir. Arap dili grameri, tasavvuf, akaid, hadis, kıraat gibi alanlarda çoğu Arapça olmak üzere birçok eser kaleme almıştır.²⁰⁹ Tereke kayıtlarında geçen “*Birgili*”, “*Risale-i Birgili*”, “*Birgili Mecmuası*”²¹⁰ vb. kayıtlar birçok sahada eser kaleme almış olan asıl adı Takıyyüddin Mehmed (Birgivi)'e ait kitaplar işaret edilmektedir. “*Risâle-i Birgivi/Birgilî*” olarak terekelerde yer alan eserin, “*Vasiyetname*” isimli Türkçe bir ilmihal kitabı olduğunu Yüksel'in kaleme almış olduğu ansiklopedi maddesinden anlamaktayız.

²⁰³ Ahmet Özel, “Kâdıhan,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 24 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), s. 121.

²⁰⁴ İKA, Eyüp ŞS. No: 115b/V. 52 (H. 22 Zilhicce 1109/M. 1 Temmuz 1698).

²⁰⁵ Şükrü Selim Has, “İbrâhim b. Muhammed Halebî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), s. 231.

²⁰⁶ Has, “Mülteka'l-Ebhur,” s. 550.

²⁰⁷ Bilgin Aydın, Ekrem Tak, “XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme),” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları/Journal of Language and Literature Studies*, s. 19 (2019), s. 199.

²⁰⁸ İKA, Eyüp ŞS. No: 103, V. 2 (H. 7 Safer 1100/M. 1 Aralık 1688).

²⁰⁹ Emrullah Yüksel, “Birgivi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 6 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), s. 194.

²¹⁰ İKA, Eyüp ŞS. No: 115A, V. 18 (H. 24 Cemazi el-Evvel 1112/M. 6 Kasım 1700).

Hâfız-ı Şîrâzî, yaşadığı dönem ve sonrasında İran'ın önde gelen şairlerindendir. *Hâfız*²¹¹ divanının, Türkiye'de Mesnevi ve *Gülîstân*'dan sonra en çok okunan Farsça metinlerin başında geldiği bilinmektedir. Bundan dolayı *Hâfız*'ın Türk divan şiirine de geniş ve sürekli etkisi olmuştur.²¹² Dönemin önemli simalarının terekelerinde geçen "*Hafız*", "*Hafız alayı*" isimli kitaplar ile "*Hafız Divanı*"nın kastedilmekte olduğu kuvvetle muhtemeldir.

DÎA'da *Dâmâd* başlığı altında iki madde başlığı bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi İran'da yetişmiş olan İmâmîyye âlimi Muhammed Bâkır'dır. Babası, Şemseddin Muhammed, Ali b. Hüseyin el-Kerekî'nin kızı ile evlendiği için "Dâmâd" lakabı ile tanındığından dolayı oğlu Muhammed Bâkır da "Dâmâd, Dâmâdî, Mîr Dâmâd veya İbn Dâmâd" olarak meşhur olmuştur. Dâmâd Muhammed Bâkır çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir, öğrencilerinden en meşhurları Kutbüddin el-Eşkûri Kaşani ve Molla Sadra olarak tanınan Hâfız-i Şîrâzî'dir. Öz, Dâmâd'ın aklî ve felsefî ilimler başta olmak üzere birçok konuda eserler yazdığını fakat bunların çoğunun neşredilmediğinden bahseder.²¹³ *Dâmâd* başlığı ile kaleme alınan ikinci madde ise Şeyhîzâde'dir. Şeyhülislam Hoca Abdürrahim Efendi'nin damadı olduğu için Dâmâd Efendi olarak bilinen Şeyhîzâde, çeşitli medreselerde müderrislik görevinde bulunmuştur. Şeyhîzâde Abdurrahman'ın en meşhur eseri, "Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-Ebhur" adlı şerh kitabıdır ve bu eser şârihi olan Şeyhîzade Abdurrahman'ın lakabına nisbetle "Dâmâd" olarak tanınmıştır.²¹⁴ Bu iki ansiklopedi maddesinden anlaşılacağı üzere, terekelerde geçen "Dâmâd" isimli kitabın Şeyhîzâde'ye ait olduğu vurgulanmalıdır.

Kuduri (Müctehid Hanefî alimi), *Buharî* (Hanefî fakihî), *Dede Efendi* (Türk mûsikisi bestekârı ve hânende), *İbrahim Halebî* (Osmanlı âlimi, fakih.), *Müeyyedzade* (Osmanlı âlimi ya da şeyhülislam), *Pezdevi* (Mâtürîdî kelâmcısı ve Hanefî fakihî), *Zerkeşi* (Şâfiî âlimi), *Ferişteoğlu* (Hanefî fıkıh alimi ve lûgat yazarı), *Vâni* (Vâiz ve

²¹¹ İKA, Eyüp ŞS. No: 115B, V. 52 (H. 22 Zilhicce 1109/M. 1 Temmuz 1698).

²¹² Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), s. 105–106.

²¹³ Mustafa Öz, "Dâmâd, Muhammed Bâkır," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), s. 435.

²¹⁴ Tahsin Özcan, "Şeyhîzâde," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s. 86.

müfessir), *Bezzazi* (Hanefî fıkıh alimi), *Damad* (Şeyhîzâde, Osmanlı âlimi), *Akkirmânî* (Osmanlı âlimi), *Hatîpzâde* (Fıkıh ve kelâm alimi), *Aynî* (Hanefî fakihî, tarihçi, hadis ve dil âlimi), *Hindî* (Eş'arî kelamcısı ve Şafîî fakihî), *Üskübî* (Osmanlı âlimi), *Ahterî* (sözlüğü ile tanınan dil bilgini), *Şâtîbî* (Endülüslü Mâlikî fakihî, dil bilgini), *Şâhidî* (Divan şairi ve lügat yazarı) gibi isimler yapılan bu çalışma neticesinde karşımıza çıkan örneklerdir.

Sonuç olarak, tereke kayıtları tutulurken kitap isimlerinin bazen yazarının adı veya lakabı ile bazen kitabın adı ile bazen de her ikisini birden içerecek şekilde yazıldığı gözlemlenmiştir. Eserlerin orijinal isimlerinin uzun, söylenmesi ve yazılması bakımından zahmetli olması bu sebeple özellikle uzun isimler taşıyan eserlerin yerini zamanla müellif isimlerinin yer aldığı düşünülmektedir. Son derece pratik bir biçimde katiplerin ve onların kaleme aldığı listeleri okuyan herhangi birinin anlayacağı şekilde kısaltmalara gidilmesi çok anlaşılır bir şeydir. Bu eserlerin isimlerinin yerini müelliflerinin alması listeleri tutan katiplerin bulduğu pratik kayıt tutma usullerinin ötesinde bu konuda toplumsal bir kabulün olduğunu da göstermektedir. Bu kitapları sipariş eden medrese öğrencisi ya da muhtemel kitap sahibi, söz konusu kitabı istinsah eden müstensih, kitabı temin eden, dükkanında bulunduran sahaf ya da kütüphane rafından getiren hafızıkütüb hepsi aynı dili konuşuyor olmalı ve o ismin hangi esere tekabül ettiğini biliyor olmalıdır.

Sadece müellifinin adı veya lakabı ile kaydedilmiş kitapların yapılan araştırmalar neticesinde, müellifin alim, fakih vb. unvanlara sahip olması, ilgilendikleri alanlar, yazmış oldukları kitaplardan ve bunlardan en meşhurunun ne olduğundan da yola çıkarak, aslında o müellife ait olan belli bir kitabı işaret ettiği anlaşılmaktadır. Terekeler hakkında yapılacak yeni çalışmaların bu belgelerin daha sağlıklı şekilde anlaşılmasını mümkün kılacak olması bir yana, müellif isimleri ile kaydedilen kitaplar hakkında yapılacak daha kapsamlı araştırmaların da bu noktanın daha ayrıntılı şekilde açıklanmasını sağlayacaktır. Yapılan bu çalışma belirtilen bu hedef açısından henüz bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.

3.5. Kitap Sahiplerinin Meslekleri

XVII. yüzyıl Eyüp terekelerinde tereke sahiplerinin mesleklerinin çoğunlukla belirtilmediği görülmektedir. Çalışmaya konu olan terekelerde kitap sahibi olanların 11 farklı meslek grubuna dağıldığı ortaya çıkmıştır. 61 kişiden 16'sının mesleklerine ulaşabildiğimiz kayıtlarda, en fazla tekrar eden mesleğin “kadı”lık olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere devlet görevi bulunan kişilerin tereke kayıtları genelde askeri kassamlar tarafından tutulan Kısmet-i Askeriye defterlerine kayıt edilmektedir. Kassamların yetkileri yalnızca askeri sınıf mensuplarının tereke taksimi ve bu konudaki davalarla sınırlandırılmış olduğu bilinse de bazı devlet görevlilerinin terekelerinin diğer mahkemelerde de kaydedildiği görülmektedir.²¹⁵ Havass-ı Refia (Eyüp) kadı sicillerinde de kadı, müderris ve vali/paşa gibi görevlilerin kayıtları mevcuttur. Dolayısıyla bu terekelerin Kısmet-i Askeriye defterlerine değil de neden Havass-ı Refia defterlerine kaydedildiği sorusu akla gelmektedir. Fakat mahkemelerin ve Osmanlı yargı sisteminin yetki dağılımıyla ilgili bir çalışma henüz mevcut olmadığı için şimdilik bu soru cevapsız kalmaktadır.

Şahıs Adı	Mesleği	Kitap Sayısı
Attar el hac Süleyman b... b. Abdullah	Attar	4
Hamamcı Şah mehmed çavuş b. Ahmed b. Abdullah	Hamamcı	3 (4?)
Hattat Musa Efendi b. Ditrek Mehmed Efendi b. Pervane	Hattat-Kadı	33
Ömer Efendi b. Ahmed	Kadı	20
Bâlizâde demekle şehir Ehmed Efendi b. Mehmed	Kadı	8
Abdulaziz Efendi b. Mustafa	Kadı	29

²¹⁵ Said Öztürk, “Kassâm,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 24 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), s. 579–582.

Müderris Ali Efendi	Müderresis	2
Abdülgaŧfar Efendi b. Mehmed	Müezzin	3
Mar’âŧi Osman Efendi el-hac Ahmed b. Abdullah	Naib	6
Peŧkirci Ali Ağa b. Mustafa b. Abdurrahman	Peŧkirci	4
ŧeyh Yahya Efendi b. el-Merhum ŧaban Efendi	ŧeyh-Vaiz	173
Mehmed Bey b. Mehmed	Tüccar	2
Türbedar el-hac Mehmed b. Hasan b. Abdurrahman	Türbedar	7
Mehmed b. Mahmud el-Katib	Katip	2
Mısır Müteferrikasından (isimsiz)	Tüccar	2
Mustafa Paŧa b. Mehmed Efendi	Vali/Paŧa	18

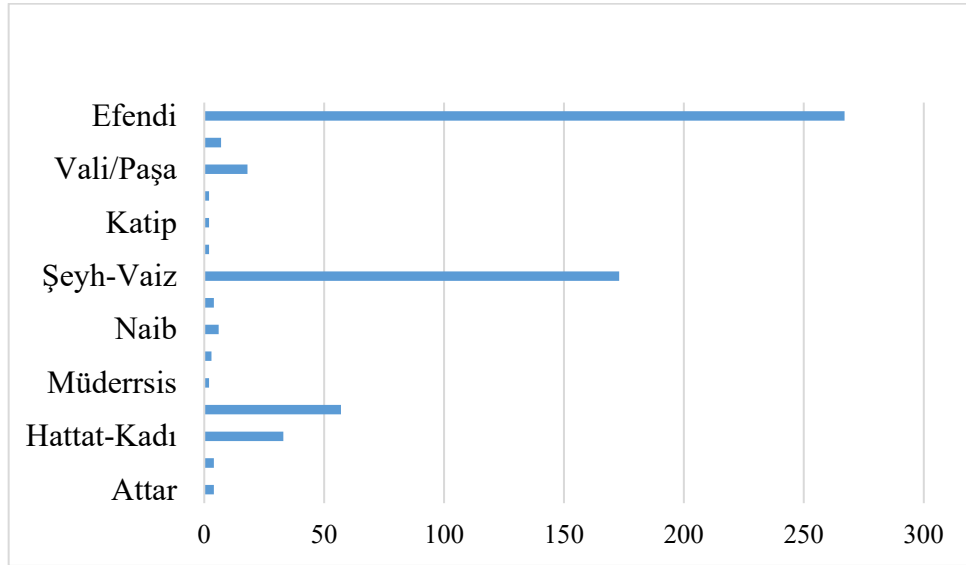
Tablo 31. Kitap Sahiplerinin Meslekleri ve Kitap Sayıları

Görevleri gereği kadı, müderris, paŧa veya hattatların kitap sahibi olması alışılagedik bir durumdur. Ancak tüccar, peŧkirci, attar, hamamcı gibi mesleklere sahip olanların kitap sahibi olması da ilgi çeken bir konudur.

Ayrıca isimlerinde “Efendi” lakabı geçmesinden dolayı ilmiye sınıfına mensup olduğunu düşündüğümüz tereke sahipleri de vardır. XVII. yüzyıl Eyüp’ünde kitabı olan ve terekesinden mesleğini tespit edemediğimiz 10 “Efendi” lakaplı şahıs karŧımıza çıkmıştır. Bunlardan mesleklerini tespit edebildiklerimizi yukarıdaki listede belirtmiş olmakla beraber meslekleri hakkında net bir bilgiye ulaşamadıklarımız da aŧağıda listelenmiştir.

Şahıs Adı	Kitap Sayısı
Abdurrahim Efendi el-Hac Hasan	100
Abdurrahman Efendi b. Abdi	3
Abdullah Mehmed Efendi b. Nasuh	9
Hasan Efendi b. Mansur	18
Helvacızâde Abdullah Efendi b. el-merhum Ahmet Efendi b. Şeyh Mehmet Efendi	37?
Şeyhzâde Abdullah Çelebi el-merhum Yahya Efendi b. el-Merhum Şaban Efendi	22
Berberzâde merhum Mustafa Efendi b. Mehmed b. Abdullah	48
Zekeriya Efendi b. Abdullah b. Abdurrahman	1
Mehmed Efendi b. Mehmed Efendi	15
Osman Efendi b. Ali b. Abdurrahman	14

Tablo 32. “Efendi” Lakabına Sahip Olan Kişilerin Listesi

Şekil 3. Meslekler ve Bu Mesleklere Mensup Kişilerin Toplam Kitap Sayılarının Gösterildiği Grafik

XVII. yüzyıl Üsküdar’ında ise toplamda 10 kişinin mesleğine ulaşılabilmektedir. Bu meslekler; Paşa, Tabip, Mimar, Kethüda, Helvacı, Cündi (asker), Paşa hizmetinde, Çavuş, Keresteci, Berber’dir. Bu mesleklere sahip olanlar arasında en fazla kitabı olan 131 kitaplık geniş koleksiyonu ile Hasan Paşa’dır.

Üsküdar'da en fazla kitaba sahip olan kişinin mesleği askerlik iken Eyüp'te en fazla kitaba sahip olan kişinin şeyh olması da ilgi çeken detaylardan bir tanesidir. Her iki kaza görülen meslekler incelendiğinde tek ortak mesleğin paşalık olduğu görülmektedir. Üsküdar'ın paşası Hasan Paşa'nın 131 kitaplık geniş kitap koleksiyonu mal varlığının %1,79'una denk gelmekteyken Eyüp'ün paşası Mustafa Paşa'nın 18 kitaplık koleksiyonu mal varlığının % 2,32'sine denk gelmektedir.

Hem Eyüp'ün hem de Üsküdar'ın kitap koleksiyonuna sahip kişilere bakıldığında geniş bir meslek yelpazesi olduğunu görmek mümkündür. Mesleklere bakıldığında, tabiplik, mimarlık, attarlık, kadılık, müderrislik, müezzinlik gibi mesleklerin edinilmesinde/öğrenilmesinde kitabın doğal olarak var olduğu düşünüldüğünden bu mesleklere sahip olan kişilerin kitap edinmesi son derece normaldir. Ancak helvacı, keresteci, berber, hamamcı, peşkirici, tüccar gibi ulema sınıfına mensup olunmayan, usta-çırak ilişkisi ile de öğrenilebilecek mesleklere sahip olanların kitap koleksiyonu olması kitap kültürü çalışmaları bakımından oldukça önemlidir. Bu durum ister okur-yazarlık ister koleksiyonerlik cephesinden olsun kitap sahipliğinin toplumsal tabakalar bağlamında genişlediğini göstermektedir.

3.6. Kitap Sahiplerinin Mahallelere Dağılımı

XVII. yüzyılda Eyüp Kazası'nda kitap sahibi olanların toplamda 25 ayrı mahallede sakin olduğu görülmektedir. Bunlar; Arakiyyecibaşı, Arpacı, Baba Haydar, Camii Kebir, Çavuş Kasım, Davud Ağa, Defterdar Mahmud Efendi, Dökmeciler, Ebü'l-Feth, Emir Buhari, Kapancı Çelebi, İbrahim Çavuş, Kağıthane, Kasım Paşa, Kiremitçi Süleyman, Mehmed Bey, Otakçıbaşı, Servi, Sofular, Şah Sultan, Takiyyecibaşı, Terkoz, Zal Mahmud Paşa, Zeynep Hatun mahalleleridir.²¹⁶

²¹⁶ Tereke kayıtlarında mahalle adlarının yazımında herhangi bir kural gözetilmediği göze çarpmaktadır. Örneğin: Özellikle bir kaç mahallenin isimlerinin farklı yazımları ile karşılaşılmuştur. Camii-i Kebir mahallesi birkaç yerde Kebir Camii, Kiremitçi Süleyman mahallesi birkaç yerde yalnızca Kiremitçi, Çavuş Kasım mahallesi birkaç kayıтта Kasım Çavuş mahallesi, Takiyyecibaşı mahallesi ise birkaç yerde yalnızca Takiyyeci, Zal Mahmud Paşa mahallesi Zal Paşa olarak kayıtlara geçmiştir. Hiç mahalle adı yazmayan kayıtlar da ayrı bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Kitap sahibi olanların mahallelere göre dağılımına baktığımızda; 8 kişi ile Camii-i Kebir Mahallesi ilk sırada yer alır. Bunu 7 kitap sahibi ile Takiyyecibaşı Mahallesi, 6 kitap sahibi ile Çavuş Kasım Mahallesi, yine 6 kitap sahibi ile Kiremitçi Süleyman Mahallesi ve 4 kitap sahibi kişi ile Baba Haydar Mahallesi izler. Cami-i Kebir Mahallesi Eyüp'ün kültür merkezi olarak öne çıkmaktadır. 8 kişinin terekesindeki kitapların sayısı 266 kitapların toplam değeri ise 90.732 akçedir.

Diğer mahallelerde ise, yalnızca birer-ikişer kitap sahibini bulunan mahallelerdir. Bu mahalleler sırasıyla; Arakiyyecibaşı, Arpacı, Davud Ağa, Defterdar Mahmud Efendi, Dökmeciler, Ebü'l-Feth, Emir Buhari, Kapancı Çelebi, Kasımpaşa, İbrahim Çavuş, Kağıthane, Mehmed Bey, Otakçıbaşı, Servi, Sofular, Şah Sultan, Terkoz, Zeynep Hatun, Zal Mahmud Paşa Mahallesi'dir. Ayrıca Eyüp kazasına ait bu defterlerde Kefe [vilayet-i rumeli]'ye ait bir kayda rastlanmıştır.

Aşağıda yer alan tabloda kitap sahiplerinin mahallelere göre dağılımı ve bu mahallelerde kaç kitap sahibi olduğu, bu kitap sahiplerinin toplamda kaç kitaplarının olduğu, kitapların toplam fiyatları, servetlerin toplam fiyatlarına yer verilmiştir.

Mahalle Adı	Kişi Sayısı	Sahip Olunan Kitap Sayısı	Kitaplarının Toplam Fiyatı	Toplam Servet Miktarı
Arakiyyecibaşı	2 kişi	5	7.201	181.196 (?)
Arpacı	1 kişi	1	600	11.600
Baba Haydar Mahallesi	4 kişi	90	21.775	87.015
Camii Kebir	8 kişi	266	90.732	1.044.337
Çavuş Kasım [Kasım Çavuş]	6 kişi	33	7.533	356.578?
Davud Ağa	1 kişi	18	3.291	51.088
Defterdar Mahmud Efendi	1 kişi	2	Fiyat yok	Fiyat yok
Dökmeciler	2 kişi	13	Bir terekede meblağ yazmıyor	
Ebü'l-feth Mahallesi	1 kişi	1	75	49.479
Emir Buhari Mahallesi	1 kişi	15	3.120	40.651
Kapancı Çelebi	1 kişi	2	222	21.833
İbrahim çavuş	1 kişi	2	fiyat yazmıyor	fiyat yazmıyor

Kağıthane	1 kişi	3	1.000	5.659
Kasım Paşa	1 kişi	9	5.860	103.740
Kefe / vilayet-i rumeli	1 kişi	100	21.620	61.210
Kiremitçi [Süleyman?] [Kiremitçi Süleyman]	6 kişi	58	40.236	?
Mehmed Bey	1 kişi	2	234	122.620
Otakçıbaşı	1 kişi	1	100	36.808
Servi Mahallesi	2 kişi	2	1.500	64.420
Sofular Mahallesi	1 kişi	2	105	112.655
Şah Sultan Mahallesi	2 kişi	2	6.802	72.817
Takiyyeci [Takiyyeci başı]	7 kişi	120	34.240	?
Terkoz	1 kişi	1	600	24.594
Zal Mahmud Paşa [Zal Paşa [mahmud]	3 kişi	21	27.777	1.203.017
Zeynep Hatun	1 kişi	2	800	51.164

Tablo 33. Kitap Sahiplerinin Mahallelere Göre Dağılımı

3.7. Kitap Sahiplerinin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

XVII. yüzyılda Eyüp Kazası'nda terekelerinde kitap bulunan kişi sayısı 61'tir. 61 tereke kaydı içerisinde yalnızca 11'i kadınlara aittir. Bu oran tüm kitap sahiplerinin dörtte birine bile ulaşmamaktadır. XVII. yüzyılda kitap sahibi olan kadınların kitapları incelendiğinde tamamının *Mushâf*, *Kelâmullâh*, *Enâm-ı Şerîf*, *Mushâf-ı Şerîf*, *Hilye-i Şerîf* gibi dini içerikli kitaplar olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında sadece Havva Hatun'un terekesinde adı tespit edilemeyen *Türkî Kütüb* kaydına rastlanmaktadır. Kadınların sahip olduğu kitaplar arasında en yüksek değere sahip olan kitap 6.002 akçelik değeriyle Emine bnt. Salih'in²¹⁷ *Mushâf-ı Şerîf*'idir. En düşük değere sahip olan kitap ise 240 akçelik fiyatıyla Ümmühan bnt. El-hac Mehmed Ağa'nın²¹⁸ *Enâm-ı Şerîf*'idir.

11 kadına ait kitap terekesinde toplam kitap adedi 13'tür. Yalnızca Baba Haydar Mahallesi'nde oturan Havva Hatun bnt. el-hac Davud'un²¹⁹ 30 akçe değerinde

²¹⁷ İKA, Eyüp ŞS. No: 110/V. 20 (H. 3 Zilkade 1106/M. 15 Haziran 1695).

²¹⁸ İKA, Eyüp ŞS. No: 110/V. 27 (H. 19 Zilhicce 1106/M. 31 Temmuz 1695).

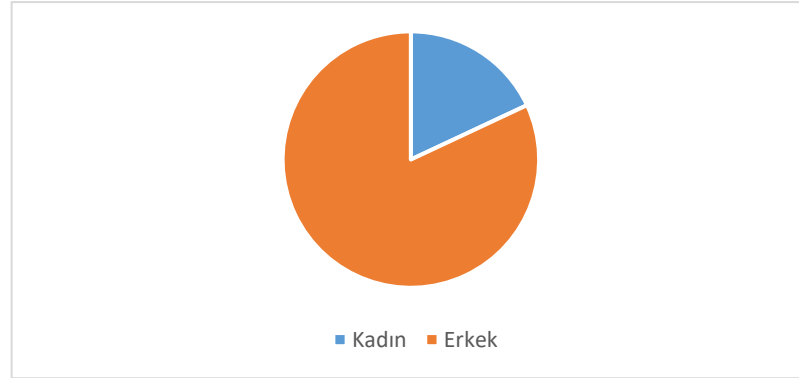
²¹⁹ İKA, Eyüp ŞS. No: 115B/V. 21 (H. 13 Cemazi el-Ahir 1111/M. 6 Aralık 1699).

Hilye-i Şerîf ve 900 akçe değerinde *Mushâf-ı Şerîf ma'a Türki Kütüb* olmak üzere birden fazla kitabı olduğu gözlemlenmiştir.

Kitap bulunan 61 terekeden 50'si erkeklere aittir. Erkeklere ait kitaplar arasında da dini konular ağırlıklı olmakla beraber farklı ilimlere ait kitaplara da rastlanmaktadır. Erkekler arasında en çok kitabı olan kişi 173 adet kitabıyla Şeyh Yahya Efendi b. el-Merhum Şaban Efendi'dir.²²⁰ Kitap sahibi olan erkekler arasında en değerli kitaba sahip olan ise vali olduğu bilinen Mustafa Paşa b. Mehmed Efendi'dir.²²¹ 12.000 akçe gibi yüksek bir değere sahip olan bu kitap *Mushâf-ı Şerîf ba-hattı Ramazan Efendi* olarak kayda geçmiştir.

Cinsiyet	Sayı	Toplam Kitap Sayısı
Kadın	11	12
Erkek	50	577

Tablo 34. Tereke Sahiplerinin Cinsiyetleri

Şekil 4. Kitap Sahiplerinin Kadın ve Erkekler Üzerine Dağılımını Gösteren Grafik

XVII. yüzyıl Üsküdar'ında ise bu oran Eyüp'e göre daha düşüktü. İçerisinde kitap bulunan 57 tereke mevcut olup bunlardan 45 tanesi erkeklere, 12 tanesi kadınlara

²²⁰ İKA, Eyüp ŞS. No: 115B/V. 52 (H. 22 Zilhicce 1109/M. 1 Temmuz 1698).

²²¹ İKA, Eyüp ŞS. No: 110/V. 10 (H. 12 Recep 1106/M. 26 Şubat 1695).

aittir. XVII. yüzyıl Üsküdar terekelerinde tespit edilen 536 adet kitabın 519'u erkeklere, 17'si ise kadınlara aittir. Bu iki kazada aynı yüzyılda tespit edilmiş tereke sayılarına bakıldığında Eyüp'te Üsküdar'a göre daha fazla kitap sahibi olduğu açıkça görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda kadınların ve erkeklerin toplam kitapları, servet miktarları, kitapların servetlere oranları verilmektedir. Ancak bazı kitapların değerleri ya da bazı servetlerin toplam miktarının yazılmaması dolayısıyla istatistiki bilgilerin eksik olduğunu belirtmek gerekir.

SONUÇ

Bu tezde XVII. yüzyılda Eyüp'te yaşayan ya da bir şekilde yolu Eyüp'e düşmüş ve burada vefat etmiş olan kişilerin tereke kayıtları incelenmiştir. Eyüp terekeleri Osmanlı kitap kültürünün tahlili bakımından incelenmiş ve mevcut kitapların değerlendirmesi yapılmıştır.

XVII. yüzyılda Eyüp'te kayda geçen 679 tereke içerisinde kitap sahibi olan 50'si erkek, 11'i kadın toplamda 61 kişi tespit edilmiştir. Kitap sahibi olan bu kişiler, Mutasavvıflar, Ulema, Çelebi, Beşe, Ağa, Muhtelif Gruplar ve Kadınlar olmak üzere 7 ayrı kategoride incelenmiştir. Bu kategorilerin yüzdelik dilimleri ise şöyledir; mutasavvıflar %3,27, beşeler %3,27, ağalar % 8,19, çelebiler % 11,47, kadınlar % 18,03, ulema % 27,86'sını diğer zümrelere ait terekeler de % 27,86'sını oluşturmaktadır. Her ne kadar ulema sınıfı ile diğer zümrelere ait olan kişilerin sayısı eşit olsa da koleksiyon genişliği/kitap sayısına bakıldığında ulema sınıfının sahip olduğu kitapların nitelik ve nicelik bakımından farklılaştığı açıkça görülmektedir zira terekelerine sayıca daha fazla ve daha çeşitli konularda kitaplar bulunmaktadır.

Yapılan inceleme sonucunda kitap sahibi olan 61 kişinin toplamda 590'dan fazla kitabı olduğu gözlemlenmiştir. XVII. yüzyılda Eyüp'te dolaşımda bulunan kitapların *Kur'an-ı Kerim* ve *Kur'ân* ilimleri ile ilgili ve medreselerde okutulanlar olduğu tespit edilmiştir. *Taşköprüzâde*, *Kâfiye*, *Câmiü's-Sağır*, *Sadrü's-Şeria*, *Gülistân* bunlara örnek gösterilebilir. XVII. yüzyılda Eyüp'te dolaşımda bulunan diğer kitapların muhtevaları ise; fıkıh, hadis, tefsir, nahiv, akaid, feraiz gibi İslâmî ilimler ağırlıklı olmakla beraber edebiyat, tarih, tasavvuf, tıp gibi ilim dallarından olanlara az sayıda da olsa rastlanmıştır. Bunlar dışında pek çok Hilye, Enâm ve dua kitapları da bulunmaktadır. Dönemin önemli sayılacak sözlükleri ve halk için yazılmış kitaplar da terekelerde yerlerini almışlardır.

Kitaplar arasında bazılarının sıklıkla kitap ismi ile değil de Taberî, Altıparmak, Dede Efendi kitabı yazar müellifin ismi ya da unvanı ile kaydedildiği dikkat çekmiştir. Bir bölümde müellif adı veya unvanı ile anılanların hangi kitaplar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kitap sahiplerinin cinsiyetleri, meslekleri oturdukları mahalleler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. XVII. yüzyılda Eyüp'te en çok kitaba sahip olan kişinin ise 173

kitabı ile mutasavvıflar grubunda yer alan Şeyh Yahya Efendi olduğu tespit edilmiştir. En az kitaba sahip olan kişiler ise genellikle birer-ikişer kitaba sahip olan kadınlardır. Erkeklerin daha çok kitap sahibi olduğu Eyüp'te en fazla kitaba sahip olan kadın 3 kitap ile Havvâ Hâtun olmuştur. Çalışma kapsamında, çoğu Eyüp'e ait olan 25 ayrı mahalle ismi tespit edilmiştir. Bunun dışında istisna olarak Kefe'de yaşamış birinin terekesinin de burada yer alması dikkat çeken ayrı bir husus olmuştur. En çok kitap sahibi bulunan mahallenin 8 tereke ile Camii-i Kebir Mahallesi olduğu görülmüştür.

Toplamda 16 Eyüp terekesinde şahısların mesleğine yer verildiği görülmüştür. Attar, hamamcı, türbedar, kadı, müderris, çelebi, tüccar, müezzin, katip bunlardan bazılarıdır. Bu meslekler, kitap kültürünün ve kitap sahipliğinin en çok hangi zümrelerde yaygın olduğu hakkında yorum yapabilmemize imkân sağlamıştır. Terekelerinde mesleği belirtilenler arasında en çok kitap sahibi olan mesleğin “kadı”lık olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra terekesinde mesleği yazmasa da isminde bulunan “Efendi” unvanından ötürü ulema sınıfına mensup olduğunu düşündüğümüz kişiler de mevcut olup bu kimselere ait kitapların XVII. yüzyılda dolaşımında bulunanların çoğunluğunu oluşturduğu gözlemlenmiştir.

XVII. yüzyılda Eyüp'te dolaşımında bulunan kitaplar, XVII. yüzyıl Üsküdar'ındakilerle karşılaştırılmış ve dönemine göre daha çok bilinen 36 kitap belirlenmiştir. Bu 36 kitabın Eyüp'te ve Üsküdar'da nasıl kayda geçtiği, kitapların almış olduğu fiyat aralığı gibi bilgilere yer verilmiştir. Bir kitabın her iki muhitte satıldığı fiyatlar arasında kimi zaman çok fark bulunduğu kimi zamansa birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Her iki muhitte de en çok dolaşımında bulunan kitap tabîi olarak Kur'ân-ı Kerîm olmuştur. Gülistan kitabı tüm yüzyıl boyunca her iki muhitte de 5 defa varlığını gösteren en çok dolaşımında olan ortak kitap olma niteliğini kazanmıştır.

Toplumların kültürlerinde, bu kültürlerin seviyelerinin tespitinde kitapların ne derecede önemli olduğu hususunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Bu nedendir ki, kitap sahipliği, sahip olunan kitapların çeşitliliği, kitaplara sahip olanların kimliği gibi noktalar, söz konusu meselenin açıklığa kavuşturulması bağlamında çok önemli bir açılım sağlamaktadır. Diğer taraftan, bu kitapların piyasa değerleri de o kimselerin servet düzeyleri hakkında ayrı bir pencere açmaktadır. Bu bakımdan, yapılan bu çalışma ile çok genel Osmanlı kitap kültür tarihine XVII. yüzyıl Eyüp bağlamıyla da

önemli bir katkı sağlanmış olmaktadır. Diğer taraftan Eyüp bölgesinin bütün dönemlerine ait kayıtların da incelenmesiyle daha geniş boyutlu ve bütüncül bir resmin ortaya çıkarılması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

İSAM Kütüphanesi Arşivi (İKA)

Eyüp ŞS. No: 32/61-62

Eyüp ŞS. No: 33/96

Eyüp ŞS. No: 35/57

Eyüp ŞS. No: 45/22

Eyüp ŞS. No: 68/55

Eyüp ŞS. No: 74/41

Eyüp ŞS. No: 75/63

Eyüp ŞS. No: 86/100, 109

Eyüp ŞS. No: 91/110

Eyüp ŞS. No: 93/75

Eyüp ŞS. No: 94/100

Eyüp ŞS. No: 103/2, 5, 7, 9, 32, 37, 38, 44, 45, 57, 63, 65

Eyüp ŞS. No: 107/2

Eyüp ŞS. No: 110/5, 10, 12, 14, 20, 23, 27

Eyüp ŞS. No: 113/11, 13, 14, 26, 29, 38, 42, 62, 78, 85, 110, 111, 113

Eyüp ŞS. No: 114/65

Eyüp ŞS. No: 115A/9, 14, 18, 25, 26, 39, 40, 41

Eyüp ŞS. No: 115B/7, 21, 27, 28, 32, 52

İkincil Kaynaklar

- Açık, Turan. “Beşe Unvanı Hakkında.” *Tarih Dergisi*, s. 62 (2015): 37-64.
- Açıl, Berat. Ed. *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. İstanbul: İLEM Yayınları, 2020.
- Akgündüz, Ahmet. “Dürerü’l-Hükkâm.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c.9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Akpınar, Cemil. “Kefevî Hüseyin Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Aktepe, Münir. “XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’un Nüfus Mes’elesine Dair Bazı Vesikalar.” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, IX, s. 13 (1958): 1–30.
- Akün, Ömer Faruk. “Âlî Mustafa Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Artan, Tülay. “Eyüp.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Artan, Tülay. Haz. *Eyüp: Dün/Bugün*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Artan, Tülay. Ed. *Eyüp’te Sosyal Yaşam: Kadı Sicilleri Işığında*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998.
- Aydın, Bilgin., Tak. Ekrem. “XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme).” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları/Journal of Language and Literature Studies*, s. 19 (2019): 183–236.
- Baktır, Mustafa. “İbn Melek.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 20, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Barkan, Ömer. L. “Edirne Askeri Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659).” *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi* III, s. 5–6 (1966):1–479.

- Bayındır, Abdülaziz. “Eyüp Mahkemesi.” *I. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler*, İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 1997: 19–22.
- Bozkurt, Fatih. “Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği).” Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Çavuşoğlu, Mehmed. “Bâkî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 4, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Çetin, Nuran. “Eyüp Tekkeleri.” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Cin, Ali. “Karışık Tarihî Lehçeli Eserlerden Kitâb-ı Güzîde Üzerine Okuma Teklifleri.” *International Language, Literature and Folklore Researchers Journal* I, s. 17 (2019): 9–33.
- Çöğenli, M. Sadi. “Mutarrizî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Donuk, Suat. “18. Yüzyılda Kudüs'te Kitap Sahipliği.” *Osmanlı Döneminde Kudüs'te İlim Hayat ve Eğitim Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Bağcılar Belediyesi, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, (t.y.): 49-80.
- Donuk, Suat. “Nev’izâde Atâyî’nin Zeyl-i Şakâik’ına Göre 16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul Medreseleri.” *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Şükran Fazlıoğlu, Fuat Aydın, İstanbul: Mahya, (2019): 461-473.
- Durmuş, İsmail. “Muhtasar.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Egemen, Affan. *İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri (Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil)*. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993.
- Elmalı, Hüseyin. “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

- Erkan, Mustafa. “Dürretü’t-Tâc.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 10, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Erünsal, İsmail. E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik : Tarihi Gelişimi ve Organizasyon*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Erünsal, İsmail. E. *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Erünsal, İsmail. E., Solak. Halil. *Yirmi İki Mürekkep Damlası: Osmanlı Sosyal ve Kültür Tarihi Üzerine Sohbetler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Eyice, Semavi. “Eyüp Sultan Külliyesi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Eyice, Semavi. “Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi.” *Tarihi Kültürü Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu II Tebliğler*, İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, (1998): 12–37.
- Gümüş, Sadreddin. “Et-Ta’rîfât.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Has, Şükrü. S. “İbrâhim b. Muhammed Halebî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 15, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Has, Şükrü. S. “Mülteka’l-Ebhur.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- İpşirli, Mehmet. “İlmiye.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 22, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- İpşirli, Mehmet. “Çelebi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 8, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Kallek, Cengiz. “El-Fetâva’l-Hayriyye.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

- Kallek, Cengiz. “El-Hidâye.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 17, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Kanar, Mehmet. “Şâhnâme.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 38, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Kara, Hatice Fahrünnisa. “Bir Dünya Kenti İstanbul ve İlk Türk (Osmanlı) - İslam Yerleşmesi Eyüp Üzerine.” *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, (2000): 102–121.
- Kara, Mustafa. “İbn Atâullah El-İskenderî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Kara, Mustafa., Algar. Hamid. “Abdullâh-ı İlâhî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Altıparmak Mehmed Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Karataş, Ali İhsan. “Osmanlı Toplumunda Kitap (XIV-XVI. Yüzyıllar).” *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. 11, (2002): 896–908.
- Karataş, Ali İhsan. “XVI. Yüzyılda Bursa’da Tedavüldeki Kitaplar.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, s. 1, (2001):209-230.
- Karlığa, H. Bekir. “Gazzâlî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 8, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Kaya, Mahmut. “Kasîdetü’l-Bürde.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Kelpetin Arpaguş, Hatice. (2000). “İmâdü’l-İslâm.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 22, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Kılıç, Hulusi. “Ahterî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.

- Kılıç, Hulusi. “Fîrûzâbâdî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Kılıç, Hulusi. “İbnü’l-Hacîb.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Köç, Ahmet. “XVIII. Yüzyıl Başlarında Ankaralı Bir Kadı: Muslu Efendi ve Terekesi.” *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, c.I, (2012):322–344.
- Koç, Yunus. “Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* VIII, s. 16 (2010): 171–199.
- Koca, F. “Burhâneddin Mergînânî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Koca, F. “Menârü’l-Envâr.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 19, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Köprülü, Orhan F. “Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 10, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Küçük, Raşit. “Riyâzü’s-Sâlihîn.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c.35, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Kuşu, Selma. “XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp’te Sosyal ve Ekonomik Hayat.” Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2019.
- Kut, Günay. “Acâibü’l-Mahlûkât.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Mantran, Robert. *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan. I. c., Ankara: V Yayınları, 1986.

- Muhacır, Esra. “Osmanlı Üsküdar’ında Bilginin Toplumsallaşması XVI.-XVIII. Yüzyıllar (Şer’iyye Sicilleri Işığında).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Muhacır, Esra. “XVII. Yüzyılda Üsküdar’da Kitap Kültürü.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013.
- Öngören, Reşat. “Tezkiretü’l-Evliyâ.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Öz, Mustafa. “Dâmâd, Muhammed Bâkır.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Özaydın, Abdülkerim. “El-Bidâye ve’n-Nihâye.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Özcan, Abdülkadir. “Âşıkpaşazâde.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Özcan, Abdülkadir. “Hatun.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Özcan, Abdülkadir. “Mehmed Çelebi, Ramazanzâde.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 28, 2 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 003.
- Özcan, Tahsin. “Şeyhîzâde.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 39, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Özel, Ahmet. “Kâdîhan.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Özen, Şükrü. “Sadruşşeria.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 35, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Özergin, M. Kemal. “Eski Bir Ruzname’ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri.” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, s. 4-5, (1973-1974):263-290.

- Özkan, Mustafa. “Dekâiku’l-Hakâik.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Öztürk, Said. “Kassâm.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Öztürk, Temel. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul Medreseleri.” *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum 5-7 Ekim 2012*, II, Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013:321–354.
- Öztürk, Temel. “Kadı Sicillerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Okunan Ahlak Kitapları”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu 6-7-8 Ekim 2016*, II, Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2016: 1054-1068.
- Öztürk, Temel. “Trabzon Valisi Üçüncüoğlu Ömer Paşa’nın (1739-1742) Kitap Kültürü”, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, II, Ankara: Akçağ Yayınları, 2016: 212-235.
- Öztürk, Temel. "Kadı Sicillerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Bilim Tarihi Üzerine Okunan Kitaplar" *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Trabzon: Avrasya Üniversitesi Yayınları, 2020:1054-1068.
- Özveri, Murat., Acar. Şinasi. “Yaycı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları IX*, s. 1–2 (2007-2008): 119-136.
- Pazarbaşı, Erdoğan. “Vani Mehmed Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Poş, Abdullah. “Taşrada Kitapsever Bir Toplum: Tarsus Müslümanları Örneği (1827-1918).” *İSTEM*, XII, s. 24 (2014): 103-129.
- Sabev, Orlin. “18. Yüzyıl Diyarbakır’ında Kitap Sahipliği.” *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır*, Ed. Bahaeddin Yediyıldız, Kerstin Temonendal, Ankara: Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürü’nü Araştırma Enstitüsü, 2008:153–157.

- Sabev, Orlin. “Okuyan Taşralı Bir Toplum: Rusçuk Müslümanları’nın Kitap Sevgisi (1695-1786).” *Balkanlar’da İslam Medeniyeti: Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri, 1-5 Kasım 2006, Bükreş-Romanya*, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2011:575–607.
- Sakaoğlu, Necdet. “Havass-ı Refia Kadılığı.” *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla X. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 12-14 Mayıs 2006*, 2006: 66–73.
- Saklan, Bilal. “Kelâbâzî, Mahmûd b. Ebû Bekir.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Serin, Muhittin. “Ramazan b. İsmail.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 34, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Şükür, Aladdin. “Abdülbâki et-Tebrîzî’nin ‘Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd’ Adlı Eserindeki Metodu,” *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* s. 6, (2018): 6–46.
- Sümer, Faruk. “Ağa.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Tahralı, Mustafa. “Ahmed Er-Rifâî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Toraman, Cengiz. “Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması.” *Mali Çözüm Dergisi*, s. 71, (2005):116–126.
- Tosun, Necdet. “Şîrîn-i Mağribî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Tüccar, Zülfikar. “Meydânî, Ahmed b. Muhammed.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Quinn, Meredith. *Books and Their Readers in Seventeenth Century*, Unpublished PhD Diss., Harvard University, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “Dede.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

- Uludağ, Süleyman. “Er-Risâle.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 35, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Uludağ, Süleyman. “Kâşânî, Abdürrezzâk.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c.25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Uludağ, Süleyman. “Kelâbâzî, Muhammed b. İbrâhim.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Hilye.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 18, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 998.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Mecmua.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Muhammediyye.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Yaman, Ahmet. “Kenzü’-d-Dekâik.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Yayla, Mustafa. “Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Yazıcı, Tahsin. “Hâfız-ı Şîrâzî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 15, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Yazıcı, Tahsin. “Hemedânî, Emir-i Kebîr.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Yıldız, Kenan. “Osmanlı Kadı Sicilleri ve Kanuni Dönemi Sicillerinden İstisnai Örnekler = Ottoman Court Records and Exveptional Cases from the Era of Suleiman the Lawgiver.” *Arşiv Dünyası*, s. 1, (2019): 52–73.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Açıkbaş Mahmud Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*. Eminönü, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.

Yurdakul, İlhami. “Eyüp Kadılığı.” *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler* (13-15 Mayıs 2005), İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 2005: 40–45.

Yüce, Nuri. “Abdullah Kesteli.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Yüksel, Emrullah. “Birgivi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Zubcevic, A. “Book Ownership in Ottoman Sarajevo, 1707-1828,” 2015.

WEB Kaynakları

Eyüpsultan ilçe haritası, <http://www.eyupsultan.gov.tr/tarihi-turistik-degerler#:~:text=Mezar%2C%20%C4%B0stanbul'un%20fetihten%20sonra,avlusunu%20hemen%20%C3%B6n%C3%BCnde%20yer%20al%C4%B1r> adresinden erişilmiştir.

Kılıç, H. (t.y.). Fîrûzâbâdî. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7286> adresinden erişilmiştir.

Şanlı, İ. (2014). Altıparmak, Muhammed b. Muhammed. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/altiparmak-muhammed-muhammed-altiparmak> adresinden erişilmiştir.